

105. 01175)

p-29.

PEDAGOGIKA. DIDAKTIKA

II qism

105. 01175]
p-29.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

Hasanboyev J., To'raqulov X.A., Alqarov I.Sh.,
Usmonov N.O', Hasanova M.T.

PEDAGOGIKA
DIDAKTIKA

(II qism)

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus
ta'lim vazirligining Muvofiqlashtiruvchi kengashi
tomonidan darslik sifatida tavsiya etilgan

Toshkent – 2017

UO'K: 784.264
KBK: 105.0(175)

Taqrizchilar: p.f.d., prof. N.SHodiev
P.f.d. Q.Olimov

Pedagogika (II qism): Darslik. Hasanboyev J., To'raqulov X.A., Alqarov I.Sh.,
Usmonov N.O'., Hasanova M.T. / Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. – Toshkent, 2017.
144 bet.

UO'K: 784.264
KBK: 105.0(175)

ISBN 978-9943-15-56-7

© Hasanboyev J., To'raqulov X.A.,
Alqarov I.Sh., Usmonov N.O'., Hasanova M.T.

Mol - mulkni behuda isrof qilish aqlsizlik, boylikni o'ylamasdan sarflash tanazzul alomatidir.

Hikmat.

9-MAVZU: IQTISODIY TARBIYA. EKOLOGIK TARBIYA

REJA:

1. Iqtisodiy tarbiyaning mazmun-mohiyati va maqsad-vazifalari.
2. Iqtisodiy tarbiyada oila byudjeti tushunchalari.
3. Iqtisodiy tarbiyada - ma'naviy qadriyatlar.
4. Ekologik tarbiyaning mazmun – mohiyati.
5. Ekologik tarbiyaning maqsad va vazifalari.
6. Talaba – yoshlar ekologik tarbiyasida ma'naviy qadriyatlardan foydalanish.
7. Ekologik tarbiya yo'nalishlari.

Mavzuning maqsadi:

Iqtisodiy va ekologik tarbiyaning mohiyati, mazmuni va shakllari, yoshlar tarbiyasida ularning tutgan o'rnini haqida ilmiy bilim berish orqali ularda bozor iqtisodiyoti hamda atrof-muhitni saqlash ko'nikmalarini tarbiyalash.

Mavzuning vazifalari:

- iqtisodiy va ekologik tarbiyaning mohiyati, mazmun va shakllarini yoritish;
- yoshlarda bozor iqtisodiyoti sharoitida tejamkorlikni ko'rsatish;
- atrof-muhitni saqlashda ekologik ong va madaniyatni tarkib toptirish va boshqalar.

 Tayanch ibora va atamalar: iqtisod, iqtisodiy tarbiya, iqtisodiy tarbiyaning mazmun-mohiyati, iqtisodiy tarbiyaning vazifalari, tejamkorlik, moddiy ne'matlar, ma'naviy ne'matlar, oila byudjeti, oilada iqtisodiy tarbiya, moddiy boylik, ma'naviy boylik, ekologiya, ekologik tarbiya, ekologik ta'lim, ekologik tarbiyaning maqsadi, ekologik tarbiyaning vazifasi, tabiiy boylik, atrof-muhit, iqlim, ekologik muvozanat, ekologik madaniyat.

9.1. Iqtisodiy tarbiyaning mazmun-mohiyati va maqsad-vazifalari

Inson kamoloti davomida turli yoʻnalishda tarbiyalanadi. Ular maʼnaviy, maʼrifiy, ekologik, vatanparvarlik, huquqiy, mehnatsevarlik, fuqarolik, estetik, jismoniy va iqtisodiy tarbiyalari kabi yoʻnalishlarda joriy etilgan. Ular ichidan iqtisodiy tarbiya boʻlajak mutaxassislarni jamiyat va davlat, qolaversa oiladagi jarayonlarga ongli munosabatini shakllantirish bilan birgalikda tejamkorlikni, isrofgarchilikka nafratni, ishbilarmonlikni, tadbirkorlikni, tashabbuskorlik, iqtisodiy hisob-kitob va shu kabi iqtisodiy jihatlarni qamrab oluvchi insoniy fazilatlarini yuksaltirishga xizmat qiluvchi tarbiyaviy asosdir.

Demak, iqtisodiy tarbiya insonning ham maʼnaviy jihatdan, ham moddiy jihatidan yuksaklik sari saʼy – harakatlarini taʼminlashdan iborat.

Har tomonlama etuk barkamol avlodni shakllantirishda, ayniqsa, ularni tejamkorlik ruhida tarbiyalashda iqtisodiy tarbiyaning ahamiyati beqiyos. Maʼlumki, insonning kundalik turmush tarzi mehnat yoki boshqa bir faoliyat turi bilan bogʻliq boʻladi. Ularda mehnat (xoh jismoniy boʻlsin, xoh aqliy) sarfining nechogʻliq kam boʻlib yuqori samaradorlikka erishish muhimdir.

SHu sababli kam mehnat sarflab, koʻproq (yaxshiroq) natijani qoʻlga kiritish ushbu sohadagi optimal variant hisoblanadi.

Maʼlumki, **hozirgi paytda** yoshlarni mehnatni sevishta, tejamkorlikka oʻrgatish oilani va davlatni iqtisodiy jihatdan qudratli qilib shakllantirish negizidir.

Iqtisodiy tarbiya talaba-yoshlarning tevarak-atrofdagi muhitni, muayyan buyumlarni anglab, ularni avaylab-asrash va bilib olishning mustahkam vositasi boʻlib, ularga nazariy bilimlarni qoʻllash imkoniyatini yaratib beradi va ularning ongini hissiy tasavvurlar bilan boyitadi.

Talaba-yoshlarga iqtisodiy tarbiya berishda iqtisodiyotning ijtimoiy ahamiyatiga eʼtibor berish, iqtisodiyot talabani yoshi, hayot tajribasi va imkoniyatlariga mos boʻlishi, ularning mehnat faoliyatlari ijodiy xarakterda boʻlishi, oʻz vaqtida turli kasblar haqida maʼlumotlar berib borilishi, iqtisodiyot sohasi etuk vakillari bilan doimo suhbat va uchrashuvlar tashkil qilish kabilarga

o'tibor berish lozim bo'ladi. Bular bozor iqtisodiyotiga o'tilayotgan bir paytda talaba – yoshlarda iqtisodiy tafakkurni tarbiyalashda muhimdir. Iqtisodiy tarbiya yordamida talabalarni o'z ish joyidami, oilasidami, tabiat bag'ridami, o'quv muassasalaridami, qaerda bo'lmasin tejalgan ne'mat katta ijtimoiy ahamiyatga egaligini ongli ravishda anglatadi.

Agar biz o'quv yurtimizdagi moddiy – texnik baza, o'quv qurollari va vositalari, qolaversa talaba vaqtiga ham tejamkorlik nuqtai nazaridan qarashni shakllantira olsak va bunga erishsak, talaba – yoshlardagi iqtisodiy tafakkurning shakllanayotganligiga erishishimiz mumkin. Bu borada, ayniqsa, talaba – yoshlarni o'z rizqiga tegishli noz – ne'matlardan tejamkorlik bilan foydalanilsa, o'zi yashayotgan jamiyatining boyliklarini tejashga katta hissa qo'shgan bo'lishligi ruhida tarbiyalasak, iqtisodiy tarbiyaning ahamiyati yanada hayotiyroq bo'ladi.

Demak, shaxsiy mulkini, oila mulkini, davlat mulki va boyligini tejashga erishsak, uning nafi har bir kishiga tegishi muqarrar ekanligini talaba- yoshlar ongiga singdirish iqtisodiy tarbiyada o'ta muhimdir. Bu bilan ularda jamiyat mulkini saqlash orqali ma'lum darajada foyda keltirgan bo'lamiz, degan iqtisodiy tafakkurni shakllantirishga erishiladi hamda shaxsiy va ijtimoiy mulkni ko'z qorachig'iday asrashga o'rgatiladi. Ana shundagina iqtisodiy tarbiyaning **mazmun – mohiyati** to'liq o'z ifodasini topa oladi.

Iqtisodiy tarbiya – ishlab chiqarishning jamiyatda tutgan o'rni, ishlab chiqarish vositalari va ish quollarining mohiyati, ular orasidagi uzviy aloqadorlikni o'rgatish va odamlarda shu bilimlarga ko'nikma hosil qilish[8].

Iqtisodiy ta'lim va tarbiyaning asosiy **maqsadi** o'quv mashg'ulotlarini olib borishda talaba-yoshlar ongida tejamkorlik, ishbilarmonlik, tadbirkorlik kabi iqtisodiy jihatlarni o'z ichiga oluvchi xislatlarga nisbatan ongli munosabatni shakllantirishdan iborat.

Ushbu maqsadni amalga oshirishda bir qator **vazifalarni** hal qilishga to'g'ri keladi. Ular quyidagilardan iborat:

- talaba-yoshlarga iqtisodiyotning mohiyatini anglatish orqali insonning iqtisodiy qudratining oila va davlatning iqtisodiy qudratini yuksaltirishdagi ahamiyati yoritish.

- talaba-yoshlarni inson mehnati hamda mehnat mahsuli bo'lgan moddiy va ma'naviy ne'matlarni qadrlash, asrab-avaylashga o'rgatish;

- talaba-yoshlarda tejamkorlikka nisbatan rag'batni uyg'otish, shuningdek, ishbilarmonlikka nisbatan muhabbatni uyg'otish;

- talaba-yoshlarning oila byudjeti va moddiy boyliklarni qanday sarflashi haqidagi bilimlarini yuksaltirish;

- talaba-yoshlarni tejamkorlikka va boylikka nisbatan ijtimoiy burch sifatida qarashga o'rgatish;

- talaba-yoshlar ongida moddiy va ma'naviy boyliklar, ularning iqtisodiyotning muntazam ravishda yuksalib borishidagi o'рни bo'yicha tasavvurlarni boyitish;

- talaba-yoshlar ongida iqtisodiy faoliyatni ijtimoiy faoliyat darajasidagi istiqbolli ekanligini shakllantirish, ayniqsa, ularni iqtisodiy faoliyatni tashkil etishga ongli ravishda va vijdonan yondashishga odatlantirish;

- talaba-yoshlarga iqtisodiyotga hayotiy zaruriyat, inson faoliyatining asosi sifatida munosabatni bo'lishni o'rgatish;

- iqtisodiyotni ilmiy asosda tashkil etish borasida iqtisodiy bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishni amalga oshirish;

- talaba-yoshlarda tejamkorlik, ishbilarmonlik, tadbirkorlik, tashabbuskorlik kabi xislatlarni tarbiyalash;

- talaba-yoshlarda o'z mehnati samaralaridan faxrlanish tuyg'usini shakllantirish;

- talaba-yoshlar ongida o'zi egallayotgan kasbining sir – asrorlarini chuqur o'rganishga rag'batni uyg'otish va bu kasbdagi iqtisodiy tarbiyaning ahamiyatini ongli ravishda sezishini shakllantirish;

• talaba-yoshlarga iqtisodiy tarbiya berishda milliy – ma'naviy va moddiy qadriyatlardan foydalanish texnologiyalarini yoritib borishga erishish va shu kabilar.

9.2. Iqtisodiy tarbiyada oila byudjeti tushunchasi

Har qanday tarbiyada ham o'sha tarbiyaga tegishli tushunchalarning mazmunini to'liq anglab etish, o'sha tarbiya samaradorligini oshirishi hech kimga sir emas.

Bu borada o'quv yurti va oila sharoitida talaba – yoshlarning iqtisodiy tafakkurini yuksaltirishda, ularni hamkorlikka va ishbilarmonlikka chaqirishni, iqtisodiy hisob – kitoblarni o'rganishni hayotiy tajriba asosida amalga oshirish iqtisodiy tarbiyada muhim ahamiyat kasb etadi. Aslida talaba-yoshlarga iqtisodiy tarbiya berish o'z oilasidanoq boshlanmog'i lozim. Bunda har bir kishi bug'doy, non, guruch, mevalarni saqlash va tejash (isrof qilmaslik) yo'llarini o'rganmog'i lozim. Ehtiyoji yaroqli narsalarga tejamkorlik bilan munosabatda bo'lishi lozim. Ayniqsa, bunda oilaning, xususan, ota-onaning xizmati katta bo'ladi. Narsalarni uvol qilish gunohligini ular o'z farzandlarining yoshligidanoq ongiga singdirish imkoniyatiga ega.

Iqtisodiy tarbiyaning yana bir qimmatli xususiyati daromad va harajatni to'g'ri rejalashtirish, isrofgarchilikka yo'l qo'ymaslik, xo'jasizlikning oldini olishda muhim g'oyaviy asosdir.

Farzand oilada ota-ona tajribalari ta'sirida tarbiya ko'radi va bunda ota-ona o'z farzandlariga ibrat-namuna bo'lmog'i lozim, ya'ni ota-ona o'zining har bir qadami, harakati orqali tarbiyaviy ta'sir etib boradi. Bu borada quyida ba'zi ma'lumotlarni keltiramiz.

Ma'lumki, iqtisodiy tarbiyada tejamkorlik, tadbirkorlik, mehnatsevarlik, tashabbuskorlik, ishbilarmonlik, iqtisodiy hisob-kitob, oila byudjeti va boylik kabi tushunchalarning muhim ahamiyati bor.

Ular ichidagi boylik tushunchasiga juda qadimdan boshlab turli fikrlar bildirib kelishganlar.

- Talaba – yoshlarga iqtisodiy tarbiya berishda ularning mazmun – mohiyatiga e'tibor berilsa ijobiy pedagogik samarani qo'lga kiritish mumkin bo'ladi.

Iqtisodiyotda dastavval oila byudjeti va iqtisodiy qudrati eng muhim asoslardan ekanligi hech kimga sir emas. SHu sababli oila byudjeti to'g'risidagi ma'lumotlarni keltirib o'tamiz.

- **Oila byudjeti.**

Inson shaxs sifatida shakllandimi, uning oilaga va jamiyatga xoh iqtisodiy, xoh ma'naviy jihatdan bo'lsin foydasi tegishini o'ylab sa'y – harakatlarni qilishi lozim. Ayniqsa, shaxs oilali bo'lganida oila **iqtisodiy** qudratini mustahkamlash asosiy vazifa bo'lish kerak.

Oila byudjetini mustahkamlash va sarflashda quyidagilarga e'tibor berib borish zarur:

- oilaviy ehtiyoj;
- oilaviy orzu – havas;
- oila ravnaqini o'ylash va shu kabilar.

Bunda oilaviy ehtiyoj zarur, uni bajarishga harakat qilish kerak.

Oilaviy orzu – havas, oila ravnaqi uchun esa imkoniyat darajasida harakat qilish lozim.

Rivoyat:

UCHTA NON.

Rivoyat qilishlaricha bir kishidan Siz oiladagi iqtisodiy qudratingizni qanday rejalashtirasiz? - deganda, u quyidagicha javob beribdi:

- Men har kuni 3 ta non topishga harakat qilaman va uni quyidagicha taqsimlayman, ya'ni bittasini qarzimga beraman, ikkinchisini o'zim eyman va uchinchisini qarzga beraman.

Yana birinchi kishi quyidagicha murojaat qilibdi:

- Tushunmadim, fikringizni ochiqroq qilib tushuntirsangiz.
- Mayli, batafsil aytaqolayin deb quyidagilarni gapirib beribdi:

Topgan uchta nonimning **birinchisini** otam va onamga beraman, chunki ular tufayli men shu darajaga etdim, **ikkinchisini** o'zimga ishlataman, chunki men ham

ko'p qatori bu jamiyatda yashab, o'z o'rnini topib, farzandlarim va yaqinlarimga "Ibrat - namuna" bo'ladigan hayot kechirishni maqsad qilib olganman. Uchinchisini esa bolalarimga beraman, chunki mening ham uzoq umr ko'rib, mazmunli hayot kechirish niyatim bor. O'sha paytlarda qarzga bergan - bolalarimga bergan nonlarim menga ham qaytadi.

Bu rivoyatga amal qilish nafaqat oila iqtisodiy qudratini to'g'ri rivojlantirish, balki oila ma'naviyatini yuksaltirishda ham mustahkam asosdir. Bu orqali oiladagi qadr - qimmat, mehr - oqibat kabi axloqiy qadriyatlar doimo ulug'lanadi.

Demak, iqtisodiy tarbiyani oiladan boshlash talab qilinadi. Bu orqali oilasiga va qolaversa shaxsan o'ziga tegishli bo'lgan imkoniyat hamda ne'matlarning qadr - qimmatiga etishligiga erishiladi. Bularning keyingi holatlarda ham, ya'ni o'rta umum ta'lim, o'rta maxsus, kasb - hunar ta'limi va oliy ta'limdagi o'quv muassasalarida ham iqtisodiy tarbiyani amalga oshirishga ijobiy ta'siri katta bo'ladi.

9.3. Iqtisodiy tarbiyada - ma'naviy qadriyatlar

Iqtisodiy tarbiyaning dastlabki bosqichlari uzoq tarixga ega. Ular kishilik jamiyati taraqqiyotiga mos ravishda takomillashib kelavergan.

Iqtisodiy tarbiyaga tegishli ma'lumotlarni ilohiy kitob - "Qur'oni karim"da va muqaddas kitoblar - "Hadis SHarif" hamda "Avesto"lardan ham topish mumkin. Iqtisodiy tarbiya sharq mutafakkirlarining asarlarida ham bayon etib kelingan. Jumladan, Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy asarlarida qozixonada meros va uni taqsimlash bo'yicha alohida shaxs faoliyat ko'rsatganligi qayd etilgan. Ular shubhasiz qozixonadagi iqtisodiy muammolar echimlarini hal etish uchun jalb etilgan.

Bu borada Farobiyning "Inson o'z mablag'ini sarflashni bilishi kerak. Pul sarflashda qizg'anchilik qilish xasislikka olib keladi. Pullarni rejasiz ishlatish esa insonni beboshlikka etkelaydi" degan fikri o'rinlidir.

Tejamkorlikda vaqt masalasi alohida e'tiborga molik tushunchadir. U inson ixtiyorida bebafo xazina. SHu sababli ham **kun qaytadi, ammo vaqt**

qaytmaydi, degan naql bor, chunki vaqt o'Ichovlidir. Undan dunyoni o'rganish, o'zgartirish, shaxsiy manfaat, el-yurt xizmati va mehnat samaradorligini oshirish borasidagi faoliyatlarda foydalanish mumkin. SHu sababli ham u **qadriyatlidir**. Tarixiy voqealardan foydalanish iqtisodiy tarbiyaga berishning samaradorligini oshiradi va talaba – yoshlar ma`naviyatini yuksaltirishga yordam beradi.

Talaba – yoshlarga **iqtisodiy tarbiya** berish yo`llaridan yana biri – bu tarixiy voqealar asosida, ularning iqtisodiy tarbiyaga oid tafakkurini boyitishdan iboratdir.

Tejamkorlik tarbiyasi mehnat, axloqiy va iqtisodiy tarbiyalarining muhim asosi hisoblanadi. SHu sababli ham talabalarga iqtisodiy tarbiya berishda o'g'itlar va hikmatlardan foydalanib, ularni tahlil qilib borilsa iqtisodiy tarbiya samarali kechadi.

Demak, talaba – yoshlarga iqtisodiy tarbiya berishning samarali yo`llaridan biri – bu iqtisodiy tafakkurni yuksaltirishga oid o'g'it va hikmatlardan foydalanishdan iborat bo'lib, dars mashg'ulotlarida ulardan mosini tanlab va uni tahlil qilib talabalarning iqtisodiy tafakkurini rivojlantirishdan iborat.

9.4. Ekologik tarbiyaning mazmun – mohiyati

“**Ekologiya** (yun. oikos – uy, turar joy va ... logiya) – organizmdan har xil darajada yuqori turadigan sistemalar: populyasiyalar; biotsenozlar; biogeotsenozlar (ekosistemalar) va biosferaning tuzilishi, ularda kechadigan jarayonlarni o'rganadigan biologik fanlar majmui. Ekologiyani organizmlar va ular atrof – muhit o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni o'rganadigan fan sifatida ham talqin qilinadi” [10].

“Ekologiya – yunoncha so'z bo'lib, tirik mavjudotlarning yashash sharoiti va tevarak – atrofidagi muhit bilan o'zaro munosabatlari hamda shu asosda yuzaga keladigan qonuniyatlarni o'rganadigan fandır” [8].

Ekologiya terminini 1866 yilda nemis olimi E.Gekkel tomonidan fanga kiritildi va tirik organizmlarning atrof – muhit bilan munosabatlarini belgilash uchun taklif etdi.

Ekologiyaning fan sifatida yuzaga chiqishi XVIII – XIX yillarni qamrab oladi. XIX asrning oxiri XX asrning boshlarida tadqiqotchi – olimlar tomonidan ayrim omillar, ayniqsa **iqlimning** kishi organizmlariga ta'sirini o'rganishi natijasida bu fanga bo'lgan e'tibor yanada kuchaydi.

Bugungi kunda ekologiya muammolari umumjahon (umuminsoniyat, umumbashariyat) muammosiga aylangan. SHu sababli bu masala echimiga bir, ikki davlat emas, balki o'z atrofimizdagi olam muvozanatini o'ylayotgan ko'pgina davlatlar e'tibor bermoqda. Jumladan, bu muammo echimi Respublikamizda ham davlat siyosati darajasigacha ko'tarilgan.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 18 – moddasida er usti va er osti boyliklarini, suv manbalarini, o'simlik va hayvonot dunyosini saqlash, qo'riqlash hamda bu moddiy boyliklardan mamlakatimiz taraqqiyotini o'ylagan holda oqilona foydalanish, ob-havoning toza va musaffo bo'lishiga doimo harakat qilish, tabiiy (er usti va osti) boyliklarni uzluksiz yuksaltirib borishni ta'minlash, atrofimizdagi olamni yaxshilash uchun doimo chora – tadbirlar ko'rib borishimiz ta'kidlangan. Bundan tashqari O'zbekiston Respublikasining 1992 yil 9 – dekabrda qabul qilingan **“Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida”**gi qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1993 yil 23 – apreldagi **“Sog'lom avlod uchun”** xalqaro nodavlat xayriya jamg'armasini tashkil etish to'g'risida”gi Farmoni, o'sha yili **“Sog'lom avlod uchun”** ordenining ta'sis etilishi, shu nomda **Davlat dasturi, “Ekologik ta'lim–tarbiya konsepsiyasi”**ning ishlab chiqilishi, **“Ekosan”** jamg'armasining tuzilishi mamlakatda ekologik muammolarni bartaraf etishga davlatimiz hukumatining g'amxo'rligidan dalolatdir.

Qadimda ham ekologik muammolarni hal qilishga urinishlar bo'lgan. Ayniqsa **“Avesto”** nomli hayotiy qomusimizda, **“Qur'oni Karim”** va **“Hadisi sha'rif”** nomli kitoblarda ham ushbu muammolarga e'tibor berib kelingan.

Ekologik tarbiyaga e'tibor yurtimizda oiladan, bog'cha va yasilardan oq boshlab yuborilgan. Hozirgi paytda umumta'lim maktablarida ham ekologik yo'nalishdagi sinflarning tashkil etilishi va shular asosida litsey va maktablarda

ta'lim – tarbiya ishlarining olib borilishi yoshlarga maktab partasidanoq tabiatga muhabbat ruhida tarbiya berishga astoydil kirishilganligidan dalolatdir.

“**Ekologik ta'lim – tarbiya** – ekologik bilimlarni berish, ularda tashqi muhit va vujud orasidagi uzviy bog'liqlik mavjudligini his etirish, tabiiy va ijtimoiy muhitga nisbatan oqilona munosabatda bo'lish ko'nikmalarini hosil qildirish” [7].

Talaba – yoshlarga ekologik ta'lim – tarbiya berishda ularga tegishli tushuncha va atamalarning mazmun – mohiyatini yoshlar ongiga singdirish ushbu sohadagi ishimiz samaradorligini oshirishga ijobiy ta'sir etadi.

1. “**Ekologik joy – ekomuhit**” – tabiatda tur yashashi mumkin bo'lgan barcha muhit omillari majmui.

2. **Ekologik krizis – ekologik tanglik** – ekologik sistemalar, alohida hududlar yoki biosfera miqyosidagi tabiiy ofatlar: toshqin; er silkinishi; vulkanlar otilishi; qurg'oqchilik; dovul; chigirtkalar ofati; yong'in va boshqa holatlar oqibatida yuz beradigan ekologik vaziyat.

3. **Ekologik muvozanat** – inson, o'simlik va hayvonlar uchun zarur bo'lgan tabiiy sharoitlar muvozanati.

4. **Ekologik omillar** – atrof muhitning organizmlar faoliyatiga o'ziga xos ta'sir etuvchi ma'lum sharoitlari va elementlari majmui [10].

5. **Ekologik madaniyat** – kasbiy faoliyatda qaror qabul qilish uchun ekologik javobgarlikni his qilish tabiat muhofazasi sohasidagi bilimlarga egaligi jahon va hududiy darajada ekologik muammolarni ochishda qatnashishga tayyorgarligi va boshqalar.

6. **Ekologik tanglik xavfi** – XX asr davomida texnikaning rivoji, xalq xo'jaligini va kundalik turmushni kimyolashtirish, er yuzida aholi sonining keskin ko'payishi oqibatida tabiat bilan inson o'rtasidagi muvozanatning buzilishi, er, suv, havoning inson hayotiga zararli darajada ifloslanishi natijasida paydo bo'lgan holat.

“Jamiyatning iqtisodiy rivojlanish darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, uning tabiatga ta'sir etish darajasi ham shunchalik ko'p bo'lar ekan. Aholi sonining tez o'sib borishi natijasida ekologik muammolar ko'payib bormoqda. Ayniqsa, er, suv,

energetika, oziq – ovqat bilan ta'minlash haqidagi muammolar butun dunyo (global) muammolarga aylanib bormoqda. Er bag'ridan har yili 120 mlrd. tonnadan ortiq turli xildagi xom ashyo, qurilish materiallari, yoqilg'ini qazib olinishi va sarf qilinishi tabiiy boyliklar miqdorining kamayib borishiga sabab bo'lmoqda. Ko'pgina zararli korxonalar, zavodlarning oqar suvga yaqin joylashganligi sababli suv havzalarini toza saqlash muammo bo'lib borayotir. Markaziy Osiyoda yashayotgan fuqarolarning salomatligi yomonlashib kasalliklar ko'paymoqda. Er kurrasida insonning yashab qolish – qolmasligi masalasi endi ekologik muammolarni echishga bog'liq bo'lib qoladi [8].

Bundan ko'rinadiki, ekologik muammolar va ularning oldini olish eng muhim muammolardan biri ekan. Demak, yoshlarimizni nafaqat oliy o'quv yurtlarida, balki oiladanoq ekologik muammolar va ularning oldini olishni sodda qilib yoshlar ongiga muntazam ravishda singdirib borish lozim.

Umuman olganda turli ko'rinishdagi ekologik muammolar mavjud. Ular: ilmiy, iqtisodiy, texnik, gigienik, yuridik, estetik, pedagogik kabi ko'rinishlar. Bular ichidan pedagogik ko'rinish o'ta muhimdir, chunki u bilan oiladanoq shug'ullanish boshlansa, katta uzluksiz ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida va oliy ta'limdan keyingi ta'limda ham davom ettiriladi va u inson faoliyati bilan bevosita bog'liqdir. Demak, ekologik ta'lim - tarbiya pedagogika sohasida muhim yo'nalish hisoblanadi.

Ekologik ta'lim – talaba – yoshlarga tabiat va inson orasidagi munosabatlarni ifodalovchi bilimlar tizimini berish jarayonidagi o'qitishdan iborat.

Ekologik tarbiya – talaba – yoshlarning atrofimizdagi olamga, atrof – muhitga nisbatan ongli munosabatini tarbiyalashdan iboratdir.

Demak, bundan ekologik ta'lim – tarbiyaning **mazmun – mohiyatini** quyidagicha ifodalash mumkin, ya'ni umumiy ta'lim – tarbiyaning asosiy va tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, uning yordamida talaba – yoshlarda atrof – muhit va uning muammolari echimlariga nisbatan ongli munosabatni shakllantirishdir

hamda ularni kelajakda ekologik tarbiyani olib borishga oid bilim – ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish.

9.5. Ekologik tarbiyaning maqsad va vazifalari

Ekologik tarbiyaning bosh maqsadi talaba – yoshlarda atrof – muhit va uning muammolari haqida ongli munosabatni hamda ular bo'yicha optimal echimlar topish to'g'risidagi bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishdan iboratdir.

Mazkur maqsadni amalga oshirish uchun bir qator **vazifalarni** hal qilishga to'g'ri keladi.

1. Talaba – yoshlarimizga ekologik tarbiya berishda ularning yashab turgan joyi (tabiati) va boyliklarini tejab – tergashga, ularni ongli ravishda muhofaza qilishga o'rgatish. Bunda ularga o'quv maskanlarini, yashaydigan shahar yoki qishlog'idagi joylarni toza saqlash va ularni ko'kalamzorlashtirish, daraxtlarni saqlash va qo'shimcha manzarali va mevali turli ko'chatlar ekish, xiyobonlarni va suv havzalarini toza saqlash, uy hayvonlariga qarash va shu kabi tabiat hamda atmosferani toza saqlashga qaratilgan sa'y – harakatlarga e'tibor beriladi.

2. Ekologik madaniyatni shakllantirish. Bu eng avvalo oiladan boshlanmog'i lozim. Bu haqda mazkur bobning birinchi paragrafida ma'lumot keltirildi. Bunda ekologik dunyoqarashni samarali shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki, ulardagi mehnatga muhabbat, atrof – muhitga hurmat, obodonchilik va ko'kalamzorlashtirish hissi ularga yoshlik chog'idanoq sabot bilan singdirilishi mumkin.

Talaba – yoshlardagi ekologik madaniyatni shakllantirishda quyidagi jihatlarga alohida e'tibor berilib borilmog'i lozim:

- atrofni ifloslantirish kishilarga kasalliklarini olib keluvchi manba bo'lishligiga;
- yong'in oqibatlarining tabiatga zarari va yong'in chiqmaslik chora – tadbirlarini ko'ra bilishlikka o'rgatish;

- “suvga tuflama, uni iflos qilma” degan da’vatning mazmun – mohiyatini bilishlikka;

- gullab turgan mevali daraxtning shoxini sindirmaslik, uning mevasidan insoniyat foydalanishligi hayotiy ehtiyoj ekanligi haqidagi bilim, ko’nikma va malakalarni shakllantirishga va shu kabilarga.

3. Ekologik savodxonlikni shakllantirish. Bunga talaba – yoshlarga ta’lim – tarbiya berishda hayotiy misollardan foydalangan ma’qul. Masalan, kishilarning mollarini ekinzorlarga bog’lab, ularni payhon qilishiga beparvolik bilan qarashlariga nisbatan talaba – yoshlarda nafrat uyg’otish ekologik savodxonlikda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu yo’nalishni tarbiyani quyidagi hayotiy misollar orqali ham amalga oshirish mumkin:

- dam olishga chiqilganda o’t – o’lanlarning payhon qilinishi va bu joylarda shisha siniqlarining qolishi jamiyat, tabiat va kishilar salomatligiga ta’siri oqibatlari haqida talaba – yoshlar ongida tasavvurlarni shakllantirish;

- daraxtlar, o’simliklar olamiga va hayvonlarga nisbatan murosasizlik bilan munosabatda bo’lish oqibatlarining tabiat va jamiyatga zararli ta’sirini talaba – yoshlar ongiga singdirish;

- zavod va fabrikalardagi zararli chiqindilarning insoniyat taraqqiyotiga ta’sirini va uning oqibatlarini talaba – yoshlar ongiga singdirishning axborot – kommunikatsion texnologiyalarini yaratishga erishish;

- ekologik tarbiyani bo’lajak mutaxassislarni tayyorlashdagi barcha fanlarni o’qitishda olib borishga erishish;

- auditoriyadan tashqari mashg’ulotlarda va ekskursiya hamda sayohatlarda ekologik tarbiyani olib borish;

- fanlarni o’qitishda talaba – yoshlarga ekologik muammolarni o’rgatish orqali ularda tabiatni muhofaza qilish, uning boyliklaridan oqilona foydalanishga oid beriladigan bilim, ko’nikma va malakalarni shakllantirish.

4. Talaba–yoshlarga ekologiya haqidagi tushunchalar va qonuniyatlar to’g’risida bilim berish. Bunda mehnat muhofazasi, tabiatni asrash, noyob

jonzotlar ro'yxati, tabiat va atmosferadagi inqirozlar oldini olishga oid tushunchalar va qonuniyatlarga e'tibor beriladi.

Demak, talaba – yoshlar ekologik tarbiyasidan ko'zlangan maqsadlardan biri **birinchi tomondan** muqaddas Ona zaminimizni ozoda qilib saqlash bo'lsa, **ikkinchi tomondan** musaffo osmonimizni aslidagidek saqlashdan iborat. Bu ona diyorumizni obod etishga qo'shiladigan katta hissa bo'lib, uning yordamida talaba – yoshlarda obodonchilik va orastalik, pokizalik va tejamkorlik, xushxulqlik va xushmuomalalik kabi insoniy fazilatlar shakllanadi. Bular talaba – yoshlarda quyidagi ekologik qonuniyatlar va tushunchalarni ongli ravishda anglashni kafolatlaydi:

- tabiat haqidagi tushuncha, tabiiy muhit, tabiiy omillar va ular orasidagi bog'lanish:

- tabiat boyliklaridan tejab - tergab foydalanish va ularni muhofaza qilish;

- atrof – muhitni ifloslanishdan saqlash;

- tabiatni kelajak avlodlar uchun qanday bo'lsa, o'shandayligicha qoldirishga intilish va shu kabilar.

Bular talaba – yoshlarda tabiatni muntazam ravishda kuzatib borishga qiziqishni uyg'otadi, tabiatni toza saqlash va himoya qilish uchun kurashishga, uning go'zalligini avaylab – asrashga o'rgatadi.

9.6. Talaba – yoshlar ekologik tarbiyasida ma'naviy qadriyatlardan foydalanish

Uzoq tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, Markaziy Osiyo xalqlari, jumladan o'zbeklar ham jahondagi eng qadimiy xalqlardan hisoblanadi va ular jahon ilm – faniga, ma'naviy – ma'rifiy taraqqiyotiga katta hissa qo'shganligining guvohi bo'lamiz. Ota – bobolarimizning bu boradagi qoldirgan boy ma'naviy merosi, milliy merosimizni chuqur, har taraflama o'rganishimizga va u haqda xolisona fikr bildirishga hamda O'zbekiston mustaqilligiga erishuvida buyuk **ma'naviy ozuqa** bo'ldi yoki ota – bobolarimiz qoldirgan milliy qadriyatlarimizni tiklash va ularni

o'qitilishga keng imkoniyatlar yaratildi. Bunday imkoniyatlar kelajagimiz uchun bo'lmish yoshlarimiz ongida ona diyorumizga muhabbat, ona zaminimizga hurmat hissi singdirishning yuksak ma'naviy-g'oyaviy va didaktik asoslari bo'lib xizmat qila oladi.

“Respublikamiz mustaqillikka erishgandan so'ng, ekologik tarbiyada xalq pedagogikasidan foydalanishga katta e'tibor berib kelinmoqda. Atrof – muhitni muhofaza etish, moddiy boyliklardan oqilona foydalanishga oid tarbiyani milliy qadriyatlar va an'analar, sharqona urf – odatlar orqali berish ehtiyoji paydo bo'ldi.

O'qituvchining bolalarga ekologik ta'lim va tarbiya berishda xalqimizning o'ziga xos milliy tarbiyasidan o'rinni foydalanishi yaxshi samara beradi. Milliy tarbiyamizda to'rt narsa, er, suv, tuproq, havo muqaddas hisoblangan. Xalqimiz juda qadim zamonlardan suvga e'tiqod qo'yib, yozning eng jazirama kunlarida “Suv sayli” o'tkazgan. Ota – bobolarimiz “**Suv tabiat in'omi, hayot manbai**”, deb bejiz aytishmagan. Har tomchi suvni gavhardek qadrlab, bog' – ro'g'lar yamitishgan. Biz esa suvdan xo'jasizlarcha foydalanishimiz natijasida Orol muammosining tug'ilishiga sababchi bo'ldik. Sirdaryo va Amudaryoning belpilangan erga to'la etib bormasligi natijasida bugun O'rta Osiyo uchun ahamiyatli bo'lgan Orolning butunlay yo'qolish xavfi bo'ldi” [8].

Demak, talaba – yoshlarga ekologik tarbiya berishda milliy qadriyatlar, urf – odatlar, an'analar, marosimlar, nodir qo'lyozmalar va davlat arboblarning ushbu sohaga oid faoliyatlari mustahkam didaktik asos bo'lib, bular orqali ularni atrof – muhitni toza saqlashga, ozodalikka, pokizalikka va eng asosiy sog'lom turmush tarzi hamda muhitni tashkil eta olishlikka o'rgatiladi.

9.7. Ekologik tarbiya yo'nalishlari

Jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan taraqqiyoti darajasi undagi xalq xo'jaligining turli jabhalariga ta'sir etadi. Bu borada o'ziga xos global va mintaqaviy ekologik muammolar ham yuzaga kelaveradi. Bunda **global muammolarga** Orol fojiasi, CHernobil halokati, Xarosima va Nagasaki shaharlardagi bombo portlashlar hamda shu kabilar misol bo'la olsa, **mintaqaviy**

muammolarga zavod va fabrikalardan chiqadigan zararli chiqindilar yoki ma'lum hududdagi tuproq erroziyasi, ba'zi kasalliklarning ko'payishi va shu kabilarni misol qilib olish mumkin.

SHu sababli ekologik tarbiya yo'nalishlari ham turli xil bo'ladi. Quyida ularning ba'zilari to'g'risidagi ma'lumotlar keltiramiz:

1. Talaba – yoshlarni yashab turgan joyidagi tabiatimiz boyliklarini tejab – tergashga, uni muhofaza qilishga o'rgatish.

2. Talaba – yoshlarni o'z o'quv muassasalarini va uning tevarak – atroflarini ko'kalamzorlashtirish va obodonlashtirish, mevali va manzarali daraxtlar ekishga o'rgatish.

3. Talaba – yoshlarda xiyobonlarni, suv havzalarini ozoda saqlash ko'nikmalarini shakllantirish.

4. Ekologik dunyoqarashni yuksaltirish.

5. Ekologik madaniyatni shakllantirish.

6. Ekologik savodxonlikni yuksaltirish.

7. Talaba – yoshlar ongida atrof - muhit va uning shaxs ma'naviy dunyosiga ta'siri haqidagi tasavvurlarni shakllantirish.

8. Talaba – yoshlar ongida tabiat va uning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni haqidagi tasavvurlarni paydo qilish.

9. Talaba – yoshlarga ekologik tarbiya berishda o'quv muassasalari va oila o'rtasidagi umumiylik va xususiylik.

10. Talaba – yoshlar ongida atrof – muhit muhofazasida bolalarning vazifasi haqida tasavvur hosil qilish.

11. Talaba – yoshlar ongida tabiatni muhofaza qilishda ota – ona ibrat – namunasi haqidagi tasavvurlarni hosil qilish.

12. Talaba – yoshlarni oiladagi, o'quv muassasasidagi o'simliklar va hayvonot dunyosini e'zozlashga o'rgatish, jonivor va qushlarni parvarish qilishdagi bilim va ko'nikmani yuksaltirish.

13. Talaba – yoshlarga ekologik tarbiya berishda milliy an'ana va urf – odatlarni tiklashga e'tiborni qaratish.

14 Talaba – yoshlarga ekologik tarbiya berishda to'garaklardan foydalanish va ularda "Tabiat va inson", "Ekologiya va inson", "Orol madad bo'laydi", "Tabiatni e'zozlaylik", "Suvni muqaddas deb bilaylik" va shu kabi mavzularda davra suhbatlari uyushtirish.

Ushbu yo'nalishlar bo'yicha ish olib borish orqali ota – bobolarimizning azal – azaldan tabiatga yuksak mehr va ehtirom ko'rsatishganligini talaba – yoshlar ongiga singdirish mumkin. Ularning yurtni obod etishgani, ko'chatlarni, hovlilarni ozoda va sarishta saqlaganini ibrat – namuna qilib ko'rsatish orqali talaba – yoshlarning ekologik dunyoqarashini kengaytirishga erishish mumkin.

Talaba – yoshlarning ekologik savodxonligini oshirishda xalqimizning tabiatga munosabati: urug' qadash, qovun sayli, suv sayli, uzum sayli, hosil bayrami, Navro'z bayrami, xirmon to'yi, hovli to'yi va shu kabilarning ahamiyati katta.

Yuqoridagi ekologik tarbiya yo'nalishlarini bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashda aynan bir fan miqyosida olib borish emas, balki turli fanlarni o'qitishda ularning mazmuniga ekologik muammo va ularning hal bo'lishi haqidagi bilim, ko'nikmalarni singdirish orqali olib borgan ma'qul.

Bu orqali bo'lajak mutaxassislarimizni Ona Vatanimizni obod etish, uni muqaddas deb bilish, shu mamlakat har bir fuqarosining insoniy burchi, degan xulosa chiqarishiga asos yaratgan bo'lamiz. SHuning bilan birga ularda orastalik, pokizalik, obodonchilikka qiziqish kabi insoniy fazilatlarini ham yuksaltirishga imkoniyat yaratiladi. Bu esa ekologik ma'naviy meroslardir.

Esda saqlab qolish uchun zarur bo'lgan tushunchalar:

Iqtisodiy tarbiya – jamiyat va davlat, oiladagi jarayonlarga ongli munosabatni shakllantirish bilan bir qatorda tejamkorlikni, isrofgarlikka yo'l qo'ymaslikni, ishbilarmonlikni, tadbirkorlikni, iqtisodiy hisob-kitob kabi iqtisodiy tushunchalarni qamrab oluvchi insoniy fazilatlarini yuksaltirishga xizmat qiluvchi tarbiyaviy asosdir.

Iqtisodiy ta'lim – uzluksiz ta'lim jarayonida yoshlarga iqtisodiy bilim berishga yo'naltirilgan o'quv fani, ta'lim sohasi.

Oila byudjeti – oila moddiy mablag'i. Oilada bolalarning oila moddiy mablag'iga munosabati tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi.

Boylik – bu ko'p jihatli (omilli) tushuncha bo'lib, moddiy va ma'naviy boyliklar majmuasidir.

Ekologiya (yun. oikos – uy, turar joy va logiya - ta'limot) – organizmdan har xil darajada yuqori turadigan sistemalar: populyasiyalar; biotsenozlar; biogeotsenozlar va biosferaning tuzilishi, ularda kechadigan jarayonlarni o'rganadigan biologik fanlar majmui.

Ekologiya termini – 1866 yilda nemis olimi E.Gekkel tomonidan fanga kiritildi va uni tirik organizmlarning atrof-muhit bilan munosabatlarini belgilash uchun taklif etdi.

Ekologik tarbiya – ta'lim-tarbiyaning takribiy qismi bo'lib, talaba-yoshlarda atrof-dagi olamga, atrof-muhit va uning muammolari echimiga nisbatan ongli munosabatni shakllantirish.

Ekologik ta'lim – yoshlarga tabiat va inson orasidagi munosabatlarni ifodalovchi bilimlar tizimini berish jarayonidagi o'qitishdir.

Ekologik madaniyat – kasbiy faoliyatda qaror qabul qilish uchun ekologik javobgarlikni his etish, tabiat muhofazasi sohasidagi bilimlarga egaligi, jahon va hududiy darajada ekologik muammolarni ochishda qatnashishga tayyorgarligi.

Mavzularni mustahkamlash uchun savol va topshiriqlar:

1. Iqtisodiy tarbiya deganda nimani tushunasiz?
2. Iqtisodiy tarbiyaning mazmun-mohiyati nimalardan iborat?
3. Iqtisodiy tarbiyaning maqsadi va vazifalarini tushuntiring.
4. Oila byudjeti deganda nimani tushunasiz?
5. Iqtisodiy boylik tushunchasiga izoh bering.
6. Iqtisodiy tarbiyada oilaning rolini tushuntiring.
7. Iqtisodiy tarbiyani shakllantirishda ma'naviy qadriyatlarining ta'siri qanday?

8. Boylik deganda nimani tushunasiz?
9. Ekologik tarbiya deganda nimani tushunasiz?
10. Ekologiya terminini fanga birinchi bo'lib kim kiritgan?
11. Ekologiya terminining ma'nosiga izoh bering.
12. Ekologik ta'lim deganda nimani tushunasiz?
13. Ekologik madaniyat deb nimaga aytiladi?
14. Ekologik tarbiyaning maqsadi nimadan iborat?
15. Ekologik tarbiyaning vazifalarini tushuntiring.
16. Ekologik savodxonlikni shakllantirishning asosiy vositalarini izohlang.
17. Ekologik tarbiyani shakllantirishda ma'naviy qadriyatlarning ahamiyati nimadan iborat?

III Mavzularni o'rganishda foydalanish mumkin bo'lgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. Barkamol avlod orzusi. Toshkent: SHarq, 1997.
2. Karimov I.A. O'zbekiston: milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura. 1-tom. Toshkent: O'zbekiston, 1996.
3. O'zbekiston Respublikasi «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. Toshkent, 1997.
4. O'zbekiston Respublikasi «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi». Toshkent, 1997.
5. Abdulla Avloniy. Turkiy Guliston yoxud axloq. Toshkent, 1996.
6. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. Toshkent, Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993.
7. Bozorov O., SHodiev D. O'rta Osiyo tasavvufi va axloqiy qadriyatlar. Samarqand: Zarafshon, 1992.
8. Ziyomuhannadov B. Pedagogika. T.: «Turon – Iqbol», 2006, 112 bet.
9. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. - T.: O'zbekiston, 2000. - 27 b.
10. Pedagogik atamalar lug'ati. Toshkent, «Fan», 2008.
11. Hasanboev J. va boshq. Pedagogika. Toshkent: Fan, 2006, 284 bet.

Barkamollikka erishgan odam barcha jonzotlardan yuqori turadi, ammo agar u qonunlar va adolatga bo'ysunmay yashasa, hammadan tubandir.

Arastu

10-MAVZU: FUQAROLIK TARBIYASI

REJA:

1. Fuqarolik tarbiyasining mazmuni, maqsad va vazifalari.
2. Davlat ramzlari va ularga nisbatan hurmat hissini shakllantirish.
3. Talaba - yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash va fuqarolik tarbiyasini shakllantirish
4. Huquqiy ong va fuqarolik madaniyatining milliy mafkura bilan mushtarakligi.

Mavzuning maqsadi:

Fuqarolik tarbiyasining mohiyati, mazmuni va maqsad-vazifalari hamda metodlari, huquqiy ong va fuqarolik madaniyati haqida tushuncha berish, yoshlarda davlat ramzlariga (bayroq, madhiya, tamg'a) hurmatni shakllantirish orqali fuqarolik va huquqiy madaniyatni tarbiyalash.

Mavzuning vazifalari:

- fuqarolik tarbiyasining mazmuni, maqsad va vazifalarini ochish;
- huquqiy ong va fuqarolik madaniyatining milliy mafkura bilan bog'liqligini ko'rsatish;
- davlat ramzlari va ularga nisbatan hurmat hissini shakllantirish;
- yoshlar o'rtasida huquqbuzarlikni oldini olishda huquqiy tarbiyaning rolini belgilash.

Tayanch ibora va atamalar: fuqarolik, fuqarolik tarbiyasi, fuqarolik madaniyati, fuqarolik mas'uliyati, fuqarolikni tan olish, fuqarosiz shaxslar, fuqarolik tarbiyasining maqsadi, davlat ramzlari, davlat madhiyasi, davlat bayrog'i.

davlat gerbi, fuqarolik burch, fuqarolik tuyg'usi, Vatanga sodiqlik, ma'rifatparvarlik.

10.1. Fuqarolik tarbiyasining mazmuni, maqsad va vazifalari

Bugungi kunda mustaqillikka erishishgandan so'ng pedagogikada fikrlashga to'liq imkoniyatlar yuzaga kela boshladi. Natijada pedagogikada sog'lom aql, qoida muhit, milliy ruhiyat, fuqarolik madaniyati va an'analar, marosimlar, urf-odatlarga mos tarzda ta'lim-tarbiyani olib borish imkoniyati yaratildi.

Mustaqil O'zbekiston Respublikasida shakllanayotgan milliy mafkura fuqarolarni Respublika Konstitutsiyasida e'tirof etilgan insonparvarlik, demokratik davlat va huquqiy jamiyatni barpo etishdek ezgu maqsad atrofida birlashtirishga xizmat qiladi. Har bir fuqaroning ijtimoiy – siyosiy, huquqiy faolligini yuzaga keltirish, fuqarolik madaniyatini qaror toptirish - fuqarolik jamiyatining asosiy talabi sanaladi.

Ushbu talab mustaqillik yillarida O'zbekiston Respublikasi hukumati tomonidan qabul qilingan qator qonun va qoidalar hamda qarorlar, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov asarlari mazmunida o'zining yorqin ifodasini topdi. Ijtimoiy tarbiyaning samarali, izchil tizimini yaratish, jamiyatda fuqarolik madaniyatini shakllantirish muammolarining ijobiy hal etilishi jamiyat ijtimoiy hayoti uchun muhim ahamiyatga egadir.

Fuqarolik madaniyatining shakllanishi uchun zarur shart-sharoitlarni vujudga keltirish quyidagilarni o'z ichiga oladi: **bir tomondan**, jamiyat manfaatlari uchun mos kelsa, **ikkinchi tomondan**, fuqaro manfaatlari, shuningdek, jamiyat hamda fuqaroning birgalikdagi manfaatlari uchun to'la mos keladi. SHu sababli respublika mustaqilligi sharoitida ijtimoiy ta'lim-tarbiyani tashkil etish mazmunini tubdan modernizatsiya qilish zaruriyati yuzaga keldi. Bo'lajak mutaxassislarining ijtimoiy tarbiyasini keng ko'lamda fuqarolik tarbiyasi bilan uyg'un holda tashkil etish bugungi kunning da'vati va talabi bo'lib qolmoqda. Mazkur talabni ijobiy hal etish "Davlat-ta'lim muassasalari-jamiyat-jamoaatchilik" uyg'unligini yaratish asosida amalga oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasi fuqarolarining maqsadi erkin, demokratik, insonparvar, huquqiy davlat va jamiyat qurishdir. Bu jamiyatni bunyod etish jarayoni yangi ijtimoiy fuqarolik tarbiyasi vazifalarini murakkablashtiradi. Chunki demokratik-huquqiy jamiyat barpo etilishining muvaffaqiyati fuqaroning ijtimoiy-siyosiy onglik darajasiga, fuqarolik fazilatlarining qaror topganligiga, ijtimoiy faollik ko'rsatkichlariga bog'liq. Fuqarolikning ijtimoiy asosi yangi iqtisodiy munosabatlar bo'lib, unda fuqarolarning shaxsiy manfaati jamiyat manfaati bilan qo'shib uyg'unlashib ketadi. Milliy va umuminsoniy qadriyatlar, demokratik talablar hamda axloqiy-huquqiy me'yorlarga muvofiq faoliyat yuritish ijtimoiy fuqarolik munosabatlarining muhim qoidasiga aylanadi. Fuqarolik tarbiyasining maqsadi fuqarolik tushunchasining mohiyatini anglash orqali o'quvchilarda yuksak darajadagi fuqarolik madaniyatini shakllantirish, ularni xalq, vatan, jamiyat uchun fidoiy insonlar etib tarbiyalashdan iboratdir.

Fuqarolik tarbiyasining **vazifalari** asosan quyidagilardan iborat:

1. Yosh avlodni doimiy ravishda jamiyatda ustuvor mavqega ega bo'lgan axloqiy va huquqiy me'yorlarga ongli ravishda rioya etishga o'rgatib borish:

2. Talaba-yoshlarga fuqarolik huquq va burchlari to'g'risida ma'lumotlar berib borish, ularda fuqarolik faoliyatini tashkil etish borasida ko'nikma va malakalar hosil qilish;

3. Vatanni himoya qilish borasida harbiy vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirish;

4. Talaba-yoshlarda davlat ramzlariga hurmat va muhabbatni qaror toptirish, Respublika Prezidenti sha'ni, or-nomusini himoya qilishga tayyorgarlik hissini shakllantirish;

5. Talaba-yoshlarda xalq o'tmishi, milliy qadriyatlariga nisbatan muhabbat tuyg'usini uyg'otish, ularda g'ururlanish, faxrlanish va iftixor hislarini, shuningdek, adolatli, diyonatli, mehr-muruvvatli, ezgulikni himoya qiluvchi, va'daga vafoli shaxslarni shakllantirishga erishish;

6. Vatan, xalq va millat ishiga sodiqlik, o'z manfaatlarini yurt manfaatlari bilan uyg'unlashtira olishiga erishish, fidoiy fuqaroni tarbiyalab voyaga etkazish;

7 Vatan ravnaqi, yurt tinchligi, xalq farovonligi va yurt mustaqilligini e'zozlovchi, ardoqlovchi, uni himoya qilishga fidoiy fuqaroni tarbiyalash ishiga keng jamoatchilik e'tiborini jalb etish;

8 Umumxalq ma'qullagan Konstitutsiyani va shu kabi muhim davlat hujjatlarini hurmat qilish hissini shakllantirish;

9 Yoshlarda fuqarolik tarbiyasini tashkil etishda shaxsning Konstitutsiyada ko'rsatilgan huquqlaridan foydalanish hamda burchlarini bajarilishi xususida ma'lumotlar berish, ularda ijtimoiy faoliyatni tashkil etishda huquqlardan foydalanish va burchlarini bajarish bo'yicha ko'nikma va malakalarni hosil qilish maqsadga muvofiqdir.

Respublika bosh qonunida shaxsning quyidagi **huquqlari** kafolotlanadi: yashash huquqi, erkinlik va shaxsiy daxlsizlik, ayblanayotgan shaxs ishining sudda qonuniy tartibda, oshkora ko'rib chiqilishi, har kim o'z sha'ni va obro'siga qilinadigan tajavvuzlardan, shaxsiy hayotga aralashishdan himoyalanih va turar joy daxlsizligi, respublika hududida bir joydan ikkinchi joyga ko'chish, O'zbekiston Respublikasiga kelishi va undan chiqib ketish, fikrlash, so'z va e'tiqod erkinligi, vijdon erkinligi, davlat ishlarini boshqarishda bevosita yoki o'z vakillari orqali ishtirok etish, kasaba uyushmalariga, siyosiy partiyalarga va boshqa jamoat birlashmalariga uyushish, ommaviy harakatlarda ishtirok etish, saylash va saylanish, mulkdor bo'lish, mehnat qilish, erkin kasb tanlash, dam olish, qariganda yoki mehnat layoqatini yo'qotganda, shuningdek, boquvchisidan mahrum bo'lganda ijtimoiy ta'minot olish, tibbiy xizmatdan foydalanish, bilim olish, ilmiy va texnikaviy ijod erkinligi. Talaba-yoshlarga huquqlari borasidagi bilimlarni berish bilan birga fuqarolarning burchlari nimalardan iborat ekanligi haqida ma'lumot berish, bu borada talaba-yoshlarda nazariy va amaliy ko'nikmalarni hosil qilish, ko'zlangan maqsadga erishishda muvaffaqiyat omili bo'ladi. Fuqarolarning burchlari quyidagilardan iborat:

• Fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga rioya etishga, shuningdek, boshqa kishilarning huquqlari, erkinliklari, sha'ni, qadr-qimmatini hurmat qilishga majburdir;

- Fuqarolar O'zbekiston xalqining tarixiy, ma'naviy va madaniy merosini avaylab asrashga majburdirlar;

- Fuqarolar atrof, tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga majburdirlar;

- Fuqarolar qonun bilan belgilangan soliqlar va mahalliy yig'inlarni to'lashga majburdirlar;

- O'zbekiston Respublikasini har tomonlama himoya qilish – O'zbekiston Respublikasi har bir fuqarosining burchidir.

Zamonaviy milliy pedagogika millat ruhiyatining va fuqarolik madaniyatining nozik jihatlariga kirib borish va dunyo tarbiyashunosligidagi eng so'nggi yutuqlarni ham hisobga olish imkoniyati yaratildi.

Fuqarolik madaniyati deganda har bir davlatning qonun asoslari, huquq me'yorlarining mavjudligi, fuqarolarning mavjud qonunlarni bilishi va o'z faoliyatida ularga rioya etishi, huquqiy va demokratik davlat barpo etishning muhim sharti hamda fuqarolik jamiyatida kishilarning etuk ma'naviyati, ularning huquqiy burch va mas'uliyatlari tushuniladi. Ayni paytda barcha pedagogik tadbirlarda yoshlar ta'lim-tarbiya jarayonining ob'ekti emas, balki sub'ekti, ya'ni ijrochisi ekanligiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu ta'lim-tarbiya oluvchilarning mustaqil va erkin fikrlashlarini ta'minlashga imkon bermoqda. Eng asosiysi yoshlarda tarbiyalanish va o'qishga ehtiyoj uyg'otishga yo'naltirilgan holda ta'lim-tarbiya ishlari olib borilmoqda.

O'z fuqarolariga ega bo'lish har bir davlatning zarur va muhim belgisi sanaladi. Fuqarolarning mavjudligi sababli davlat mavhum tushuncha bo'lmay, muayyan mexanizmga, jonli sifatda maydonga chiqadi. Huquqiy o'rni qonun yo'li bilan kafolatlangan shaxsning davlat ichkarisida yoki tashqarisida bo'lishidan qat'iy nazar, ma'lum bir davlatga qarashlilik holatiga **fuqarolik** deyiladi.

Ya'ni, **fuqarolik** – bu shaxsning muayyan davlat qaramog'ida bo'lishi, shu davlatga mamlakat ichida ham, uning tashqarisida ham mansubligi, shu mansublikning huquqiy hujjatlar yordamida tasdiqlanganligi.

SHu o'rtida fuqaro va unga tegishli tushunchalarni talaba-yoshlar ongiga o'rnatish ham o'ta muhimdir.

Fuqaro – huquqiy asoslari orqali ma'lum davlatga mansub shaxsdir. SHaxs fuqaro hisoblangan, ma'lum huquq va erkinliklarga ega bo'ladi. Fuqaroning huquqiy to'dan tegishli mamlakatda fuqarosiz shaxslarning yoki xorijiy mamlakatlar fuqaroligining huquqiy holatidan farq qiladi. Masalan, siyosiy huquqlar faqat fuqarolarga taalluqli bo'ladi.

Fuqarolik mas'uliyati – jamiyatning demokratik rivojlanishi jarayonida o'rnatilgan g'alaba, yutuq va muvaffaqiyatlarga fuqarolarning ongli munosabati, qatnashishini yanada ko'paytirish va ulardan foydalanishda faol qatnashishi.

Fuqarolikni tan olish – bu fuqarolikka ega bo'lish usullaridan biri bo'lib, u davlatning o'z hududida doimiy yashab kelinayotgan yoki tegishli qonunda belgilangan tartibda mazkur davlat fuqaroligiga qabul qilingan shaxslarning mavjud huquqiy holatini yuridik mustahkamlaydigan, o'z ixtiyoriga ko'ra amalga oshiriladigan hatti-harakati.

"O'zbekiston Respublikasining fuqaroligi to'g'risida"gi qonunning 4-moddasiga ko'ra, kelib chiqishi, ijtimoiy va mulkiy holatidan, irqi va millatidan, jinsi, ma'lumoti, tili, siyosiy qarashlari, diniy e'tiqodi, mashg'ulotining turi, saviyasidan qat'iy nazar ushbu qonun kuchga kirgan vaqtda O'zbekiston Respublikasida yashab turgan, boshqa davlatlarning fuqarolari bo'lmagan hamda O'zbekiston Respublikasining fuqarosi bo'lish istagini bildirgan shaxslar **O'zbekiston Respublikasi fuqarolari deb tan olinadi.**

Fuqarosiz shaxslar – biror bir mamlakatga huquqiy mansub bo'lmagan shaxslardir. Bunday shaxslar har qanday mamlakatda, jumladan, O'zbekistonda ham mavjud. Ular siyosiy huquqlardan foydalanmaydi, o'zlarining xohishi bilan O'zbekiston fuqaroligiga o'tishi mumkin. Fuqarosiz shaxslarning manfaati, huquq-erkinliklari qonun bilan himoya qilinadi.

Xalq – Konstitutsiyaviy huquq fanida odatda muayyan davlatning barcha aholisi tushunilib, u yagona ijtimoiy – iqtisodiy va siyosiy umumiylikni vujudga keltiradi (garchi u bir necha milliy umumiylikka bo'lingan bo'lsa-da). SHu

ma'noda, zamonaviy Konstitutsiyalarda xalq to'g'risidagi **"suverenitet egasi"** va **"hokimiyatning birdan-bir manbai"** degan iboralar ko'p ishlatiladi. O'zbekiston Konstitutsiyasiga ko'ra, xalq davlat hokimiyatining birdan-bir manbaidir (7-modd). SHuningdek, O'zbekiston xalqini millatidan qat'iy nazar, O'zbekiston Respublikasining fuqarolari tashkil etadi.

O'zbekiston fuqarosi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Respublika Oliy Majlisi qabul qilgan tegishli qoidalarda belgilangan huquqlardan foydalana oladi, qonunda ko'rsatib o'tilgan burchlarni bajaradi.

Fuqarolikning asosiy **tarkibiy qismlari** quyidagilar:

- muayyan davlat a'zosi ekanligini his etish, shaxs taqdiri davlat va jamiyat hayoti bilan uzviy chambarchas bog'liq ekanligini tushunib etish;
- xalq, davlat oldidagi fuqarolik huquq va burchlarini qonunchilik asosida bilish, ularga so'zsiz, qat'iy amal qilish;
- o'z xalqi va davlati o'tmishi va hoziriga hurmat tuyg'usini qaror toptirish, shaxsiy manfaatlaridan davlat manfaatlarini ustun qo'ya bilish, xalq, farovonligi, Vatan ravnaqi, yurt tinchligi istiqboli uchun kurashishga tayyor turish;
- davlat ramzlari (madhiya, gerb, bayroq)ga nisbatan cheksiz muhabbatni qaror toptirish, ular muhofazasi uchun tayyorgarlik, davlat ramzlarining millat, xalq or-nomusi, sha'ni, qadr-qimmatini ekanligini anglash;
- ijtimoiy-siyosiy onglik ijtimoiy faollik, davlatning ichki va xalqaro siyosati qoidalarini tushunish va idrok qilish;
- milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlikni tarbiyalash;
- huquq me'yorlarining buzilishiga nisbatan murosasiz kurashish kabilar kiradi.

Jamiyat tomonidan qonunchilik yo'li bilan belgilangan talab fuqaro xulqini baholash, xatti-harakatlar mohiyatini tahlil qilish uchun mezon bo'lib xizmat qiladi. Ana shu talablarga muvofiq fuqaroning xulq-atvoridagi ayrim ko'rinishlar, harakatlar yoki odatlar ma'qullanadi yoki qoralanadi.

10.2. Davlat ramzlari va ularga nisbatan hurmat

hissini shakllantirish

Davlatimiz ramzlari – bu Konstitutsiyada belgilangan bo‘lib (5-modda), bayroq, tamg‘a, madhiya hisoblanadi va ular O‘zbekiston xalqlarining shon-sharafini, g‘ururi, tarixiy xotirasi va intilishlarini o‘zida mujassamlashtiradi. Ularning tuzilish shakli, maqsadi, ishlatilishi maxsus qonunlar bilan tasdiqlangan. Shu shu ramzlarni e‘zozlash – o‘zining qadr-qimmatini, o‘z mamlakatiga va shaxsan o‘ziga bo‘lgan ishonchni mustahkamlash demakdir. Bular mamlakatning mustaqilligini ifodalovchi ramziy belgilardir. Ularda mamlakat xususiyatlari aks ettiriladi.

Davlat ramzlari muayyan millat, elat etnopsixologik xususiyatlari, qarashlari, orzu-umidlari, intilishlari hamda maqsadini, hududiy, siyosiy ijtimoiy birlik mohiyatini ajratishga xizmat qiluvchi tasviriy belgilar majmuidir. Muayyan davlatning bayrog‘i, gerb (tamg‘asi) hamda madhiyasi davlat ramzlari majmuini ifodalaydi.

Davlat ramzlari o‘zlarida chuqur siyosiy va ijtimoiy mazmun ifoda etadi. Davlat ramzlarida (bayroq, gerb) tasvirlangan ranglar, tasvirlar shu xalq, millat o‘tmishi, qadim an‘analari, xalqning turmush tarzi, orzu-umidlari, maqsadi, g‘oyalari ifodalashiga xizmat etadi. Davlat madhiyasida esa xalq, millat, davlat va jamiyatning yagona maqsadi, birligi, g‘oyalari tarannum etiladi.

Davlat ramzlari davlat mavjudligini ko‘rsatuvchi belgilardan sanaladi. **Ramzlar** – bu shartli belgilar bo‘lib, ular qadim davrlardayoq turli xalqlarda u yoki bu hodisa, olam, mavjudot, odamlar tasvirini, ularning qarashlarini ifodalagan.

Respublikamizda davlat mustaqilligining e‘lon qilinishi bilan mustaqillikni aks ettiruvchi ramzlarni ishlab chiqishni taqozo etadi. SHu munosabat bilan 1990 yil 30 martda “O‘zbekiston Respublikasining Davlat madhiyasi to‘g‘risida”gi qaror qabul qilindi va bu borada ishlar amalga oshirildi.

Madhiya – bu biror shaxs, voqea yoki narsaning maqtoviga bag‘ishlangan badiiy asar. Ba‘zan asarning bir qismi ham madhiyadan iborat bo‘lishi mumkin.

Arab, fors va o'zbek mumtoz adabiyoti tarixidagi an'analarga ko'ra, har bir yirik epik asarning bosh qismida maxsus maqto'vlar berilgan. Ular odatda, asar yozilgan paytdagi hukmdor va qahramonlarga bag'ishlangan. SHuningdek, shoirlarga o'zlaridan avval o'tgan buyuk shaxslarni maqtash, ya'ni maqto'vlar bag'ishlash ham odat bo'lgan.

Davlat madhiyasi – har bir davlatning bosh va asosiy qo'shig'i hisoblanadi. Unda muayyan davlat, yashaydigan xalqning ruhiyati o'ziga xos tabiati, orzu-umidlari tarannum etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Davlat madhiyasi – bu O'zbekiston Respublikasining Davlat suverenitetining ramzi bo'lib, Davlat madhiyasiga zo'r ehtirom bilan qarash mamlakat har bir fuqarosining vatanparvarlik burchidir.

Madhiya musiqa va she'r vositasida ifodalanadi hamda davlat organlari tomonidan o'tkaziladigan tantanali marosimlar va boshqa tadbirlar vaqtida ijro etiladi.

“O'zbekiston Respublikasi Davlat madhiyasi”da jonajon mamlakatimiz O'zbekistonning asosiy jihatlari, ajdodlarimizning mardona ruhi, bag'ri kengligi, mustahkam iymon jo'shqin misralarda kuylanadi. Yurtimizning kelajagiga umid va ishonch uyg'otadi.

“O'zbekiston Respublikasi davlat madhiyasi” O'zbekiston xalq shoiri, O'zbekiston qahramoni Abdulla Oripov ijodining gultoji, eng sara badiiyat namunasi bo'lib, O'zbekiston Oliy Majlisining 1992 yil 8 dekabrda bo'lib o'tgan XI sessiyasida O'zbekiston Respublikasi davlat madhiyasi sifatida ma'qullandi. Ushbu madhiyaga taniqli bastakor Mutal Burhonov musiqa bastalagan. Davlat madhiyasi haqidagi qonun 1992 yil 10 dekabrda qabul qilindi.

Ta'lim muassasalarida fuqarolik tarbiyasini tashkil etish jarayonida o'quvchilarga davlat ramzlari, ularning mohiyati borasidagi ma'lumotlarni berish, ularning ongiga davlat ramzlarining xalq, millat or-nomusi, sha'ni qadr-qimmatini timsoli ekanligi to'g'risidagi g'oyalarni singdirish orqali o'quvchilarda ularga nisbatan hurmat tuyg'usini qaror toptirish kabi vazifalarni ijobiy hal etish maqsadga muvofiq sanaladi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi davlat

madhiyasining quyidagi matni o'quvchilar tomonidan nafaqat yod olinishi, balki madhiyada ifoda etilgan fikrlar mazmunini chuqur tahlil etilishi borasida shart-sharoitlarni yaratib berish ta'lim muassasalari jamoasi, ularning rahbariyati tomonidan asosiy vazifalardan biridir:

Serquyosh, hur o'lkam, elga baxt, najot,
Sen o'zing do'stlarga yo'ldosh, mehribon,
Yashnagay to abad ilmu fan, ijod,
SHuhrating porlasin toki bor jahon!

Naqorat:

Oltin bu vodiylar-jon O'zbekiston,
Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon.
Olamni mahliyo aylagan diyor!

Bag'ri keng o'zbekning o'chmas iymoni,
Erkin yosh avlodlar senga zo'r qanot!
Istiqlol mash'ali, tinchlik posboni,
Haqsevar ona yurt, mangu bo'l obod!

Naqorat:

Oltin bu vodiylar-jon O'zbekiston,
Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon.
Olamni mahliyo aylagan diyor!

Davlat madhiyasi kabi uning bayrog'i, gerbi (tamg'asi) ham jahon miqyosida mavjud bo'lgan muayyan davlatning o'z xalqi, millati nomidan faoliyat yuritish imkoniyatiga ega ekanligini anglatadi.

Davlat bayrog'i – bu davlat ramzlaridan biri bo'lib, uni boshqa mamlakatlardan farqlovchi belgidir. U mamlakat hududida ilgari mavjud bo'lgan g'oyat qudratli saltanatlar bayrog'iga xos

bo'lgan eng yaxshi an'analarni davom ettirgan holda respublika tabiati xususiyatlarini, xalqining milliy va madaniy sohalaridagi o'zligini aks ettiradi. Bayroq maxsus qonun bilan tasdiqlanadi va qaerda, qachon o'rnatilib qo'yilishi belgilanadi. Bayroqning ko'rinishi, rangi, undagi belgilarning chuqur ma'nosi bor.

Mustaqil O'zbekiston Respublikasining bayrog'i uch xil rangda bo'lib, ko'k, oq, yashil ranglardir. Oq rang qizil rang bilan hoshiyalangan. Respublika bayrog'ida yurt tarixi, o'zbek xalqining milliy ruhi va yurt tabiati jamoli aks ettirilgan. Bayroqning chap tomoni yuqori qismida yarim oy va 12 yulduz tasviri tushirilgan. Ko'k rang va yulduzlar tasviri tiniq, moviy osmon belgisidir. O'rtada oq rang esa yorug' kun va pokiza oqko'ngilli xalqimizning tilagi, qizil hoshiyalar esa tomirlarda urayotgan qon kabi tiriklik va hayot ramzidir. Yashil rang esa qadim-qadimdan tabiat belgisi (yangi oy) tasvirining berilishi mustaqillik sharoitida hayot kechirish xalqimiz uchun o'ziga xos yangi davr ekanligi ifodasidir. yulduzlar sonining 12 taligi yil oylariga, muchal hisobiga nisbatidir. Umuman, yulduzlar qadimdan oq abadiyat timsoli sifatida qadrlanib kelingan. XVIII asrdan boshlab esa buyuk intilish hamda ulug' g'oyalarning ifodasi sifatida talqin etila boshlagan.

Milliy bayrog'imizning huquqiy maqomi – "O'zbekiston Respublikasining Davlat bayrog'i to'g'risida"gi ma'lumotlarni talabalarga etkazish mustaqillik darslari soatlarida, shuningdek, tarbiyaviy tadbirlarni o'tkazish chog'ida amalga oshiriladi.

Bayroq mamlakatimizning o'tmishi, buguni va kelajagining yorqin ramzidir. "O'zbekiston Respublikasi Davlat bayrog'i to'g'risida"gi qonun 1991 yil 18 noyabrda qabul qilingan. Bayroq davlat mustaqilligining belgisigina bo'lmay, u respublikamiz nomini xalqaro maydonda ramziy ifoda etish uchun xizmat qiladi. Davlat bayrog'i Prezidentlik apparati, Respublika Oliy Majlisi va hukumati, Qoraqalpog'iston Respublikasi Yuqori Kengashi va hukumati, xalq deputatlari mahalliy Kengashlari, O'zbekistonning doimiy vakolatxonolari binolarida doim ko'tariladi.

Davlat razmlarining yana biri – **bu davlat gerbidir**. O‘zbekiston Respublikasi davlat gerbining qabul qilinishi “O‘zbekiston Respublikasi Davlat gerbi to‘g‘ri”da”gi qonun g‘oyalari hamda xalqimizning ming yillik boy tajribasi asosida amalga oshirildi.

Davlat gerbi – bu davlat ramzlaridan biri, davlatning tamg‘asi bo‘lib, muhrlarda, turli hujjat nusxalarida, pul birligida aks ettiriladi. Uning ko‘rinishi muhrlarda, turli hujjat nusxalarida, pul birligida aks ettiriladi. Uning ko‘rinishi maxsus qonun bilan belgilangan.

O‘zbekiston Respublikasi davlat gerbida tog‘lar, daryolar, bug‘doy boshloqlari (chap tomonda), ochilgan g‘o‘za shoxlarining (o‘ng tomonda) gulchambar holdagi tasviri aks ettirilgan. Gerb o‘rtasida serquyosh yurt eamzi bo‘lgan quyosh o‘zining zarrin nurlarini sochib turibdi. Gerbning yuqori qismida respublika mustaqilligining ramzi sifatida sakkiz burchak tasvirlangan bo‘lib, uning ichida yarim oy (yangi oy – yangi tuzum) va yulduzlar (abadiyat timsoli) joylashtirilgan. Gerbning markazida baxt va erksevarlik ramzi bo‘lgan lamush rangli Xumo qushi qanotlarini yozib turgan holda tasvirlangan. Xumo qushu insonga baxt keltiruvchi, uni turli ofatlardan himoya qiluvchi, mehribon jonzod sifatida o‘zbek xalq og‘zaki ijodida keng talqin etilib kelingan. Gerbning pastki markaziy qismida davlat bayrog‘i ranglaridagi chambar lenta o‘zagida “O‘zbekiston” so‘zi yozilgan. Gerbda ifoda etilgan sakkiz qirrali burchak ijtimoiy hayotning barcha jihatlarini ma‘lum bir g‘oya, kuch birlashtiradi degan ma‘noni anglatishga xizmat qiladi. Paxta va bug‘doy boshloqlarining tasviri rizqu ro‘zimiz nishonasidir.

Davlat gerbining huquqiy maqomi ham maxsus qonun bilan qo‘riqlanadi. Davlat gerbidan foydalanish huquqi maxsus qonun bilan qo‘riqlanadi. Davlat gerbidan foydalanish huquqi maxsus davlat hokimiyati va boshqaruvi idoralariga berilgan bo‘lib, ularga O‘zbekiston Prezidenti Devoni, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, davlat hokimiyati va boshqaruvning mahalliy idoralari, vazirliklar,

davlat qo'mitalari, barcha toifadagi sudlar, prokuratura, diplomatik va konsullik vakolatxonalarini kiradi.

Davlat gerbi tasviri tushirilgan muhrlar, hujjatlarning blankalari, ulardan foydalanish va saqlash, yo'qotish tartibi Respublika Vazirlar Mahkamasining maxsus hujjati asosida tartibga solinadi.

Davlat gerbi, shuningdek, fuqarolik pasportida, korxonalar, tashkilot, muassasalarning ish qog'ozlarda o'z ifodasini topgan. Inson shaxs sifatida o'z sha'ni, or-nomusini qanchalik muqaddas bilsa, fuqaro sifatida davlat ramzlarini shu qadar muqaddas bilishi, muhofaza qilish uchun o'zida mas'ullik tuyg'usini qaror toptirishi lozim. Fuqarolik tarbiyasini yo'lga qo'yish jarayonida davlat ramzlaridan noqonuniy hamda axloqsiz ravishda foydalanayotgan kimsalarga nisbatan murosasiz bo'lish maqsadga muvofiqdir.

10.3. Talaba - yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash va fuqarolik tarbiyasini shakllantirish

Mamlakatimizda fuqarolik jamiyatini barpo etish va mustahkamlash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish, uning qonuniy zaminlari, huquqiy asoslarini takomillashtirish fuqarolarning siyosiy-huquqiy faolligiga, onglik, bilimdonlik darajasiga uzviy aloqadorlikdadir.

Buning uchun O'zbekistonning har bir fuqarosi, eng avvalo, hayotimizning asosiy qonuni – O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, uning har bir moddasini puxta o'rganishi lozim.

Konstitutsiyada inson huquqlarining davlat huquqidan ustuvorligi tamoyili qonun yo'li bilan belgilab qo'yilgan bo'lib, Prezidentimiz tomonidan ta'kidlanganidek, fuqarolar manfaatining ustunligi qonuniy ravishda mustahkamlangan va kafolatlangan. Unda inson, uning hayoti, erki, sha'ni, qadri-qimmat va boshqa huquq hamda erkinliklari muqaddas bo'lib, davlat himoyasida deyilgan.

Yuqorida keltirilgan talab va vazifalarni amalda joriy qilish, asosan ta'lim-tarbiya muassasalaridan boshlanadi. Ushbu ma'noda talaba - yoshlarda fuqarolik

tarbiyasini shakllantirish uchun ularni o'tmish merosimiz va xalqimizning ming yillik qadriyatlarini asosida ma'lumotlar berish maqsadga muvofiqdir.

Boy o'tmish merosimizga murojaat qilganimizda milliy-ma'naviy qadriyatlarga asoslanish zarur. Bunga sabab talaba – yoshlarda bu orqali milliy g'ururni yuksaltirish samarali kechadi va bu yoshlar **fuqarolik madaniyatini** yuksaltirishga olib keladi. Talaba – yoshlar fuqarolik ma'naviyatini yuksaltirish bo'yicha milliy ma'naviy qadriyatlardan foydalanishni quyidagi ketma-ketlikda olib borgan ma'qul:

• Qomusiy olimlar hayoti va ijodi milliy g'ururni yuksaltirishda muhim asos bo'lib, yoshlarning **fuqarolik burchiga sadoqatni yuksaltiradi**. Bunda ko'proq Al – Beruniy, Al – Farg'oniy, Al – Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Mirzo Ulug'bek, Ismoil Jurjoni, qozizoda Rumi, Al-Koshiy, Ali Qushchi kabi buyuk siymolar haqidagi ma'lumotlardan foydalanish maqsadga muvofiq:

Fuqarolik tarbiyasi negizida xalq o'tmishi, tarixini o'rganish, milliy qadriyatlar mohiyatini anglashga yo'naltirilgan faoliyatga talaba - yoshlarni jalb etish pedagogika fani, tarbiyada ko'zlangan maqsadga eltuvchi yo'l sanaladi.

Talaba - yoshlarni haqiqiy fuqaro etib tarbiyalash, ularda fuqarolik tuyg'usini qaror toptirish, fidoiy fuqaro sifatida shakllantirish bilan yakunlanadi. Talaba - yoshlarda fuqarolik hissi va e'tiqodini tarbiyalamay turib, ularda axloqiy, xulqiy odatlarni, malakalarni hosil qilib bo'lmaydi.

Fuqarolik tuyg'usini qaror toptirish murakkab jarayon. SHu sababli ushbu sohadagi tarbiyaviy ishlarimizda talaba – yoshlar ongiga fuqarolik tuyg'usini shakllantirishga mos milliy – ma'naviy qadriyatlarni singdirish lozim bo'ladi.

Talaba - yoshlarga fuqaro sifatida o'z xulq-atvori mazmunini tahlil etish imkonini berish lozim. Ya'ni, "O'tmishimiz ulug', bugunimiz imkoniyatlarga boy, endi men Vatanimga nima bera olaman?", "Bugun xalq farovonligi, Vatan taraqqiyoti uchun nima qila oldim?", "Zimmamdagi burchni qanday ado etdim", "Men rivojlangan mamlakat fuqarolaridan kam bo'lmasligim lozim!" "Men mustaqillikni mustahkamlashga qanday hissa qo'shdim?" tarzidagi savollarga javob topishga o'rgatish kerak.

Talaba - yoshlarga o'qish, a'lo baholarga o'zlashtirish, o'z tafakkuri va dunyoqarashini shakllantirish, bolada fuqarolik burchini ado etish zaruriyatini tushuntirib borish zarur. Fidoiyluk, e'tiqod, intiluvchanlik, tashabbuskorlik, qat'iyat, matonat, vatanparvarlik, insoniylik, uyushqoqlik kabi xislatlar fuqarolik tarbiyasini olib borish jarayonida yuzaga keladi.

Fuqarolik tarbiyasini tashkil etish uchun ma'lum shart-sharoitlar taqozo etiladi. Bular:

1. Oliy ta'lim muassasalaridagi ta'lim-tarbiya jarayoni yuksak darajada uyushtirilishi kerak;
2. Fuqarolik tarbiyasi jarayonining muvaffaqiyati talabalar va o'qituvchilar jamoasining saviyasiga va undagi fuqarolik tuyg'usining nechog'liq yuksakligiga bog'liq bo'ladi;
3. Oila, maktab va mahallalarda o'zaro hamkorlik va hamjihatlikning yuzaga kelishi fuqarolik tarbiyasi muvaffaqiyatini ta'minlaydi;
4. Talaba – yoshlarning axloqiy va huquqiy me'yorlarga hamda umumiy tartibga rioya qilishga o'rgatish va boshqalardir.

Fuqarolik tarbiyasining tashkil etilishi natijasida kamol topgan fuqaro o'zida quyidagi sifatlarni namoyon eta olishi lozim:

- fuqarolik burch va mas'uliyatga egalik (o'z vatani, xalqi, ota-onasi oldidagi qarzni his eta olishi);
- milliy g'urur, Vatanga sodiqlik, ma'naviy etuklik va ma'rifatparvarlik tuyg'usiga ega bo'lish;
- davlat Konstitutsiyasi, davlat hokimiyati organlari, mamlakat Prezidenti hamda davlat ramzlari (gerb, bayroq va madhiya)ga nisbatan hurmatda bo'lish;
- Fidoiyluk, ya'ni Vatan qayg'usi, yurt tinchligi, xalq farovonligi, mamlakat taqdiri va istiqboli uchun javobgarlik, mas'ullik hissini shakllanganligi;
- ijtimoiy-huquqiy hamda axloqiy me'yorlarga nisbatan hurmat va itoatda bo'lish;

- mamlakat milliy va ma'naviy boyliklariga nisbatan hurmat bilan qarash va ularni asrash borasidagi fuqarolik burchi nimalardan iborat ekanligini anglash;
- milliy davlat tili, madaniyati va an'analariga nisbatan ijobiy munosabatda bo'lish va ularni asrab, boyitib takomillashtirib borishda jonbozlik ko'rsatish;
- ijtimoiy faollik, mamlakat taqdiri, taraqqiyotiga bog'liq har qanday xatti – harakatda jonbozlik ko'rsatish;
- demokratik tamoyillarga amal qilish va fuqarolar tengligi hamda ular o'zaro munosabatlarining mazmundorligiga e'tiborli bo'lish;
- fuqarolarning huquq va burchlarini hurmat qilish va bu boradagi davlat hujjatlarini chuqur o'rganishga erishish;
- huquqiy ong va fuqarolik madaniyatiga ega bo'lishda huquqiy ong hamda burchlar to'g'risida mukammal bilimga ega bo'lish;
- o'z faoliyati va xatti-harakati borasida to'g'riso'z, adolatli, muruvvatli, mehribon bo'lish va boshqalar.

10.4. Huquqiy ong va fuqarolik madaniyatining milliy mafkura bilan mushtarakligi

Milliy mafkuraning mazmun-mohiyatida asosiy maqsad demokratik huquqiy davlat va adolatli fuqarolik jamiyat qurish, deb belgilangan. Mustaqil O'zbekistonda fuqarolarning huquqiy bilimi va madaniyati hamda ma'naviyatini yuksaltirish g'oyat muhim va dolzarb muammodir.

Ma'lumki, milliy mafkurada vatanimizning rivojlanishi va istiqboli, mamlakatimizda keng ko'lamda o'tkazilayotgan islohotlar, shuningdek, huquqiy tizim va jamiyatni ma'naviy o'zgartirish sohasidagi modernizatsiyalashlar bo'yicha say'-harakatlarning muvaffaqiyati ko'p jihatdan xalqning huquqiy ongi va bilimi hamda huquqiy madaniyati darajasiga bog'liq bo'ladi.

Fuqarolarning huquqiy bilimi, madaniyati va ma'naviyati qancha yuksak bo'lsa, huquqiy davlat shuncha kuchli bo'ladi, mustaqilligimiz mustahkamlanib barqarorlashib boraveradi. Qonuniylik va huquqiy targ'ibot tantana qilmasa, xalq onmasi qonun-qoidalar va huquqiy me'yorlarga, qonuniy aktlarga, eng muhimi

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga ishonch-ixtiyor, ixlos, iymon-e'tiqodli munosabatda bo'lish va rioya qilishiga odatlanmasa huquqiy davlatni tasavvur etib bo'lmaydi.

Huquqiy davlat ommaning siyosiy ongliligi, uyushqoqligi, siyosiy hushyor va ziyrakligi, hayotimizda ro'y berib turadigan har bir narsa va hodisaga ko'r-ko'rona emas, balki aql-idrok, bilim va tafakkur, fahm-farosatli yondashganligi bilan kuchli. Huquqiy bilim va madaniyat millat o'zligi va inson barkamolligining eng muhim omillaridan biridir.

Fuqarolarning barcha qatlamlari huquqiy savodxonlikka erishishlari, yuksak darajadagi huquqiy ongga ega bo'lishlari hamda huquqiy bilimlarini kundalik hayotda qo'llay olishlari uchun asosiy e'tiborni nimalarga qaratish lozimligi haqidagi vazifalar Oliy Majlisning 1997 yil 29 avgustda tasdiqlangan **“Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish milliy dasturida”** belgilab berilgan.

Huquqiy madaniyat umuminsoniy madaniyatning tarkibiy qismidir. U umumiy madaniyatning shunchaki bir qismi emas, balki uning o'zagi, negizi, asosidir.

Huquqiy madaniyat deganda, har bir davlatning qonun asoslari, huquq me'yorlarining mavjudligi, fuqarolarning mavjud qonunlarini bilishi va o'z faoliyatida ularga rioya etishi – huquqiy va demokratik davlat barpo etishning muhim sharti haqida fuqarolik jamiyatida kishilarning etuk ma'naviyati, ularning huquqiy burch va mas'uliyatlari tushuniladi.

Huquqiy madaniyat huquqiy bilim hamda moddiy, ma'naviy, axloqiy va boshqa mafkuraviy omillar asosida shakllanib va rivojlanib boradi. Huquqiy madaniyat fuqarolarning etukligi va ongliligini ko'rsatuvchi me'yordir. Huquqiy bilimlarga ega bo'lgan va ularni amaliyotda tadbiq eta oladigan kishi huquqiy bilimli va madaniyatli hisoblanadi.

Huquqiy bilimlar va madaniyatning yuzaga kelishi va rivojlanishi dinamik jarayondir. Har qanday bilim va ma'rifat singari huquqiy bilim va madaniyat ham jamiyat taraqqiyotiga mos paydo bo'lgan talab va ehtiyojlar, mavjud shart-sharoit va imkoniyatlar asosida yuzaga keladi va rivojlanadi.

Bolalarning qalbi va vujudiga go'daklik paytidan boshlab odob-axloq, huquqiy qonun-qoidalar haqida ilk tasavvur va tushunchalarni singdirishda ota-onaning roli va ahamiyati katta.

SHuning uchun SHarqda qadim-qadimdan oila muqaddas sanalgan. "Salqimiz tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, eng qimmatli an'analar: halollik, mehroqiylik, or-nomus, sharmu hayo, mehru oqibat, mehnatsevarlik kabi barcha insoniy fazilatlar, eng avvalo oilada shakllanadi". - deydi Islom Karimov O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining besh yilligiga bag'ishlangan tabrik bo'g'ida.

Bolalarda huquqiy tasavvur va tushunchalar asosini ilk bor ildiz ota boshlashida, farzandlar qalbini mehr-muhabbat, nafosat, ezgulik nuri bilan munavvar etishda odamiylik, halollik, olijanoblik, mehr-oqibat singari asl insoniy fazilatlar kamolotida ota-onaning, oilaning o'rni beqiyos.

Istiqlol mafkurasining ta'limoti bo'yicha qonunga hurmat har bir insonning qalbidagi chuqur e'tiqodi bo'lmog'i lozim. U insonning yoshligidan boshlab ongiga singib, mustahkamlanib borishi kerak.

Buning uchun milliy mafkuraning ana shu olijanob g'oyalarni amalga oshirish maktabgacha tarbiya muassasalari, maktablar, kollej va litseylar, oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlari, barcha jamoat uyushmalari va davlat tashkilotlari ishlarini zamonaviy talablar asosida qayta qurishni taqozo etadi.

Huquqiy bilimga ega bo'lish, huquqiy jihatdan tarbiyalanganlik, huquqiy madaniyat, ma'rifat va ma'naviyat sohibi bo'lish, qonunlarni muqaddas hisoblab, ularga shak keltirmasdan faoliyat ko'rsatishga odatlantirish – O'zbekiston har bir fuqarosining qalbiga chuqur singib ketgan, mohiyatiga aylangan bo'lishi lozim.

Buning uchun huquqiy ta'lim-tarbiyani barqaror shaklini yaratish kerak, chunki huquqiy ta'lim-tarbiya huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati barpo etish va mustahkamlash uchun muhim asosdir. Ta'lim-tarbiyani isloh qilmasdan, huquqiy madaniyat, huquqiy ma'naviyat va ma'rifat yutuqlarini kishilar ongiga etkazmasdan turib komil insonni shakllantirib bo'lmaydi.

Bu boradagi ishlarni samarali tashkil etishda foydalaniladigan tushunchalarning mazmun-mohiyatini anglab etish muhim ahamiyat kasb etadi. Quyida ular to'g'risida qisqacha ma'lumotlarni keltiramiz.

Bilim olish huquqi – O'zbekiston fuqarolarining konstitutsiyaviy huquqlaridan hisoblanadi. Unga asosan, har kim bilim olish huquqiga ega. O'zbekistonda umumiy o'rta ta'lim olish bepul, ya'ni umumiy ta'lim olish uchun haq to'lanmaydi. Umumiy ta'lim bo'yicha ma'lumotga ega bo'lgan har bir kishi o'rta maxsus, kasb-hunar va oliy ta'lim muassasalarida ta'lim olish huquqiga ega. Bu ta'lim belgilangan sinovdan o'tganlar uchun bepul, qolgan shaxslar pul to'lash bilan bilim olishni davom ettirishlari mumkin. **Bilim olish huquqi** umumiy maktablar, akademik litseylar, kasb-hunar kollejlari, oliy o'quv yurtlaridagi faoliyatlar orqali ta'minlanadi. Bundan tashqari, aspirantura va doktoranturada ham bilim olish mumkin (O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini 41-moddasi).

Burch – qonun va boshqa huquqiy hujjatlarda belgilangan ayrim harakatlarni sodir etish, ayrim harakatlarni sodir etishdan tiyilishdir. Burchni buzish turli javobgarliklarga tortish va jazolashga sabab bo'ladi. Burch ixtiyoriy bajarilganda jamiyat taraqqiyotiga ijobiy ta'sir qiladi.

Konstitutsiyaviy huquq – har bir mamlakatning huquq tizimidagi etakchi huquq. Uning etakchiligi shundaki, boshqa har qanday huquqlar tartibga solinadigan huquqlar tartibga solinadigan ijtimoiy munosabatlarning asosi Konstitutsiyaviy huquqda belgilanadi (masalan, bilim olish huquqi, mehnat huquqi, fuqarolik huquqi, ma'muriy huquq va h.k.). Konstitutsiyaviy huquq ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va huquqiy tuzilishning asoslarini, saylov tizimini, insonning asosiy huquq, erkinliklarini va burchlarini o'rnatuvchi, tartibga soluvchi huquqiy normalar yig'indisidir.

Milliy teng huquqlilik – shaxsning huquqiy holati tamoyillaridan. Barcha fuqarolar millatidan qat'iy nazar qonun oldida, davlatni boshqarishda va barcha huquqlardan foydalanishda tengdir. Bu masalalarda hech bir millatga imtiyoz berilmaydi. Ozchilikni tashkil etuvchi millatlarining madaniyati, tili, urf-odatlari hurmat qilinadi va ularning rivojlanishiga imkoniyat yaratiladi.

Milliy g'urur – xalqni xalq, millatni millat qilib ko'rsatadi. O'zbekiston mustaqilligi tufayli o'zbek xalqning milliy g'urur tuyg'usi jahon bo'ylab qad ko'tardi. Jahon xalqlari mehnatkash, shon-shuhrati yuksak bo'lgan o'zbek xalqini tan oldi. O'zbekiston fuqarolarining hayoti, erki, sha'ni, qadr-qimmatini muqaddas sanalib, ular davlat tomonidan himoyalanoqda.

SHaxsiy hayot daxlsizligi huquqi – insonning asosiy konstitutsiyaviy shaxsiy huquqlaridan biri bo'lib, shaxsiy va oilaviy sirlarni qonun bilan himoya qilishni anglatadi. Dunyodagi eng yaxshi konstitutsiyalar shaxsning shaxsiy hayoti to'g'risidagi ma'lumotlarni uning roziligisiz to'plash, saqlash, foydalanish va tarqatishni ta'qiqlab, bu qoidani shaxsiy hayot daxlsizligining kafoloti sifatida belgilaydi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 25-27-moddalari shaxsiy hayot daxlsizligi huquqini mustahkamlaydi.

Qonun – mamlakat miqyosida oliy yuridik kuchga ega bo'lgan hujjat. Qonun O'zbekistonda mamlakatning oliy vakillik organi Oliy Majlis tomonidan qabul qilinadi va senat tomonidan tasdiqlanadi. Qonunlar umumxalq ovozi referendum yo'li bilan muhim ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish uchun konstitutsiyaviy va oddiy qonunlar shaklida qabul qilinadi. Uning aniq jarayon va tartiblari belgilangan.

Huquq – ushbu so'zning bir necha ma'nosi bo'lib, **birinchidan**, u davlat tomonidan bajarilishi majbur qilingan yurish-turish qoidalari, xatti-harakatlar yig'indisi. **Ikkinchidan**, huquq tushunchasi fuqarolarga berilgan imkoniyat. **Huquq** konstitutsiyaviy va oddiy huquqlarga bo'linadi. Konstitutsiyaviy huquqlar konstitutsiyaviy normalar bilan, oddiy huquqlar oddiy qonunlar bilan belgilanadi. **Uchinchidan**, huquq o'z navbatida tarmoqlarga bo'linadi. Ular: konstitutsiyaviy huquq; ma'muriy huquq; fuqarolik huquqi; jinoyat huquqi va boshqalar. Ular alohida hujjatlar bilan mustahkamlanib qo'yiladi.

Huquqiy davlat – davlat tuzilishi va faoliyatining huquqqa asoslanganligi huquqiy davlatda quyidagi shartlar albatta bo'lishi shart: xalq hokimiyatining amalga oshishi; shaxsning huquq va erkinliklarining hech kim, shu jumladan,

davlat tomonidan ham hech qanday holda buzilmasligi; konstitutsiya va qonunning ustunligi; hokimiyatning bo'linish tamoyiliga amal qilish; sudlarning mustaqilligi. Davlat faqat huquq yaratib qolmay, o'zi ham ana shu huquq normalariga amal qilishi huquqiy davlatning asosiy xususiyatidir.

Huquqiy madaniyat – fuqarolarning etukligi va ongliligini ko'rsatuvchi mezon. Huquqiy madaniyat tushunchasi huquqning rivojlanish darajasi, aholining huquq haqidagi tushunchasi, qonunlarning ahvoli, huquqni amalga oshirish ishlarini tashkil etish darajasi, huquqning obruyi singari elementlardan tashkil topadi. Huquqiy madaniyatga huquq fanining rivojlanish darajasi, huquqni tashviqot qilishning qanday yo'lga qo'yilganligi madaniyatning umumiy darajasi ta'sir qiladi. Huquqiy madaniyat huquqiy **ongning amaliyoti**, ya'ni huquqni qo'llash, amaliyotga tadbiq etishdir. SHaxs qanchalik huquqiy bilimga ega bo'lmasin, qonun va boshqa qoidalarga amal qilmasa, jamiyat uchun katta zarardir.

Huquqiy madaniyat – har bir davlatning qonun asoslari, huquq me'yorlarining mavjudligi, fuqarolarning mavjud qonunlarni bilishi va o'z faoliyatida ularga rioya etishi. Huquqiy va demokratik davlat barpo etishning muhim sharti hamda fuqarolik jamiyatida kishilarning etuk ma'naviyati, huquqiy burch va mas'uliyatlari tushuniladi.

Huquqiy normalar – huquqni belgilovchi huquqiy munosabatlarni tartibga soluvchi normalar. Ular turli ko'rinish va shaklda namoyon bo'ladi. Huquqiy normalar konstitutsiyada, qonunlarda va boshqa normativ hujjatlarda bayon qilinadi.

Huquqiy ong – kishilarning huquqqa, qonunga odil sudlovga bo'lgan munosabatlarini ifodalaydigan qarashlar yig'indisi. U hurmatda bo'lish yoki huquqni mensimaslikka ta'sir qiladi. Kishilarning huquqiy ongi qanchalik kuchli bo'lsa, bu huquq normalarining ixtiyoriy bajarilishiga olib keladi.

Huquqiy tarbiya jarayonida yoshlarning huquqiy ongi shakllanadi. Yoshlarni jamiyat talablariga davlatning qonun-qoidalari, milliy urf-odatlar va qadriyatlarga chuqur hurmat-ehtiromli bo'lishga o'rgatish huquqiy ta'lim-tarbiyaning asosiy maqsadlaridan biridir. Darhaqiqat, huquq asoslarini,

konstitutsiya va qonunlar mazmun-mohiyatini, yangi qonuniy hujjatlar, huquqiy meʼyorlarni kishilarning, birinchi navbatda, yoshlarning ongi, qalbiga singdirishda hech bir narsa oʻz ahamiyatiga koʻra huquqiy taʼlim-tarbiyaga tenglasha olmaydi.

❏ Esda saqlab qolish uchun zarur boʻlgan tushunchalar:

Fuqarolik madaniyati – har bir davlatning qonun asoslari, huquq meʼyorlarining mavjudligi, fuqarolarning mavjud qonunlarini bilishi va oʻz faoliyatida ularga rioya etishi, fuqarolik jamiyatida kishilarning etuk maʼnaviyati, ularning huquqiy burch va masʼuliyatlari tushuniladi.

Fuqarolik –shaxsning muayyan davlat qaromogʻida boʻlishi, mamlakat ichida ham tashqarisida ham shu davlatga mansubligi, va mansublikning huquqiy toʻlqatlar bilan tasdiqlanganligi.

Fuqarolik masʼuliyati – jamiyatning demokratik rivojlanishi jarayonida erishgan gʻalaba, yutuq va muvaffaqiyatlarga fuqarolarning ongli munosabati, yutuqlarni yanada koʻpaytirish va ulardan foydalanishda faol qatnashishi.

Davlatimiz ramzlari – bu Konstitutsiyada belgilangan boʻlib (5-modda), bayroq, tamgʻa, madhiya hisoblanadi va ular Oʻzbekiston xalqlarining shon-sharafini, gʻururi, tarixiy xotirasi va intilishlarini oʻzida mujassamlashtiradi. Ularda mamlakat xususiyatlari aks ettiriladi.

Davlat madhiyasi – har bir davlatning bosh va asosiy qoʻshigʻi hisoblanadi. Unda muayyan davlat, unda yashaydigan xalqlarning ruhiyati, orzu-umidlari tarannum etiladi. Oʻzbekiston Respublikasi davlat madhiyasi Oʻzbekiston Oliy Majlisining 1992 yil 8 dekabrda boʻlib oʻtgan XI sessiyasida qabul qilingan.

Davlat bayrogʻi – bu davlat ramzlaridan biri boʻlib, uni boshqa mamlakatlardan farqlovchi belgidir. “Oʻzbekiston Respublikasi Davlat bayrogʻi toʻgʻrisida”gi qonun 1991 yil 18 noyabrda qabul qilingan.

Davlat gerbi – bu davlat ramzlaridan biri hisoblanadi. U davlat tamgʻasi boʻlib, muhrlarda, turli hujjat nusxalarida, pul birligida aks ettiriladi.

Huquqiy ong – kishilarning huquqqa, qonunga, odil sudlovga boʻlgan munosabatlarini ifodalaydigan qarashlar yigʻindisi.

davl:
ustu
Dav
qil

m
h
i

☑ Mavzularni mustahkamlash uchun savol va topshiriqlar:

1. Fuqarolik tarbiyasining mazmun-mohiyati nimadan iborat?
2. Fuqarolik madaniyatini izohlab bering.
3. Fuqarolik deganda nimani tushunasiz?
4. Fuqarolik mas'uliyatini tushuntirib bering.
5. Fuqarolikning asosiy tarkibiy qismlariga nimalar kiradi?
6. Fuqarolik tarbiyasining vazifalari nimalardan iborat?
7. Fuqarolarning burchlarini tushuntirib bering.
8. Davlat ramzlari deganda nimani tushunasiz?
9. Fuqarolik tarbiyasini shakllantirishda milliy qadriyatlarning rolini izohlab bering.
10. Huquqiy madaniyatning ma'nosiga izoh bering.
11. Bilim olish huquqi deganda nimani tushunasiz?
12. Huquqiy ong tushunchasini izohlab bering.

📖 Mavzularni o'rganishda foydalanish mumkin bo'lgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. Xavfsizlik va barqaror taraqqiyot yo'lida. 6-tom. Toshkent: O'zbekiston, 1998. 324 bet.
2. Karimov I.A. Barkamol avlod orzusi. Toshkent: SHarq, 1997.
3. Karimov I.A. O'zbekiston: milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura. 1-tom. Toshkent: O'zbekiston, 1996.
4. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent, 1992.
5. O'zbekiston Respublikasi «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. Toshkent, 1997.
6. O'zbekiston Respublikasi «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi». Toshkent, 1997.
7. Ibragimova G., To'raqulov X.A., Alibekova R. "Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar" fani bo'yicha yordamchi uslubiy qo'llanma. - T.: CHO'lpon, 2003. - 128 b.

8. Ibrohimov A., Sultonov X., Jo'raev N. Vatan tuyg'usi. –T.: O'zbekiston, 1996. – 17-18 betlar.
9. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. - T.: O'zbekiston, 2000. - 27 b.

Oz narsaga qanoat qilgan odam davlatmanddir, negaki bunday qanoat uning ma'naviy boyligidan dalolat beradi.

Suqrot.

11-MAVZU: MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYA VA MEHNAT TARBIYASI

REJA:

1. Axloq va ma'naviy sifatlar.
2. SHaxs ma'naviy-axloqiy madaniyatini shakllantirishning pedagogik xususiyatlari.
3. O'quvchilarning ma'naviy tarbiyasi va kamolotida e'tiqod tarbiyasining o'rni.
4. Ma'naviy-axloqiy tarbiya metodlari va vositalari.
5. Ongli intizom – aqliy tarbiyaning tarkibiy qismi.
6. Axloqiy tarbiya berishning yo'llari.
7. Mehnat tarbiyasi va uning barkamol avlodni shakllantirishdagi ahamiyati.
8. Mehnat tarbiyasining maqsadi va vazifalari.
9. O'quvchilar mehnat faoliyatining turlari.
10. O'quvchilar mehnat faoliyatini tashkil etishga qo'yiladigan pedagogik talablar.

Mavzuning maqsadi:

Yoshlarda ma'naviy-axloqiy va mehnat tarbiyasi, ularning mohiyati va vazifalari, ma'naviy-axloqiy tarbiya mezonlari, mehnat tarbiyasining asosiy turlari haqida ilmiy tushuncha berish, o'quvchi-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash va intizomni tarbiyalash.

Mavzuning vazifalari:

- yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning o'ziga xos xususiyatlarini belgilash;

- SHarq mutua-fakirlarining ma'naviy-axloqiy g'oyalari, hozirgi kunda shaxsni ma'naviy-axloqiy jihatdan shakllantirishda ularning ahamiyatini ko'rsatish;
- bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida mehnat tarbiyasi va ular turlarining rolini belgilash.

 Tayanch ibora va atamalar: axloq, shaxs ma'naviyati, ma'naviy-axloqiy tarbiya, ma'naviy-axloqiy madaniyat, ma'naviy-axloqiy kamolot, ma'naviy-axloqiy ong, ma'naviy-axloqiy madaniyatni shakllantirish, o'quvchilarning ma'naviy tarbiyasi, ma'naviy tarbiyada e'tiqodning o'rnini, odob, xulq, fazilat, xislat, sifat, xatti-harakat, ijobiy xislatlar, salbiy xislatlar, rostgo'ylik, to'g'rilik, mehnat tarbiyasi, mehnat ta'limi, mehnat faoliyati, ijtimoiy foydali mehnat, mehnat jarayoni.

II.1. Axloq va ma'naviy sifatlar

«Axloq» ijtimoiy ong tushunchalaridan biri bo'lib, uning mohiyati, shaxs xatti-harakatlari, yurish-turishi, turmush tarzi, hayot kechirish tamoyillari, qoidalari, shuningdek, ijtimoiy munosabatlar mazmunini ifodalaydi. SHu bois, axloq ijtimoiy xodisa sifatida jamiyat ma'naviy-ruxiy hayotida o'ziga xos muhim ahamiyatga ega. Muayan millat qiyofasi, uning kishilik taraqqiyotidagi o'rnini belgilanayotgan jarayonda maskur tushuncha asosiy mezonlardan biri bo'lib hizmat qiladi.

«Axloq» tushunchasi oila fikri asosida tartibga soluvchi faoliyat tarzida kishilik jamiyatining ilk bosqichida shakllangan. Qadimdan ijtimoiy-falsafiy, psixologik, pedagogik, tarixiy, badiiy, etnografik va madaniyatshunoslikka oid asrlarda ushbu tushuncha turli ko'lamda ishlatilib kelingan.

Axloq (arabcha xulq-atvor demakdir) – ijtimoiy ong shakllaridan biri. ijtimoiy tartib-qoida bo'lib, bu tartib-qoida ijtimoiy hayotning barcha sohalarida kishilarning xatti-harakatini tartibga solish vazifasini bajaradi. Axloq omma faoliyatini tartibga solishning boshqa shakllari (o'quv, ishlab chiqarish, xalq analari) da o'z talablarining asoslanishi amalga oshirilishi va omma fikri asosida

tartibga solinishi bilan farq qiladi. Axloq talablari barchaga taalluqli, biroq hech kimning ko'rsatmasi, hech qanday maxsus buyruq asosida bajarilmaydigan, ixtiyoriy amalga oshiriladigan burch shakliga kiradi. Axloq talablarining bajarilishi faqat ma'naviy ta'sir ko'rsatish shakllari doirasida yuz beradi.

Axloq shaxs taraqqiyotining yuqori bosqichi bo'lgan ma'naviy komillik asosini, poydevorini tashkil etadi.

Bir so'z bilan aytganda axloq-jamiyatda qabul qilingan, jamoatchilik fikri bilan ma'qullangan xulq-odob normalari majmuidir.

Odamning inson sifatida shakllana borishi jarayonida uning kamoloti darajasi odob, axloq, madaniyat va ma'naviyat elementlarining qanchalik mujasamlashganligi bilan belgilanadi.

Keyingi yillarda yaratilgan ilmiy adabiyotlar, chop etilgan ilmiy va ilmiy-ommabop nashrlarda, olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlarda «axloq» tushunchasini qo'llash va unga dahldor mavzularni tariflashda «axloq» tushunchasi mustaqil tushuncha sifatida qo'llanilsa, ayrimlarida bevosita «ma'naviy-axloq», «axloqiy kamolot» kabi sinonim yoki muqobil so'zlar tarzida ham qo'llanilmoqda. Zero, axloqsiz, axloqiy talablar hamda ularda ifoda etilgan g'oyalarsiz shaxsning ruhan va jismonan etukligining mushtarakligi, uyg'unligi bo'lgan ma'naviy komillik shakllanmaydi.

Bizning nazarimizda, shaxs ma'naviyati – uning ongida kechadigan ijobiy mazmunga ega o'y-fikrlar, niyatlar, g'oyalar, nazariya va ta'limotlar mazmunining amaliy faoliyatda namoyon bo'luvchi ruhiy jarayondir. SHuni alohida ta'kidlash joizki, shaxs ma'naviyati asosida ijobiy mazmunga ega bo'lgan o'y-fikrlar, niyatlar, g'oyalar, nazariyalar va ta'limotlar mazmuniga etishishni e'tiborga olish lozim. CHunki, shaxs ongida hamisha ham ijobiy mazmunga ega fikrlar kechmaydi. Salbiy fikrlarga ega bo'lish esa ma'naviyatsiz, axloqsiz inson qiyofasini ko'rsatuvchi muhim belgidir.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyani tashkil etish ijtimoiy tarbiyaning muvaffaqiyatini ta'minlovchi eng muhim omil sanaladi. Ma'naviy-axloqiy ta'lim va tarbiya o'zaro bog'liqlik, uzviylik, aloqadorlik hamda dialektik xarakterga ega

bo'lib, shaxs ma'naviy-axloqiy kamolotini shakllantirish asosi hisoblanadi. Ma'naviy-axloqiy ta'lim o'quvchilarga ma'naviy-axloqiy munosabatlar mohiyati to'g'risida tizimlangan bilimlarni berish, ularda ma'naviy-axloqiy bilimlarni egallashga bo'lgan ehtiyojni yuzaga keltirish ma'naviy-axloqiy ongini shakllantirish jarayoni bo'lib, izchil, uzliksiz, tizimli tarzda tashkil etilishi lozim.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilgan nazariy ma'naviy-axloqiy bilimlar negizida ijtimoiy faoliyatni tashkil etish borasida to'ntikma va malakalarni hosil qilish, ijobiy mazmundagi ma'naviy-axloqiy sifatlarini qaror toptirish va ma'naviy madaniyatni shakllantirishga yo'naltirilgan murakkab dinamik jarayon hisoblanadi.

O'quvchi xulqi, xatti-harakatlarida ma'naviy madaniyatlikning asosiy me'zonlari: insonparvarlik, mehnatsevarlik, milliy g'urur, vatanparvarlik, mehr-muruvvat, imon, ijodkorlik, faollik, tashabbuskorlik, o'z-o'zini nazorat qilish va o'z-o'zini baholashni talab etadi. Bu talab o'quvchining vatan, ota-ona, do'stlari, jamoa oldidagi burchiga, vazifalariga, ta'lim-tarbiya jarayonida namoyon bo'ladigan faollik, ijodkorlik xususiyatlariga munosabati orqali amalga oshiriladi.

Ma'naviyat esa aqliy, axloqiy, huquqiy, iqtisodiy va siyosiy bilimlar zaminida shakllanadi. Mazkur bilimlar o'z navbatida inson ijobiy sifatlarining kamol topib, boyib borishiga olib keladi. Fazilatlar insonning ijobiy sifatleri majmuidan iborat.

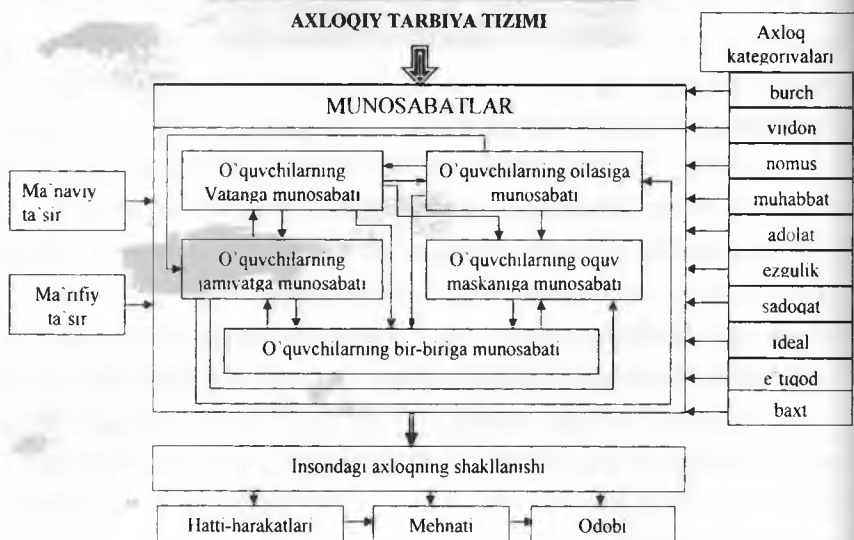
O'quvchilar ma'naviy-axloqiy tarbiyasini tashkil etish aniq maqsadga yo'naltirilgan yaxlit pedagogik jarayon bo'lib, Ushbu jarayonda quyidagi pedagogik vazifalar hal qilinadi:

1. O'quvchilarga ma'naviy-axloqiy me'yorlar hamda axloqiy munosabatlar mohiyati va ularning ijtimoiy jamiyat hayotidagi ahamiyati to'g'risida ma'lumot beriladi.
2. O'quvchilarda ma'naviy axloqiy bilimlarni egallashga bo'lgan ehtiyojni yuzaga keltirish, ma'naviy-axloqiy ongini qaror toptirish.
3. O'quvchilarda ijobiy mazmundagi ma'naviy-axloqiy sifatlar (bilimlilik, mehnatsevarlik, kamtarlik, mehr-muhabbat, vatanga, xalqqa

muhabbat, ota-ona va kattalarga hurmat, insonparvarlik, saxovat, burchga sadoqat va hokazolarni) qaror toptirish.

4. O'quvchilarda ma'naviy-axloqiy mazmundagi xulq-atvor, xarakter va irodani shakllantirish.

5. O'quvchilar ma'naviy-axloqiy madaniyatini shakllantirish.

Axloqiy tarbiya tizimini tashkil etuvchilari.

O'quvchilar ma'naviy-axloqiy sifatlarining qaror topishi tarixiy-obe'ktiv sharoitda shaxs tomonidan jamiyat taraqqiyoti, insonlarning o'zaro hamkorlik, aloqa doiralarning kengayishi takomillashuviga ko'rsatiladigan ta'sirning ijobiy, mo'tadil holatda bo'lishini ta'minlashda ko'rinadi. Ma'naviy-axloqiy sifatlarning qaror topishi quyidagi umumiy mazmun asosida ro'y beradi:

-o'quvchining ma'naviy-axloqiylik darajasi ijtimoiy munosabatlar jarayonida, uning jamiyat, atrof-muhit va tabiatga bo'lgan yondashuvida namoyon bo'ladi:

- o'quvchining ma'naviy-axloqiylik darajasi jamiyatning ijtimoiy-ma'naviy taraqqiyoti darajasiga bog'liq;

- o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy kamoloti ob'ektiv va sub'ektiv shart-sharoitlarning o'zaro uyg'unlashuvi asosida tashkil etiladigan uzluksiz, tizimli ta'lim-tarbiyaning yo'lga qo'yilishi natijasida vujudga keladi;

- o'quvchining ma'naviy-axloqiy kamoloti ijtimoiy munosabatlarning yo'lga qo'yilishida ijobiy natijalarga olib keladi.

O'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini amalga oshirish quyidagi tamoyillarga muvofiq yo'lga qo'yiladi:

1. Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning ijtimoiy-g'oyaviy asosga ega ekanligi. Ushbu tamoyil ma'naviy-axloqiy ta'lim va tarbiyaning O'zbekiston Respublikasi mustaqilligini mustahkamlashi, milliy mafkura g'oyalarini o'quvchilar o'rtasida targ'ib etishda ifodalanadi.

2. Ma'naviy-axloqiy ta'lim va tarbiyaning izchil, tizimli, uzluksiz tashkil etilishi. Ushbu tamoyil o'quvchilarga ma'naviy-axloqiy bilimlar berish, ularda ijtimoiy-amaliy faoliyat ko'nikma va malakalarni hosil qilish, ma'naviy-axloqiy ta'lim va tarbiya ishining tizimlilikini ta'minlash, doimiy tashkil etilishiga erishishda namoyon bo'ladi.

3. Ma'naviy-axloqiy ta'lim-tarbiya g'oyalarining aniq maqsadga yo'naltirilganligi. O'quvchilar o'rtasida tashkil etilayotgan ma'naviy-axloqiy tarbiyani yo'lga qo'yishdan ko'zlangan yagona maqsad ularda ma'naviy-axloqiy sifatlar, ma'naviy-axloqiy madaniyatni qaror toptirishdan iboratdir. Mazkur tamoyil ana shu g'oyani yoritishga xizmat qiladi.

4. O'quvchilar ma'naviy-axloqiy madaniyatini shakllantirishga har tomonlama (kompleks) yondashuv. Ushbu tamoyil o'quvchilar ma'naviy -axloqiy madaniyatini shakllantirishda fanlararo aloqadorlik, darsda, sinfdan va maktabdan tashqari ma'naviy-axloqiy ta'lim-tarbiya ishlarini tashkil etish, ma'naviy-axloqiy tarbiyani olib borishda oila, ta'lim muassasalari, mahalla, ijtimoiy tashkilotlar, davlat va jamiyat imkoniyatlaridan biridek samarali foydalanishni nazarda tutadi.

5. O'quvchilar ma'naviy-axloqiy tarbiyasini tashkil etishda tarixiy vorislik hamda umuminsoniy va milliy qadriyatlar, ularda ilgari surilgan g'oyalarga tayanib ish ko'rish. Ushbu tamoyil ma'naviy-axloqiy tarbiyani tashkil etishda milliy, tarixiy tajriba, shuningdek, umuminsoniy va milliy qadriyatlar, ularning g'oyalari ta'sir kuchiga tayanib ish ko'rishni o'zida ifoda etadi.

6. Ijtimoiy faoliyatning insonparvarlik va demokratik xususiyatlarga ega ekanligi. Ushbu tamoyil o'quvchilar ma'naviy-axloqiy tarbiyasini tashkil etishda insonparvarlik va demokratik tamoyillarning ustivorligi (o'quvchi shaxsini hurmat qilish, uning qadr-qimmatini yuqori qo'yish, huquq va burchlarini hurmat qilish) ni ifodalaydi.

7. Ma'naviy-axloqiy ong va faoliyat birligi. Ushbu tamoyil ma'naviy-axloqiy bilimlarni o'zlashtirish, bu boradagi faoliyatni tashkil etish, o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilgan nazariy ma'naviy-axloqiy bilimlarning amaliyotdagi ijrosini taminlash asosida balimlarni mustahkamlash, chuqurlashtirib borishni anglatadi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyani tashkil etish – faoliyat jarayoni hisoblanadi. Ushbu jarayon nafaqat ijobiy xislatlarni shakllantirishni, balki salbiy sifatlarni bartaraf etishni, har qanday axloqsiz xatti-harakatlarga qarshi kurashga o'quvchilarni undashni ham ko'zda tutadi. Ma'naviy-axloqiy tarbiya jarayonida o'quvchi(tarbiyalanuvchi) ning o'z-o'zini tarbiyalashni kuchaytirishi katta ahamiyatga ega.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya jarayonida barkamol shaxs tarbiyalanib voyaga etkaziladi.

11.2. SHaxs ma'naviy-axloqiy madaniyatini shakllantirishning pedagogik xususiyatlari

SHaxsning ma'naviy-axloqiy madaniyatining shakllantirishga quyiladigan hozirgi zamon talablarini amalga oshirish muammolari dinamik xarakterga ega bo'lib, ijtimoiy tuzum taraqqiyoti bilan bog'liqdir. Bu muammoni falsafa etnografiya, etika, estetika fanlari tadqiq etadi.

Madaniyat – arabcha soʻz boʻlib, u jamiyatning ishlab chiqarish, ijtimoiy va maʼnaviyatida qoʻlga kiritilgan yutuqlari majmuidir.

Demak, madaniyat – inson faoliyati mahsuli natijasi sifatida, insonlarning moddiy va maʼnaviy faoliyatlari jarayonida vujudga keladi.

Madaniyat jamiyat taraqqiyoti darajasini xarakterlovchi, ijtimoiy-tarixiy amaliyot jarayonida mujassam boʻladigan tizim boʻlib, shaxsning ijtimoiy va maʼnaviy-axloqiy mazmunini tashkil etadi. Bundan madaniyat shaxs va uning faoliyati oʻrtasidagi oʻzaro taʼsirga doir qonuniyatlar, shu jumladan, shaxs va jamiyatning borliqqa boʻlgan maʼnaviy munosabatlarining paydo boʻlishi, rivojlanishi, shaxsning talabi, qiziqishga mos ravishda madaniy faoliyatini tashkil qilish yoʻllari, maʼnaviy madaniyatning oʻziga xos xususiyatlari tizimi, shaxsning maʼnaviy-axloqiy rivojlanishi va maʼnaviy madaniyatni shakllantirish qonuniyatlari majmuidan iborat degan xulosa kelib chiqadi.

Madaniyat shaxs kamolotiga moddiy (texnika, ishlab chiqarish tajribasi, moddiy boyliklar) va maʼnaviy (fan, adabiyot, sanʼat, maorif, din, umuminsoniy va milliy maʼnaviy-ruhiy qadriyatlar) jihatdan taʼsir etadi. Moddiy va maʼnaviy madaniyat inson ongi va faoliyatidan tashqari yaratilmaydi.

Moddiy va maʼnaviy madaniyatning oʻzaro aloqasi va oʻzaro taʼsiri natijasida aqlan etuk, axloqan yaxlit shakllangan shaxs tarkib topadi.

Inson biron moddiy boylik yaratar ekan, avvalo, uning qurilishi, ishlab chiqarish jarayoni va taʼlim-tarbiyaviy natijasini amaliy ahamiyatini oldindan koʻra biladi.

Shaxs sifatida shakllanadigan oʻquvchining maʼnaviy kamolotida axloqiy madaniyatning ahamiyati katta. Axloqiy madaniyatga axloqiy bilimlar, malaka va koʻnikmalar, axloq qoidalari yordamida oʻquvchining xulq-atvori, xatti-harakatlarini boshqarish tizimi kiradi. Axloqiy madaniyat oʻquvchining koʻp qirrali faoliyat davomida shakllanib va takomillashib boradi.

Axloqiy madaniyatning koʻrinishlari, uning qirralari va namoyon boʻlish shakllari xilma-xildir. Insonparvarlik, halollik, tashabbuskorlik, vatanparvarlik, mehnatsevarlik, erksevarlik, faollik, ijodkorlik, poklik va shu kabi qator muhim

tushunchalar axloqiy madaniyat tushunchalaridir. Bu xislatlar faoliyat jarayonida ma'naviy madaniyatning boshqa madaniyat qirralari bilan birgalikda o'quvchi ongi va xulqiga ta'sir etadi.

Axloqiy ong axloqiy madaniyatning negizida tashkil etadi. Axloqiy ong ijobiy faoliyatida o'z ifodasini topadi. Uning mezonini axloqiy bilim axloq normalari axloqiy tafakkur hisoblanadi. O'quvchining axloqiy ongi uning xulq-atvorida mehnatsevarlik vatanparvarlik va boshqa yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlarni namoyon etadi. SHuning uchun axloqiy madaniyatning muhim vazifalaridan biri axloqiy ongni yuqori saviyaga ko'tarishidir. Axloqiy ongning etukligiga erishish uzoq davom etadigan va murakkab jarayon bo'lib, insoniyat qo'lga kiritgan barcha axloqiy-ma'naviy yutuqlarni o'zlashtirish va shu bilan bir qatorda muayyan sharoit taqozo etgan muammolarni bartaraf etish jarayonida amalga oshadi.

Bundan tashqari shaxs ma'naviy-axloqiy madaniyatini shakllantirish jamiyat talabi va shu jamiyatda yashayotgan odamlarning mazkur axloq normalariga ehtiyoji qiziqishi asosida ma'naviy tarbiyaning maqsad va vazifalari belgilanadi.

Ma'naviy-axloqiy mazmundagi ta'lim tarbiya ishini tashkil etish ta'lim muassasasi pedagogik jamoa umumiy ishining tarkibiy qismi bo'lib, ularni o'tkazishda maktab rahbariyati, kasaba uyushmasi a'zolari, ota-onalar qo'mitasi, o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish organlari, shuningdek, jamoa tashkilotlari, xodimlari ham ishtirok etadi.

Ta'lim muassasalarida ma'naviy axloqiy-tarbiyani yo'lga qo'yishning quyidagi turlari alohida ahamiyatga egadir: suhbatlar, uchrashuvlar, ertaliklar, haftaliklar, oyliklar, ko'riklar, konfrensiya, bahs-munozara va boshqalar.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyani tashkil etishda tarbiyaviy tadbirlar umumiy tarbiyaning ajralmas qismi sifatida ta'lim muassasalari faoliyatini tashkil etishda o'z o'rnini va ahamiyatiga ega. Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning qamrovi keng, ularni qanday shakl va uslubda o'tkazilishi mutaxassis-o'qituvchining tajribasi, mahorati hamda o'quv muassasasi rahbariyati, jamoa tajribasi, fan o'qituvchilarining tashabbuslarini qo'llab-quvatlashi, ularga tashkiliy jihatdan yordam ko'rsatish, shu

bilan birga o'quvchilarning qiziqishlari, ehtiyojlari va ijtimoiy faolliklariga bog'liq.

Ma'naviy-axloqiy mazmundagi tadbirlarni o'tkazish ushbu tarbiyani tashkil etishdagi ko'zlangan asosiy maqsadga xizmat qilmog'i kerak.

11.3. O'quvchilarning ma'naviy tarbiyasi va kamolotida e'tiqod tarbiyasining o'rni

O'zida yuksak fazilat ma'naviy-axloqiy poklik va insoniy kamolot kabi xislatlarni bir-biri bilan uyg'unlashtiradigan shaxs tarbiyasi ta'lim-tarbiya tizimining bosh masalasi hisoblanadi.

CHunki har bir fan o'qituvchisi doimo uchta vazifani: ta'lim va tarbiya berish, ularni kamol toptirish vazifalarini hal etishi lozim bo'ladi. SHu bilan birga o'quvchilarning tarbiyasi va kamoloti ta'lim jarayonida amalga oshirilishi rejalashtiriladi. Mazkur rejalashtirishlarda albatta e'tiqod tarbiyasiga alohida e'tibor qaratish lozim.

Bugungi yoshlarda zamonamizning eng mashhur (ijobiy ma'noda) kishilarga o'xshashlik, namunaning tarbiyaviy kuchi o'quvchilarning (bolalarning) taqlid qilishga moyilligiga asoslangandir. Yoshlar ko'pincha ota-onalariga, ma'lum bir ijobiy yutuqlarga erishgan qarindoshlariga, o'qituvchilariga va mashhur qahramonlarga taqlid qiladi.

Turli yoshdagi bolalarga taqlid qilishiga moyillik turlicha bo'ladi. Masalan, kichik yoshdagi bolalar ijobiy namunaga ham, salbiy namunaga ham baravar taqlid qilaveradi. Buning sababi ularning turmush tajribasining hali juda kamligi, iroda kuchining nihoyatda zaifligi hissiyotlarning aql idrokidan ustun turishidadir. Ularda tahlil qilish va harakatlarida tanqidiy ko'z bilan qarab baho berish xislatlari hali shakllanmagan bo'ladi.

Bolalar ulg'ayib borgan sari tevarak atrofidagi katta yoshdagi kishilarning xatti-harakatlariga tabora tanqidiy nazar bilan qaraydigan bo'ladi. SHu yoshdagi bolalar o'z nuqtai nazarlaridan taqlid qilishga arzigulik deb bilgan kishilarni o'zlari uchun namuna deb biladilar va ularga e'tiqod qo'yadilar.

Ma'lumki, tarbiya vositasi bo'lgan namuna mohiyat e'tibori bilan e'tiqodga yaqin turadi. E'tiqod tushunchasi yoshlarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishda muhim o'rin tutadi. Bunda tarbiyachi o'quvchilarning shaxsiy tajribasiga tayanib ularning ongiga, hissiyotlariga ta'sir qiladi. SHU yo'l bilan yoshlarda ijobiy axloqiy sifatlar tarkib topa boradi hamda mustahkamlanadi ulardagi salbiy xulq odatlari yo'qotiladi.

O'quvchilarda e'tiqod hosil qilish jarayonida etikaga oid tushunchalar ham tarkib topib boradi. O'sib kelayotgan yosh avlodni hayotga tayyorlash faqat hayotiy ko'nikma va malakalar hosil qilishdan iborat bo'lib qolmay, ayni chog'da yoshlarda kelajak jamiyat kishisi uchun zarur bo'lgan axloqiy sifatlarni tarbiyalash hamdir.

E'tiqod tarbiyasini amalga oshirishda har bir o'quvchining qiziqish doirasini, maylini, fikr-o'yini diqqat bilan o'rganish talab etiladi.

O'quvchilarda tarkib toptiriladigan ma'naviy-axloqiy sifatlar axloqiy ong bilan xatti-harakat o'rtasida birlik bo'lishini taqozo qiladi. Buning ma'nosi shuki, axloqiy-ma'naviy tushunchalar ularning xatti-harakatlarida ham ular qatnashgan jamoadagi o'zaro munosabatlarda ham qaror topmog'i lozim.

Bir so'z bilan aytganda, e'tiqod tarbiyasi barkamol shaxsni tarbiyalashdagi asosiy omillardan biri bo'lib shaxsni har ttomonlama garmonik tarbiyalashga zamin yaratadi. Biroq insonni kamolga etkazishda har bir shaxsga o'ziga xos munosabatda bo'lish ta'lim-tarbiyaning asosiy tamoyillari ekanligini unutmasligimiz lozim.

11.4. Ma'naviy-axloqiy tarbiya metodlari va vositalari

Ma'naviy-axloqiy tarbiya talaba-yoshlarning barkamol bo'lib shakllanishida mustahkam asosdir.

Ta'lim oluvchilar ma'naviy-axloqiy tarbiyasida o'ziga xos metodlar, shakllar va vositalar mavjud bo'lib, ular ushbu sohadagi faoliyat olib borishning samarasini belgilashda metodik asos ham bo'ladi. Talaba-yoshlar orasida olib boriladigan

ma'naviy-axloqiy tarbiyaning quyidagicha metod, shakl va vositalari bor. Ular haqida qisqacha ma'lumot beramiz:

1. Ma'naviy-axloqiy mavzudagi suhbatlar: talabanning muomala madaniyati; talabanning ma'naviy qiyofasiga qo'yiladigan talablar; talabalarda vatandarparvarlik tuyg'usini shakllantirish – dolzarb vazifa; ma'naviyat tushunchasi: Vatan tuyg'usi – muqaddas tuyg'u; talabanning tashqi ko'rinishi va uning ichki dunyosi; kitoblar – bilim va ma'naviyat manbai; talabalarda badiiy tafakkurni shakllantirish; mustaqillik nashidalari; yoshlar intellektual salohiyati – kelajak muvaffaqiyati; fidokor yoshlar qanday bo'lishi kerak?; ajdodlar merosi – ma'naviyatimiz sarchashmalari; zamonaviy urf-odatlarda madaniyat va ma'naviyat; Amir Temur yoshlar kamoloti haqida; Vatan qahramonlari va ularning jasoratlari; mustaqil O'zbekiston jahon nigohida; O'zbekistonning tashqi siyosati va uning ustivor yo'nalishlari; yuksak madaniyat va ma'naviyat – jamiyat taraqqiyotining poydevori; tarix – millat ma'naviyatining negizi kabi darslarni uyushtirish. Bunda turli fanlardan mavzularini o'tishda o'sha fanda tarbiyaga oid lavha va epizodlarni namoyish qilish amalga oshiriladi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya tizimida ma'naviy-axloqiy mavzudagi suhbatlar alohida ahamiyatga ega. Bunday suhbatlar mazmun jihatidan rang-barang bo'lishi mumkin.

2. Hikoya;

3. Tushuntirish;

4. Ma'ruza va seminar tashkil etish va uyushtirish: ma'naviyatimizning buyuk timsollari; jadidchilik harakati namoyondalari; ma'naviy tarbiyada ommaviy axborot vositalarining roli va o'rni; mehr va muruvvat – ulug' insoniy qadriyat; axloq kategoriyalari va barkamol avlod tarbiyasi; ezgulik va muqaddas kitoblar; ma'naviy-axloqiy tarbiya – kasbiy barkamollik asosidir va shu kabilar;

5. Namuna ko'rsatish. Bunda ustoz va murabbiylarning shaxsiy ibrat-namunasi e'tiborga olinadi hamda «ibrat-namuna – hayot dorilfununi» ruknida faoliyatni doimo yuritib turish lozim bo'ladi va bu jarayonni talabalar o'qiydigan

o'quv muassasalaridagi ustoz-murabbiylar hayoti va faoliyatidan boshlagani ma'qul:

Ijobiy shaxsiy namuna – talabalar shaxsini shakllantirishda alohida o'rin egallashi mumkin bo'lgan metod bo'lib, shaxsga shaxs orqali ta'sir etishning eng ob'ektiv yo'li hisoblanadi. Yoshlar balog'at yoshiga etib, mustaqil hayotni boshlagunlariga qadar bilish, o'rganish jarayonida o'qituvchi-tarbiyachiga, ota-onaga, qo'ni-qo'shniga, doston, drama yoki adabiy asarlar qahramonlariga taqlid qilishadi. Talabalar o'zlari yoqtiradigan odamga taqlid qilish natijasida o'zlarini mag'rur tutadilar, xatti-harakatlari xuddi kattalarnikidek tuyuladi. Y.A.Komenskiyning fikricha, «Bola o'qishni o'rganishdan oldin taqlid qilishni o'rganadi». Taqlid qilish orqali yoshlarning o'z tajribasi qo'shilib ketib, ularda yangi shaxsiy xislatlar paydo bo'la boshlaydi.

Umuman, ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchi odobi, a'lo o'qiydigan talabalarni boshqalarga namuna qilib ko'rsatishi orqali ham talabalarning tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatish mumkin. Biroq, namuna qilib ko'rsatuvchi talabaning shaxsini haddan ziyod maqtamaslik va o'zgalarning shaxsiyatiga tegmaslikka alohida e'tibor berishi lozim.

6. Kishi ijobiy xislat va fazilatlari insonning olijanobligi ekanligiga ishontrish.

Ishontirish tarbiya metodi – talabalar ma'naviy-axloqiy dunyoqarashini shakllantirishdagi asosiy metodlaridan biri hisoblanadi. Ishontirish metodida o'qituvchi talabalar ongiga, ruhiga, oriyatiga, irodasiga ta'sir etish yo'li bilan ularning xarakteridagi axloqiy intellektual va boshqa ijobiy xislatlarini shakllantiradi, illatlarni kamaytiradi. Salbiy xislatlardan saqlaydi. Ishontirish shakllanayotgan shaxsga umuminsoniy qadriyatlarga, milliy udum va an'analarga, falsafiy dunyoqarashga asoslanib, milliy mafkuraning asl mohiyatini chuqur tushuntirishga tayanadigan metod hisoblanadi.

7. Bahs-munozaralar uyushtirish. Bunda qutlug' sanalarni nishonlash bo'yicha, allomalarning ma'naviy-axloqiy tarbiyaga oid qarashlari bo'yicha kitob va kitob xosiyati haqida; kasb va hunar haqida; hamkolik – taraqqiyot omili

munosabati bilan «Zukkolik va bilimdonlik – aql oynasi» bo'yicha; giyohvandlik, to'rtinchilik va ularning barkamol avlod tarbiyasiga ta'sirlari to'g'risida, ma'naviy etuklik va ma'naviy qashshoq insonlarning jamiyatdagi o'rni haqida; «mustaqillik va bilim-fan»; «mustaqillik va ta'lim-tarbiya», «mustaqillik va imkoniyat hamda mas'uliyat» ruknlaridagi jarayonlar; halollik va fidoiylik va h.k. shu kabilar orqali tarbiyaviy tadbirlar amalga oshiriladi hamda bahs-munozarani boshqaruvchi mashg'ulotning ma'naviy-axloqiy jihati bo'yicha xulosalarni bayon qiladi.

Talaba-yoshlar ma'naviy-axloqiy kamolotini ta'minlashda munozaralar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ma'naviy-axloqiy mavzulardagi munozaralar talabalarda muayyan holat, hodisalarga nisbatan to'g'ri baho berishga, bu borada fikr yuritishga o'rgatish hamda e'tiqodni shakllantirishga xizmat qiladi. Munozara o'z fikrlarni tartibga soladi, talabalarni mustaqil fikrlashga, bahs yuritishni tashkil etishga, o'rtog'ini tinglashga, o'z fikrini ilgari surish va uni obrazli tarzda himoya qilishga, ayni chog'da o'z xatolarini tan olishga o'rgatadi.

8. Uchrashuvlar. Bunda quyidagi holatlarda tarbiyaviy tadbirlar o'tkazish maqsadga muvofiq: O'zbekiston Respublikasining madhiyasi «Adolat mezonini – etuklik belgisi» mavzusida uchrashuv; «14-yanvar – Vatan himoyachilari kuni» munosabati bilan «Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir» mavzusida O'zbekiston qurolli kuchlarining etuk mutaxassislari bilan uchrashuv; «1-mart – giyohvandlik va giyohvand moddalar bilan savdo qilishga qarshi kurash kuni» bilan bog'liq uchrashuvchilar; «1-oktyabr – Xalqaro qariyalar kuni» va «1-oktyabr – O'qituvchilar va murabbiylar kuni»ga oid uchrashuvlar; «5-oktyabr – Xalqaro o'qituvchilar kuni» va «5-oktyabr – Xalqaro shifokorlar kuni»ga bog'liq uchrashuvlar; «24-oktyabr – Xalqaro BMT kuni»ga oid uchrashuvlar; «4-noyabr – «YUNESKO» tashkil topgan kun»ga oid uchrashuvlar va h.k.

9. Matbuot konferensiyasi.

10. Tanlovlar o'tkazish. Bunda ma'naviy-axloqiy tarbiyaga oid tadbirlar amalga oshiriladi va quyidagi yo'nalishlarda olib boriladi: «Krassvord» echish bo'yicha; «Rebus» tuzish bo'yicha; «Boshqotirma»lar tayyorlash bo'yicha; «Tafakkuringizni sinab ko'ring» va «Intellektual ring» o'yinlari bo'yicha;

«Bilimlar o'chog'i»ga va «Oltin toj» o'yinlari asosida; «SHaxs kamoloti o'quvi» va «Yangi fikr» to'garaklari mashg'ulotlari asosida va h.k.

11. Sahnaviy darslar o'tkazish.

12. Matbuot materiallari.

13. O'quv va yordamchi adabiyotlar bilan ishlash.

14. Ma'naviy-axloqiy tarbiyaga oid multimediali tarbiya texnologiyalari. Bunda milliy g'oyani o'rganishga tayyorlangan axborotlashtirilgan ta'lim texnologiyasi, milliy-ma'naviy qadriyatlarini o'rganishga oid «Qadriyatlar» nomli ko'makchili kompterli tizim, bunyodkor g'oyalarni o'rganishga oid «Bunyodkor» nomli axborotlashtirilgan ta'lim texnologiyasi, talabalar dunyoqarashini yuksaltirishga oid «**Intellekt**» nomli kompyuterli tizim, ma'naviy-axloqiy tarbiya berishni optimallashtirishga oid «**Axloq**» mavzusidagi axborotlashtirilgan intellektual tizim va shu kabilarga e'tibor qaratiladi.

Ma'naviy-axloqiy xulq, bu boradagi hayotiy tajribalarni hosil qilishga ko'maklashuvchi metodlar:

1. Rasmiy kasbiy o'yinlar. Bunda ma'naviy-axloqiy tarbiyaga oid ma'lumotlar to'planadi va ayniqsa buyuk allomalarning faoliyati hamda qarashlari, asarlari asosidagi axloq kategoriyalari va ularning mazmun-mohiyatini ochib berishga oid o'yinlarni («Aql-zakovat», «Oltin toj», «O'yla, izla, top», «Yangi fikr», «Pedagog kim», «Tarbiyachilarni yoki murabbiy» va shu kabilar uyushtirish.

2. Ishchanlik o'yinlari. Bunda «Aqli odam bo'lish yaxshimi yoki dono», «Olim kimu fozil kim?» va h.k. ko'rinishdagi o'yinlar orqali talabalarga axloqiy tarbiya berish amalga oshiriladi.

3. **«Aqliy hujum».** Bunda talabalar ongida ezgulikni va adolatni haklantirishga oid trening darslarini tashkil etish nazarda tutiladi.

4. **Fikr va g'oyalarni tizimlashtirish.** Bunda fikrlar va g'oyalar kurashi asosida jaholatga qarshi kurashda ma'rifatga va ma'naviyatga tayanish lozimligi ta'kidlanadi.

5. **Bahs-munozara.** Bunda «Oddiy haqiqatlar», «Siz intellektual talohiyatlimisiz?», «Barkamol avlod kim?», «Kamil inson kim?», «Donishmandlik qanday shaxslarga xos?» va shu kabi mavzular uyushtiriladi. Ularda talaba-yoshlarning axloq kategoriyalari haqidagi tasavvurlarini kengaytirish nazarda tutiladi.

6. **Musobaqa.** Bunda insonning individdan shaxs darajasiga yuksalishi, aqli olamining dono darajasigacha yuksalishi va hokazo insonning donishmand darajasigacha aqliy kamoloti bosqichlariga oid guruhlar orasidagi musobaqalar tashkil etiladi. Ulardan ko'zlangan maqsad talabalar ongida ma'naviy etuk shaxs modelini yaratishdan iborat bo'ladi.

7. **Devoriy gazeta.** Bunda beriladigan ma'lumotlar talaba-yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasiga oid materiallardan iborat bo'ladi va ular iloji boricha darslik va o'quv qo'llanmalaridagi materiallarni boyitishga qaratilgan bo'lmog'i lozim.

8. **Ma'naviy-axloqiy mavzularga oid albom va jurnal tayyorlash.** Bunda ma'naviyatimiz buyuk timsollarining muayyan bir kishisiga yoki bir yo'nalishdagi ulug' insonlar fikr, qarash, g'oya va ta'limotlariga asoslangan holda jurnal va albomlar tayyorlash e'tiborga olinadi.

9. **Axloqiy-muammoli vaziyatlar tahlili.** Bunda bunyodkor va vayronkor g'oyalarning odamga, oilaga, jamoaga va davlatga turli xil ta'sirlari to'g'risidagi muammoli vaziyatlar talabalar ishtirokida tahlil etiladi va uning natijasida hosil bo'ladigan xulosalarning yoshlarga milliy-ma'naviy tarbiya berishdagi ahamiyati ham o'rganiladi.

Demak, ma'naviy-axloqiy tarbiya metodlari va vositalari hamda ulardan maqsadga muvofiq foydalanish barkamol avlodni shakllantirishda mustahkam asoslardan biri hisoblanadi.

11.5. Ongli intizom – aqliy tarbiyaning tarkibiy qismi

Ijtimoiy jamiyat hayotining tartibli ketishini ta'minlash maqsadida axloqiy hamda huquqiy me'yorlar qabul qilingan. Ijtimoiy-axloqiy me'yorlar omma tomonidan yaratilgan bo'lib, unda muayyan millat (elat, qabilalar yoki etnik guruhlar) kishilarining turmush tarzi, hayotiy yondashuvlari, o'y-fikrlari, dunyoqarashlari aks etadi. Ijtimoiy-axloqiy me'yorlar omma fikri asosida tartibga solinadi.

Jamiyat ijtimoiy hayotida muhim o'rin tutuvchi ijtimoiy-huquqiy me'yorlar esa davlat tomonidan qabul qilinib, tegishli qonun aktlari asosida tartibga solinadi. Ijtimoiy-axloqiy me'yorlar amal qilishda ixtiyoriylik tamoyilining ustunligi ko'zga tashlansa, ijtimoiy-huquqiy me'yorlarga amal qilish majburiylik xususiyatiga egadir.

Intizom - ijtimoiy-axloqiy va huquqiy me'yorlariga nisbatan ongli yondashuv, ularga to'la amal qilish demakdir. Boshqacha talqin etiladigan bo'lsa, intizom – shaxs faoliyatining ijtimoiy-axloqiy va huquqiy me'yorlari talablari asosida tashkil etilish ko'rsatkichi sanaladi. Ongli intizom tushunchasi esa shaxs faoliyatining ijtimoiy-axloqiy hamda ijtimoiy- huquqiy me'yorlar talablari asosida aqliy quvvatga tayangan holda tashkil etilish ko'rsatkichidir. Ongli intizom tarbiyasi talabalar tomonidan intizomning mohiyati, uning ijtimoiy jamiyat hamda shaxs hayotida tutgan o'rnini to'g'ri baholash, shuningdek, ijtimoiy-axloqiy va ijtimoiy- huquqiy me'yorlar talablariga ongli munosabatni shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayondir.

Talaba-yoshlar o'rtasida ongli intizom tarbiyasini tashkil etish jarayonida quyidagi **vazifalar** amalga oshiriladi:

1. Ijtimoiy-axloqiy va ijtimoiy- huquqiy me'yorlar mohiyatini talabalar ongiga singdirish, ongli intizom tushunchasini qaror toptirish.

2. Talabalar tomonidan ijtimoiy burch mohiyatini o'zlashtirishga erishish.

3. Talabalarda ijtimoiy burchni ado etish jarayonida ongli va ixtiyoriy faoliyatini tashkil etish borasidagi ko'nikma va malakalarni shakllantirish.

4. Talabalarda kundalik hayotiy rejim asosida faoliyatni tashkil etish ko'nikmasini hosil qilish.

5. Talabalarda mehnatni ilmiy asosda tashkil etish (mehnat va dam olish faoliyati, aqliy va jismoniy mehnat faoliyati o'rtasida o'zaro mutanosiblikning qaror topishiga erishish) ko'nikma va malakalarini hosil qilishga erishish.

6. Talabalarda ta'lim muassasasi ichki tartib-qoidalariga bo'ysinish hissini shakllantirish.

7. Intizomsizlikning oldini olgan holda intizomsizlikka qarshi kurashishga yo'naltirilgan faoliyatini yo'lga qo'yish va boshqalar.

O'quv yurtida qaror topgan ongli intizom talabalar faolligi va tashabbuskorligining o'sishiga yordam beradi. SHuningdek, ongli intizom talabalarining o'qish va mehnat faoliyatiga ongli munosabatda bo'lish, o'quv yurti ichki tartib-intimzomiga bo'ysinish jamoa tomonidan topshirilgan topshiriqni bajarishga vijdonan yondashgan holda xulq-atvor me'yorlariga qat'iy rioya etish zarurligini tushunib olishlari va ularga o'z ixtiyoriy itoat etish ko'nikmalarining hosil bo'lishiga sharoit yaratadi.

Ta'lim muassasalari talabalarda intizomlilik xislatining hosil bo'lishi uchun ta'lim-tarbiya ishlarining sifatini yaxshilash, ularning samaradorligini oshirishga imkon beradi.

Intizom o'quv ishlariga g'oyat katta ta'sir ko'rsatadi. Talabalarining topshiriqlarni, jamoa qarorlarini bajarish, mashg'ulotlarga kechikmasdan etib kelish hamda sababsiz bironta ham darsni qoldirmaslik, darsda tartib saqlash, uy vazifalarini o'z vaqtda bajarish kabi holatlar ta'lim jarayonining muvaffaqiyatini, shuningdek, talabalarining chuqur bilim olishlari uchun imkon yaratadi. SHunday ekan, qaysiki o'quv yurtida o'qutuvchi va talabalar jamoasi intizom qoidalariga qattiq rioya qilsa, o'sha o'quv yurtida o'zlashtirish yuqori darajada bo'ladi, tabiiyaviy ishlarni tashkil etishda yuksak natijalar qo'lga kiritiladi.

Ongli intizom tuyg'usini talabalarda shakllantirish quyidagi **mazmundagi** faoliyatni tashkil etish asosida kechadi:

- maqsadga muvofiq talablarning qo'yilishi hamda ularning talabalar tomonidan bajarilishini uzluksiz, doimiy nazorat;
- ijtimoiy-axloqiy va ijtimoiy-huquqiy me'yorlar mohiyatini tushuntirish;
- ongli intizom mezonlaridan biri bo'lgan intizomli xulq, xarakter va iroda sifatlarini hosil qilish maqsadida mashq qildirish va o'rgatish.
- rag'batlantirish va jazolash.

Ongli intizom tarbiyasi yaxlit pedagogik jarayon bo'lib, unda talabalar ijtimoiy-axloqiy hamda ijtimoiy-huquqiy me'yorlarga ongli munosabati shakllantiriladi.

11.6. Axloqiy tarbiya berishning yo'llari

Insonning axloqiy tarbiyalanganligi uning tevarak-atrofdagi munosabatlaridan namoyon bo'ladi. U insonning hislarida, kechinmalarida ifodalanadi hamda xulq-atvorida, xatti-harakatida ko'rinadi. Axloqiy tarbiyaning maqsadi shaxsni axloqiy jihatdan etuk qilib shakllantirishdir.

SHaxsning muhim ma'naviy sifatleri bo'lgan axloqiy ong, hissiyot va xulqni shakllantirish; vatanparvarlik, vatanga muhabbat, O'zbekiston gerbi, bayrog'i, madhiyasiga hurmat, insonparvarlik, mehnatga munosabat, jamoa bilan birgalikda qilinadigan izlanishlarga munosabat, ongli intizom va boshqa tuyg'ularni kamol toptirish axloqiy tarbiyaning asosiy vazifalaridir.

Axloqiy tarbiyaning mazmuni, avvalo, talabalar amaliy faoliyatlarida, o'qish, mehnat, jamoatchilik ishlarida, ularning munosabatlari xarakterida, o'zaro ta'sir ko'rsatish usullari, xulq-atvor me'yorlarini o'zlashtirishlarida namoyon bo'ladi.

Axloqiy tarbiya tarbiyalanuvchining yoshi va uning to'g'ri yo'nalish olishi uchun hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadigan muhitni (oil, o'rtoqlar va do'stlar muhiti) ham hisobga olganda shaxsning butun hayotiy faoliyati jarayonida amalga oshiriladi. Axloqiy tarbiyaning yo'l va usullari talabalarga axloqiy saboq berish

kabi maxsus ishni tashkil qilishda alohida xususiyatga ega. Axloqiy tasavvurlar, qarash, mulohaza, baho berish kabi tushunchalarni shakllantirishga va shu asosida axloqiy e'tiqodni yuksaltirishga ta'sir ko'rsatadi, ya'ni:

- talabalarni o'zlarining axloqiy tajribalarini mushohada qilishlari va boyitishlariga yordam beradi;

- turli manbaalarda axloq to'g'risida olingan bilimlarni to'g'rilaydi;

- shaxsning o'zini axloqiy tarbiyalashga zamin yaratadi.

Axloqiy bilim berishni tashkil qilishda ta'lim oluvchilarning yosh xususiyatlarini, ularning shaxsiy axloqiy tajribalarini, axloqiy me'yorlar to'g'risidagi xabardorlik darajasini, axloq sohasidagi o'zlashtirgan bilimlarning axloqiy talablari bilan munosabatini hisobga olish zarur. Axloqiy bilim, asosan axloq to'g'risidagi suhbatlar, ma'ruzalar mavzui, kechalar, turli kasb namoyondalari bilan uchrashuvlar, talabalar konferensiyalari va boshqa vositalar bilan amalga oshiriladi.

Shaxsning axloqiy rivojlanishi axloqiy ehtiyojlarni shakllantirishni o'z ichiga oladi: mehnatga, muloqotga, madaniy qadriyatlarni o'zlashtirishga, bilish qobiliyatlarini rivojlantirish va boshqalarga ehtiyoj izlaydi. Bu ehtiyojlar talabalar faoliyati va munosabatlarining real tajribasida rivojlanadi. Ko'p qirrali faoliyat jarayonida xatti-harakatning ijtimoiy foydali ko'nikmalari, axloqiy odatlar, barqaror munosabatlar shakllanadi. Axloqiy tajriba to'plash uchun faqat baholash va xulqning odatdagi formalarini talab qiluvchi faktlarga katta ahamiyatga ega bo'lmaydi.

Hodisalarning xilma-xilligi, har birining ko'p qirraliligi, yoshi, lavozimi, ijtimoiy holati, mijozi, hayotiy biografiyasi turlicha bo'lgan kishilarning ishidagi, fikr-mulohazalaridagi, xatti-harakatidagi chalkashliklar va ba'zan ziddiyatlar ham talaba-yoshlarga turlicha murakkab bo'lgan ko'plab yangi vazifalar yuklaydi. Ularni tahlil qilish, har birining echimini izlash, topilmagan yo'lning to'g'riligini tekshirib ko'rish axloqiy tajriba to'plashning muhim yo'lidir.

11.7. Mehnat tarbiyasi va uning barkamol avlodni shakllantirishdagi ahamiyati

Har tomonlama etuk, barkamol avlodni etishtirishda mehnat tarbiyasining oʻrni beqiyosdir. Insonning kundalik turmush tarzi mehnat va faoliyat bilan bogʻliqdir. SHu sababli mehnat butun moddiy va maʼnaviy boyliklarning ijtimoiy taraqqiyoti negizidir. Mehnat tarbiyasi shaxsni har tomonlama rivojlantirishning ajralmas qismidir. SHuningdek, bolaning har tomonlama shakllanish vositasi, uning shaxs sifatida ulgʻayish omili hamdir. Muntazam qilingan mehnat jarayonida bola oʻz aqlini, irodasini, hissiyotini, xarakterini rivojlantirishi mumkin.

Bolalarni mehnatni sevish ruhida tarbiyalash – butun insoniyatni tarbiyalash demakdir. SHu boisdan yosh avlodni mehnatga toʻgʻri munosabatda boʻlish ruhida tarbiyalash barcha taʼlim-tarbiya muassasalari faoliyatining asosiy negizi boʻlib qolmoqda.

Pedagogika fanida yosh avlodni shakllantirishda mehnat tarbiyasi juda katta rol oʻynashini rus pedagogi K.D.Ushinskiy bunday deb yozgan edi: «Tarbiyaning oʻzi, agar u kishining baxtiyor boʻlishini istar ekan, uni baxt uchun tarbiyalashi kerak emas, balki turmush mehnatiga tayyorlashi lozim».

Mehnat faoliyati bolaning tevarak-atrofdagi muhitni, real buyumlarni anglab olishning mustahkam vositasi boʻlib, unga nazariy bilimlarni qoʻllash imkoniyatini yaratib beradi, uning ongini hissiy tasavvurlar bilan boyitadi.

Jumladan, mehnatning ijtimoiy-axloqiy ahamiyatiga eʼtibor berish, mehnat oʻquvchining yoshi, hayot tajribasi va imkoniyatlariga mos boʻlishi, ularning mehnat faoliyatlari ijodiy harakatda boʻlishi, oʻz vaqtida turli kasblar haqida maʼlumotlar berib borilishi, mehnat ahillari bilan doimo suhbat va uchrashuvlar tashkil qilish kabilar. Umuman olganda, mehnat tarbiyasi ijtimoiy tarbiyaning tarkibiy qismidir. Mehnat tarbiyasining bosh gʻoyasi shaxsda mehnat faoliyatini tashkil etish, koʻnikma va malakalarni hosil qilish, ijtimoiy mehnatni qadrlash, mehnatsevarlik xislatini tarbiyalash sanaladi.

Insoniyat tomomonidan yaratilgan barcha moddiy va maʼnaviy boyliklar, ijtimoiy taraqqiyot asosida, mehnat faoliyati natijasidir. Jamiyatda tashkil

etladigan mehnat tarbiyasi yosh avlodni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash, ularning vatan ravnaqi, el-yurt farovonligi yo'lida mehnat qilishi jarayonni o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy jamiyatning umumiy va iqtisodiy rivojlanishi zamonaviy bosqichda bunyod etuvchi, yaratuvchi hamda ishlab chiqaruvchi shaxsga nisbatan yuksak talablarni qo'yimoqda, chunonchi, mehnatga nisbatan eng muhim ijtimoiy burch sifatida yondashish; har qanday mehnat faoliyatiga nisbatan vijdonan munosabatda bo'lish; mehnat va uning mahsulini qadrlash; mehnatni tashkil etishga jamoa usulida yondashish; doimiy ravishda tashabbuslar bilan chiqish; mehnatni faol, ijtimoiy tashkil etish; aqliy va jismoniy quvvatga tayangan holda mehnat qilish ishtiyoqining ichki ehtiyojiga aylanishi; mehnatni ilmiy tashkil etish; mehnatga nisbatan asosiy hayotiy zarurat sifatida munosabatda bo'lish.

Mehnatga, mehnat qilishga ruhiy tayyorgarlik quyidagi vazifalarni hal etadi:

- mehnatning inson faoliyatidagi ahamiyatini anglash;
- mehnatning maqsad va vazifalarini anglash;
- mehnat faoliyatini tashkil etish rag'batini qaror toptirish;
- mehnatga ongli munosabatda bo'lishlikni qaror toptirish;
- mehnatni tashkil etish ko'nikma va malakalarini shakllantirish;
- mehnatning kishilik taraqqiyoti bosqichlaridagi roli va o'rnini anglash;
- o'tmish ajdodlarimizning mehnatini ulug'lovchi qadriyatlarini anglash va shu kabilar.

Ta'lim muassasalarida mehnat ta'limi va tarbiyasini olib borish maxsus dastur asosida amalga oshiriladi. Mehnat ta'limi dasturi namunaviy xususiyatga ega. Unda maktab, o'qituvchi va o'quvchilari mehnat faoliyatini baholash bo'yicha ta'lim va tarbiya natijasiga nisbatan davlatning minimum (eng quyi) talablari aks etadi.

Mehnat tarbiyasi jarayonida bu boradagi bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lish maqsadning o'zi va pedagogik faoliyatning yakuniy mahsuli emas, balki eng muhim insoniy layoqat – mehnat qilish layoqatini rivojlantirish uchun

vosita hisoblanadi. SHu bois bugungi kunning talabi mehnat ta'limini tashkil etishda reproductiv metodlar rolini kamaytirib, yuksak darajadagi mantiqiy fikrlash hamda yaratuvchanlik asosini hosil qiluvchi faol tadqiqot metodlaridan foydalanish hisoblanadi. Mehnat ta'limi va tarbiyasini tashkiliy shakllarini o'qituvchilar o'quvchilarning yosh, psixologik xususiyatlari hamda mahalliy shart-sharoitlardan kelib chiqqan holda tanlaydilar. Mehnat tarbiyasini yo'lga qo'yishda shunday shakl va metodlardan foydalanish lozimki, natijada mehnat insonning eng sevimli mashg'ulotiga aylansin, shaxs mehnat ta'limi va tarbiyasini yuqori o'ringa qo'yilishi lozim, oqibatda shaxs qo'lga kiritilgan mehnat muvaffaqiyatidan quvonish, o'z qadr-qimmatini anglash hamda o'z mehnatidan g'ururlanish tuyg'usi qaror topsin.

Mehnat tarbiyasiga nisbatan yangicha yondashish o'quvchilar tomonidan egallangan bilimlarni amaliyotda qo'llay olishlarini ta'minlashga olib keladi. Bugungi kunda mehnat tarbiyasining tarkibiy tuzilmasi ham o'zgarimoqda, u o'zida texnika va texnologiyalarni tushunish (tasavvur qilish), amaliy vazifalarni hal etish ko'nikmasi hamda holatlarni ifoda etadi.

Mehnat tarbiyasini samarali tashkil etishda sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar muhim o'rin tutadi. Mazkur tadbirlar shaxs uchun ham, jamiyat uchun ham foydali bo'lib, shaxsni yo'naltiruvchi xususiyatga egadir.

11.8 Mehnat tarbiyasining maqsadi va vazifalari

Mehnat ta'limi va tarbiyasining maqsadi o'quv ishlarida mehnatga nisbatan ongli munosabatni shakllantirishdan iboratdir.

Mazkur maqsadni amalga oshirishda bir qator vazifalarni hal etish talab etiladi. Mehnat tarbiyasini tashkil etishda hal etuvchi vazifalar ko'p qirrali bo'lib, u o'quvchilarning mehnat faoliyatiga amaliy va axloqiy tayyorgarlikning barcha tomonlarini qamrab oladi. Mehnat ta'limi va tarbiyasini tashkil etishda quyidagi vazifalar amalga oshiriladi:

1. Mehnatning mohiyatini anglatish orqali o'quvchilarga mehnatning shaxs kamoloti va jamiyat taraqqiyotidagi rolini yoritib berish;

2. Inson mehnati hamda mehnat mahsuli bo'lgan moddiy va ma'naviy qimmatlarni qadrlash, asrab-avaylashga o'rgatish;

3. Mehnat qilishga nisbatan rag'batni, shuningdek, muhabbatni uyg'otish. Bunda aziz avliyolarimiz va boshqa buyuk insonlarimizning mehnat va kasb-hunar bilan hayot kechirganlarini alohida qayd etish;

4. O'quvchilarning mehnatga ijtimoiy burch sifatida yondashuvlarini yuzaga keltirish;

5. Mehnat faoliyatini tashkil etishga ongli ravishda, vijdonan yondashishni odatlantirish;

6. Mehnat faoliyatini jamoa asosida tashkil etish;

7. Mehnatga hayotiy zarurat inson faoliyatining asosi sifatida munosabatda bo'lish;

8. Mehnatni ilmiy asosda tashkil etish borasida mehnat ko'nikmasi va malakalarini shakllantirishni yuzaga keltirish;

9. O'quvchilarda mehnatsevarlik xislatini tarbiyalash, o'z mehnati samarasidan g'ururlanish tuyg'usini shakllantirish;

10. Muayyan kasb-hunar sirlarini o'zlashtirishga erishish va boshqalar.

Yosh avlodning mehnat faoliyati quyidagi yo'nalishlarida rivojlantiriladi va tarkib toptiriladi: mehnat o'yindan ajralgan holda mustaqil faoliyat sifatida shakllantiriladi; mehnat faoliyati jarayonining mohiyatini o'zlashtirishga erishiladi; mehnat faoliyatining turli shakllari vujudga keltiriladi.

O'quvchilar ta'lim jarayonida va darsdan tashqari sharoitlarda mehnatning ijtimoiy jamiyatda tutgan o'rni va rolini, inson kamolotini ta'minlash omili ekanligini, shaxsning qobiliyati va iqtidorini mehnat jarayonida takomillashib borishini hayotiy misollar yordamida bilib olishlari lozim. Mehnat ta'limi va tarbiyasini tashkil etishda bugungi kunda an'anaviy va noan'anaviy shakllardan foydalanilmoqda. Xususan, mehnat bayramlari, ishlab chiqarish ko'rgazmalari, hashar, «mohir qo'llar» tanlovi, «Quvnoq shahar ustaxonasi», o'quv ishlab chiqarish kombinatlari brigadalari, yordamchi xo'jalik, «Yosh radio-texniklar

stansiyasi» va ijodiy markazlar faoliyati, shuningdek, ustoz-shogird anʼanalari asosida faoliyat olib boruvchi yakka tartibdagi kasb-hunar taʼlimi va boshqalar.

Mehnat tarbiyasi toʻgʻri yoʻlga qoʻyilgan taʼlim muassasalarida oʻquvchilar maktabga kelgan dastlabki kunlardanoq oʻzlarining yosh va psixologik xususiyatlariga mos mehnat faoliyatiga jalb qilinadilar. Bunda ular oʻz-oʻziga xizmat qilish borasidagi eng oddiy yumushlarni bajaradilar (chunonchi, sinf xonasi ozodaligini saqlash, oʻquv qurollarini taʼmirlash, kitoblarni elimlash, oʻquv anjomlarini darsga tayyorlash va boshqalar).

Mehnatga ruhiy, axloqiy va amaliy tayyorlash jarayonida oʻquvchilarda mehnatsevarlik, mehnatni tashkil etish jarayonida intizomga boʻysinish, maqsadni amalga oshirish yoʻlida shijoat, qatʼiyat koʻrsatish, axloqiy-irodaviy xususiyatlar tarbiyalanib boradi.

Mehnat taʼlimi va tarbiyasini tashkil etishda jamoa asosidagi mehnatni uyushtirish muhim masalalardan biridir. Zero, jamoa ishtirokida oʻtkazilayotgan mehnat jarayonida oʻquvchilarda doʻstlik, oʻrtoqlik, oʻzaro yordam va hamkorlik, jamoa mehnat samaralaridan quvonish kabi xislatlar tarbiyalanib boradi. SHuningdek, ularda tashabbuskorlik, tashkilotchilik, mehnatga ijodiy yondashish, jamoa manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qoʻyish singari axloqiy sifatning shakllanishiga poydevor qoʻyiladi.

Mehnat jarayonida oʻquvchilarda mehnat madaniyatining unsurlarini hosil qilib borish muhim talablardan biri sanaladi. Mehnat madaniyati – bajarilayotgan ishga ongli munosabatda boʻlish, uni ilmiy jihatdan toʻgʻri tashkil etilishi (puxta rejalashtirish, vaqtdan unumli foydalanish), ish oʻrnini ozoda tutish, mehnat (ish) qurollariga ehtiyotkorona munosabatda boʻlish, boshlangan ishni natijalash, uning samarali boʻlishiga erishishga yoʻnaltirilgan faoliyat koʻrsatkichidir. Mehnat madaniyati tushunchasi oʻzida yana oʻquvchining mustaqil harakat olib borishini, mehnat qilishi va dam olishini toʻgʻri tashkil eta olishni ham aks ettiradi.

Mehnatga ongli munosabatni tarbiyalashning yana bir talabi oʻquvchilarni ilm-fan, madaniyat, texnika va texnologiya borasida yangiliklardan boxabar etish,

ularga nisbatan qiziqishni hosil qilish, bu boradagi layoqat, qobiliyat va iqtidorlarini oshirib borishdan iborat.

11.9. O'quvchilar mehnat faoliyatining turlari

O'quvchilar mehnat faoliyatining turlari xilma-xil bo'lib, ular quyidagilardir:

1. Maishiy mehnat;
2. O'quv mehnati;
3. O'quv ishlab chiqarish mehnati;
4. Texnik mehnat;
5. Ijtimoiy-unumli mehnat;
6. Ijtimoiy-foydali mehnat va boshqalar.

Bolalar bajaradigan ilk mehnat turi maishiy mehnat bo'lib, u o'z-o'ziga xizmat ko'rsatishdan boshlanadi. Bola maktabgacha bo'lgan davrdayoq o'z-o'ziga xizmat ko'rsatishga doir eng oddiy mehnatni bajarishi, ya'ni kiyim-boshi, oyoq kiyimini ozoda tutishi, o'yinchoqlarini tartibga keltirishi, zarur gigienik talablarga rioya qilishi kerak.

Oilada mehnat tarbiyasining dastlabki unsurlari qo'llaniladi. Bola muayyan yoshga to'lgach, kattalarga yordamlashadi, o'z imkoniyatlarini anglab etadi va o'quv (ta'lim) mehnatiga muntazam tayyorlanib boradi.

Maktabda o'z-o'ziga xizmat ko'rsatishga doir quyidagi mehnat ko'rinishlari davom ettiriladi: sinf xonalari va maktab binosi hovlisini ozoda saqlash, tartib-qoidalarga rioya qilish, xonadagi gullarga qarash, ularni parvarish qilish, gulxonalarda gullarni o'stirish, maktab oshxonasida, sport zali va suv havzalari (basseyn)da o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish kabi yumushlarga o'quvchilarni jalb etadilar. Maishiy mehnat yoki o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish mehnatida mehnatsevarlik, qat'iylik, tashabbuskorlik, olg'a intilish kabi fazilatlar tarbiyalanadi.

O'quv (ta'lim) mehnati o'quvchilarning asosiy mehnat turi hisoblanadi. U boladan katta axloqiy, irodaviy va jismoniy zo'r berishni, kuchni talab qiladi. O'quv mehnati faqat bilim olishni, bilishga oid ko'nikmalarni qaror toptirib

qolmay, balki bolada ishtiyoq va betartiblikni tarbiyalashga, o'qishga qiziqishni rivojlantirishga ko'maklashadi. o'qishga bo'lgan qiziqish, istak hamda o'qishdagi muvaffaqiyatlardan xursand bo'lishni his etish aynan maktab partasidan tarbiyalanib boriladi.

Mehnat ko'nikmalarida bu kabi murakkab vazifalar o'quvchilarning mustaqil bilim olish ko'nikmalariga erishish, ularda faol bilish faoliyatini tashkil etish layoqatini hosil qilish orqali hal etiladi. SHu maqsadda ta'lim-tarbiyaning quyidagi metod va vositalaridan keng foydalaniladi: kuzatish, ta'sir choralarini qo'llash, rag'batlantiruvchi, laboratoriya ishlari, amaliy va ijodiy ishlar, namuna ko'rsatish, uchrashuv, ekskursiya, ommaviy axborot vositalari xizmatidan foydalanish va boshqalar.

O'quvchining aqliy va jismoniy mehnati turli darslarda turli tartibda tashkil etiladi. Xususan, jismoniy tarbiya hamda texnik mehnat darslarida jismoniy mashqlar mazkur darslarning asosini tashkil etsa, matematika, fizika, astronomiya, geografiya va chizmachilik darslarida aqliy faoliyat-mantiqiy fikrlash asosiy o'rin tutadi.

Maktab o'quv rejasiga o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olish asosida shunday fanlar kiritilganki, ularning asosiy vazifasi o'quvchilarga mehnat ta'limi va tarbiyasini berishdan iborat. O'quvchilar boshlang'ich ta'lim davrida mehnat ta'limi darslarida qo'l mehnati sirlarini o'rganadilar, turli materiallar bilan tanishadilar, dastlabki mehnatga ega bo'ladilar.

Umumiy o'rta ta'lim davrida o'quv ustaxonalarida, maktabga tegishli o'quv-tajriba maydonlarida, otaliq korxonalar sexlarida anchagina murakkab mehnat faoliyatini tashkil eta boshlaydilar. Bunday sharoitda mehnat qilish egallangan nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llay olish imkoniyatini beradi.

Mehnat ta'limi va kasb tanlashga yo'llash ishlarini kuchaytirish maqsadida endilikda «o'quv ishlab chiqarish» tizimini umumiy o'rta maktablari faoliyatiga olib kirish maqsadga muvofiqdir. Zero, bozor munosabati sharoitida o'quvchilar imkoniyati, kuchi bilan qishloq xo'jalik mahsulotlarini etishtirish, hunarmandchilik mahsulotlarini tayyorlash, ijodkorlik buyumlarini bunyod etish va ularni «maktab

bozori» ko'rgazmalarida namoyish etish, sotishni yo'lga qo'yish maktab, o'quvchilar ehtiyojlarini qondirish, iqtidorli bolalarni rag'batlantirish, kam ta'minlangan oila farzandlariga yordam ko'rsatish kabi faoliyatlarni uzluksiz tashkil etish kabi imkonini bergan bo'lar edi. Yangi tipdagi o'quv muassasalarida tashkil etiladigan mehnat ta'limi va tarbiyasini o'quvchilarga muayyan kasb-hunari yoki mutaxassislik ma'lumotini berishga asoslanadi. Kasb-hunar yoki mutaxassis ma'lumotini berish ishining muvaffaqiyati o'quvchilarning mazkur jarayonga tayyorgarlik darajasiga, shuningdek, uni tashkil etish sharoitlari bilan oldindan tanish ekanligiga bog'liq. SHu bois umumiy o'rta ta'lim maktablarining VIII-IX sinflarida o'quvchilar o'rtasida mavjud kasb-hunar hamda mutaxassisliklar to'g'risidagi ma'lumotlarni berib borish, ularning xalq xo'jaligidagi tutgan o'rni va ahamiyati borasidagi targ'ibotni tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Kasb-hunar kollejlari va akademik litseylarda tahsil oluvchi o'quvchilar ishlab chiqarish amaliyoti jarayonida kasb-hunar va mutaxassisliklar yuzasidan amaliy mavishda tanishadilar. Ularga mehnat ta'limi va tarbiyasini berishda tajribali mutaxassislar, ishlab chiqarish ustalari katta rol o'ynaydilar.

Ijtimoiy foydali mehnat yosh avlodni jamiyat hayotini tashkil etish jarayonida faol ishtirok etishga tayyorlaydi. Ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan ijtimoiy-foydali mehnatning turlari hilma-xildir. O'qituvchilarning ijtimoiy foydali ishlari asosan sinfdan va maktabdan tashqari sharoitlarda tashkil etiladi.

O'quvchilarning ta'lim muassasalaridagi ijtimoiy foydali mehnatlari ta'lim muassasasi binosi va hovlisini ozoda saqlash, ta'lim muassasasi o'quv anjomlarini ta'mirlash, ko'kalamzorlashtirish va obodonlashtirish ishlarini, tirik burchaklarini tashkil etish, sport maydonchalarini bunyod etish, tajriba maydonchalarini, issiqxonalarda ishlash va boshqalarni o'z ichiga oladi. Maktabdan tashqari sharoitda esa o'quvchilar qishloq xo'jalik mahsulotlarini yig'ib-terib olish ishlarida ishtirok etadilar, boshlang'ich ta'lim o'quvchilari yoki maktabgacha tarbiya muassasalari tarbiyalanuvchilarga etakchilik qilish, urush va mehnat faxriylari, nafaqaxo'rlarni otaliqqa olish, ularga xo'jalik ishlarini yuritishda yordamlashish, dorivor o'simliklar, temir hamda qog'oz parchalarini to'plash, yashil tabiatni

muhofaza qilish ishlarida qatnashish kabi faoliyatlar bilan shug'illanadilar. Mazkur faoliyatga o'quvchilarni jalb etishda ularning qiziqishlari, imkoniyatlari, yosh xususiyatlari ham hamda jismoniy quvvati hisobga olinadi. O'quvchilar boshlang'ich sinflardayoq ijtimoiy foydali mehnatga jalb etiladilar. Biroq, bu vaqtlarda ular asosan o'z-o'ziga xizmat ko'rsatadilar. SHunga qaramay, boshlang'ich sinf o'quvchilari ham o'zlarining mehnatlari umum foydasiga qaratilganligini ijtimoiy ahamiyat kasb etishini anglay boshlaydilar.

Ta'limning keyingi bosqichlarida o'quvchilar ijtimoiy foydali mehnatning (motivi), ijtimoiy-g'oyaviy asoslari ancha chuqurroq bo'ladi. Ya'ni ijtimoiy-foydali mehnat rag'bati jamiyat oldidagi ijtimoiy burchni his etishi bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Jamiyat ravnaqi, el-yurt, xalq farovonligi uchun fidokorona mehnat qilish o'smir va o'spirin o'quvchilar mehnatining ijtimoiy-g'oyaviy asosidir.

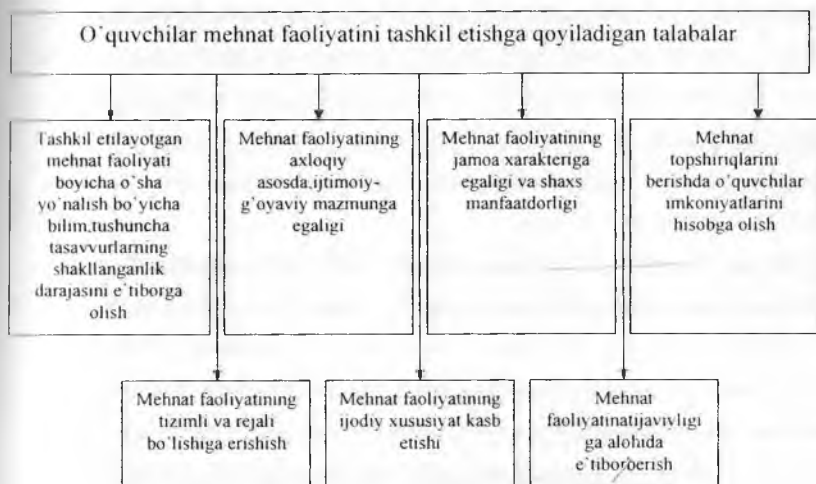
11.10. O'quvchilar mehnat faoliyatini tashkil etishga qo'yiladigan pedagogik talablar

Ijtimoiy foydali mehnatni tashkil etishning barcha bosqichlarida mehnat faoliyatini tashkil etishga nisbatan pedagogik talablar qo'yiladi. Mazkur pedagogik talablar quyidagilardan iboratdir (11.10.1-shaklga qarang).

O'quvchilar mehnat faoliyatining axloqiy asosda, ijtimoiy-g'oyaviy mazmuniga ega bo'lishi. O'quvchilarning mehnat faoliyatiga qo'yiladigan mazkur talablar ularni vatan ravnaqi, xalq baxt-saodati yo'lida mehnat qilayotganliklari, mehnat faoliyatini tashkil etish jarayonida umumjamiyat manfaatlarini shaxsiy manfaatlaridan ustun bo'lishiga harakat qilayotganliklarida namoyon bo'ladi. Mehnat faoliyatini tashkil etish jarayonida o'quvchilarda fidoiylik, chidamlilik, sabr-toqatga ega bo'lish, onglilik, to'g'rilik, halollik, mehnatga nisbatan vijdonan yondashish kabi xislatlar shakllanadi. Bajarilayotgan mehnat yoki shaxsning o'ziga, shuningdek, atrofdagilarga yoki ijtimoiy jamiyat uchun foyda keltirishni o'quvchilarga tushuntirib borish maqsadga muvofiqdir.

Uningdek, ularga har qanday mazmun va ko'lamdagi mehnatning besamar bo'lmastigini o'qitirib o'tish joiz.

11.10.1-shakl.

Mehnat faoliyatining jamoa xarakteriga ega bo'lishi – muhim pedagogik talab sanaladi. O'quvchilar mehnat faoliyati ularda jamoatchilik ko'nikmalarini hosil qilish, o'zaro yordam va do'stlik aloqalarini mustahkamlashni ko'zda tutish lozim. Jamoa asosida tashkil etiladigan mehnat faoliyatida har bir o'quvchining yagona maqsadi asosida mehnat qilish uchun sharoit yaratiladi. O'quvchi mustaqil harakat qilish bilan birga o'rtog'lariga yordamlashadi. Muhimi, jamoa mehnat faoliyatining ijobiy samarasi uchun har bir o'quvchining mas'ulligi ortib boradi.

Mehnat topshiriqlarini berishda o'quvchilar imkoniyatini hisobga olish. Mehnat topshiriqlari hamma vaqt o'quvchining kuchi va imkoniyatiga muvofiq bo'lishi kerak. Mehnat faoliyati ularni almashtirib turish, jismoniy mehnatni aqliy mehnat bilan yoki dam olish bilan qo'shib olib borish, mehnat jarayoniga yangi unsurlarni singdirish, mehnatni tashkil etish chog'ida o'quvchilarni zo'riqtirmaslik, toliqtirmaslik zarur.

Mehnat faoliyatining tizimli va rejali bo'lishiga erishish. O'quvchilar mehnat faoliyati bir o'quv yili bo'yicha rejalashtiriladi va mehnat ta'limi o'quv rejasida, jadvalda qayd etiladi. Ijtimoiy foydali mehnatning tizimli bo'lishi oddiy mehnat turidan murakkabroq mehnat turiga o'tish, shuningdek, sinfda, maktabda qilayotgan mehnatdan, maktabdan tashqari sharoitda olib boriladigan ijtimoiy foydali mehnatga o'tish tarzida olib borish maqsadga muvofiqdir. O'quvchilar mehnat faoliyatining tizimli bo'lishi mehnatning o'quvchi tomonidan hayotiy ehtiyoj, zarurat sifatida e'tirof etilishiga olib keladi hamda bu borada o'quvchida ko'nikma va malaka hosil bo'ladi.

Mehnat faoliyatining ijodiy xususiyat kasb etishi. Mazkur talab ham muhim pedagogik talab sanaladi. O'quvchilar mehnat faoliyatining qaysi turiga jalb etilmasin, unda aqliy va jismoniy mehnatning uyg'unlashuviga erishish uchun, unga nisbatan ijodiy yondashish uchun keng sharoit yaratilmog'i lozim. Mehnat faoliyatini tashkil etish jarayonida uning har bir bosqichida o'quvchiga yo'l-yo'riq ko'rsatish, maslahat berish to'g'ri emas. Aksincha, topshiriqni berish chog'ida uni qanday bajarilishini tushuntirish, lozim bo'lsa bajarib ko'rsatish, mehnat jarayonida esa o'quvchining mustaqil fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish uchun imkon yaratib berish lozim. O'quvchi mehnati orttirilgan tajriba asosida, shuningdek, tadqiqotchilik vazifalarini hal etish asosida bajarilganda ijodiy xususiyat kasb etadi. Aynan shu holatda o'quvchida qiziqish uyg'otadi, unda mehnatga nisbatan muhabbat ijodiy munosabatni qaror toptiradi.

O'quvchilarni ijodiy mehnatga yo'naltirishda maktab va maktabdan tashqari ta'lim-tarbiya muassasalarida tashkil etiladigan texnika, qishloq xo'jaligi to'garaklari alohida ahamiyatga ega. Bunday to'garaklar faoliyati o'quvchilar aqlini, texnika va qishloq xo'jaligi sohasidagi ijodkorligini o'stiradi. O'quvchilar mehnat faoliyatini tashkil etishga qo'yilayotgan talablar bir-biri bilan o'zaro bog'liq holda qo'llansa ijobiy natijalar beradi.

Yuqorida berilgan fikr-mulohazalarga tayangan holda shunday xulosalarga kelish mumkin:

1. Mehnat tarbiyasi o'quvchilarni ruhiy va amaliy jihatdan mehnatga, mehnat faoliyatini yo'l qo'yishda yo'naltirilganligi bilan ijobiy tarbiyani tashkil etish jarayonida o'ziga xos o'rin tutadi.

2. Mehnat ta'limi va tarbiyasining maqsadi o'quvchilarda mehnatga nisbatan ongli munosabatni shakllantirishdir. Mazkur maqsadni amalga oshirish bir qator muhim vazifalarni hal etishini talab qiladi.

3. O'quvchilar mehnat faoliyatining turlari xilma-xil bo'lib, ular maishiy mehnat, o'quv mehnati, o'quv ishlab chiqarish mehnati, ijtimoiy foydali mehnatdan iborat.

4. O'quvchilar mehnat faoliyatini tashkil etishning nisbatan bir qator pedagogik talablar qo'yiladi. Mazkur pedagogik talablarga amal qilish maqsadga muvofiqdir.

❏ Esda saqlab qolish uchun zarur bo'lgan tushunchalar:

Ma'naviy axloqiy tarbiya metodlari – ma'naviy-axloqiy tarbiya jarayonini amalga oshirishda qo'llaniladigan usul va vositalar majmui.

Intizom – ijtimoiy-axloqiy va huquqiy me'yorlariga nisbatan ongli yondashuv, ularga to'la amal qilish demakdir.

Ongli intizom – shaxs faoliyatining ijtimoiy-axloqiy hamda huquqiy me'yorlar talablari asosida aqliy quvvatga tayangan holda tashkil etish ko'rsatkichidir.

Axloq normasi – kishilarning xulq, fe'l-atvorlarini tartibga soluvchi axloqiy talablar mezoni demakdir.

Mehnat tarbiyasi – shaxsni har tomonlama shakllantirishning ajralmas qismi bo'lib, shaxsda mehnat faoliyatini tashkil etish, ko'nikma va malakalarni hosil qilish, ijtimoiy mehnatni qadrlash, mehnatsevarlik xislatini tarbiyalash demakdir.

Ijtimoiy mehnat – jamiyatda tashkil etiladigan mehnat tarbiyasi va yosh avlodni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash, ularning vatan ravnaqi, el-yurt faxriyatini yo'lida mehnat qilishi, rivojlangan huquqiy davlatni barpo etish jarayonida faol ishtirok etishga bo'lgan qiziqishni uyg'otish, yagona maqsad yo'lida harakat qilishga tayyorlashni o'z ichiga oladi.

Mehnat ta'limi – politexnik va mehnat ta'lim-tarbiyasining yosh avlodga mehnatga, ijtimoiy hayotning ma'lum bir sohasiga doir bilim, ko'nikma, malaka, odatlarni tarkib toptirish va rivojlantirishga yo'naltirilgan turi.

Mehnat maktabi – o'quvchilarni mehnat faoliyatiga yo'naltirish va ta'limni ishlab chiqish mehnati bilan birlashtirishga oid pedagogik g'oya.

Mavzularni mustahkamlash uchun savol va topshiriqlar:

1. Ma'naviy-axloqiy metodlarni aytib bering va ularning vazifasini tushuntiring.
2. Ma'naviy-axloqiy mavzudagi suhbatlarning mazmun-mohiyati nimadan iborat?
3. Ma'naviy-axloqiy tarbiyada namuna ko'rsatish metodining mazmunini nima tashkil etadi?
4. Bahs-munozara uyushtirish deganda nimani tushunasiz?
5. Ma'naviy-axloqiy xulqning mazmuni nimadan iborat?
6. Ma'naviy-axloqiy xulqni hosil qilishda ko'maklashuvchi metodlarni tushuntirib bering.
7. Ongli intizom deganda nimani tushunasiz?
8. Ongli intizomni shakllantirishda qanday vazifalar amalga oshiriladi?
9. Axloqiy tarbiya berish yo'llari deganda nimani tushunasiz?
10. Axloqiy tarbiyaning vazifalarini tushuntirib bering.
11. Mehnat tarbiyasi deganda nimani tushunasiz?
12. Ijtimoiy foydali mehnatni izohlang.
13. Mehnat tarbiyasining mohiyati nimadan iborat?
14. Mehnat tarbiyasining maqsadi va vazifalari nimalardan iborat?
15. Mehnat ta'limini tushuntirib bering.
16. Ijtimoiy mehnat tarbiyasi deganda nimani tushunasiz?
17. O'quvchilar mehnat faoliyatining turlarini aytib bering.
18. Maishiy mehnatning mazmunini nima tashkil etadi?
19. O'quv mehnatining mazmunini izohlang.

20. O'quv ishlab chiqarish mehnatini tushuntirib bering.

21. O'quvchilar mehnat faoliyatini tashkil etishga qo'yiladigan talablar nimadan iborat?

III Mavzularni o'rganishda foydalanish mumkin bo'lgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. "O'zbekiston XXI asrga intilmoqda. - T.: O'zbekiston, 1999. - 9 b.
2. Karimov I.A. «Barkamol avlod –O'zbekiston taraqqiyotining poydevori».- T.: O'zbekiston, 1997. –64 b.
3. Karimov I.A. Ma'naviy yuksalish yo'lida. - T.: O'zbekiston, 1998. - 429 b.
4. Jo'raev R.X. Jaholatga qarshi ma'rifat // J. Xalq ta'limi.– T.: 2004.- №3. – B. 9-13.
5. Ibragimova G., To'raqulov X.A., Hoshimxonov M., Usmonov N., G'oziev S. Nur sharqandur.-T.:Yangi asr avlodi, 2003.–252 b.
6. Ibragimova G.,To'raqulov X.A., Alibekova R. "Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar" fani bo'yicha yordamchi uslubiy qo'llanma. - T.: CHo'lpon, 2003. - 128 b.
7. Ibrohimov A., Sultonov X., Jo'raev N. Vatan tuyg'usi. –T.: O'zbekiston, 1996. – 17-18 betlar.
8. Ma'naviyat yulduzlari: (Markaziy Osiyolik mashhur siymolar, allomalar, adiblar) // To'plovchi va mas'ul muharrir: M. M. Xayrullaev. - To'ldirilgan qayta nashr. - T. "A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashri". 2001. - 408 b.

Alloh taoloning ozi go'zaldir. U go'zallikni sevadi.

Hadis.

12-MAVZU: ESTETIK VA JISMONIY TARBIYA

REJA:

1. Estetik tarbiyaning mazmun-mohiyati.
2. Estetik tarbiyaning maqsad va vazifalari.
3. Estetik tarbiya berish vositalari.
4. Jismoniy tarbiya mohiyati, maqsad va vazifalari.
5. Jismoniy madaniyat.
6. Jismoniy tarbiya ma'naviyati.
7. Jismoniy tarbiyani tashkil etish yo'llari.
8. Jismoniy tarbiya vositalari.

Mavzuning maqsadi:

Estetik va jismoniy tarbiya mohiyati, maqsad va vazifalari, amalga oshirish shakllari va metodlari, estetik va jismoniy tarbiya konsepsiyasi va ularning ahamiyati haqida ilmiy tushunchalar berish orqali yoshlarda estetik go'zallik, jismoniy kamolotga erishishni tarbiyalash.

Mavzuning vazifalari:

- estetik va jismoniy tarbiyaning mohiyati, maqsad va vazifalari, estetik va jismoniy madaniyatni tarkib toptirish;
- estetik va jismoniy tarbiyalashda umuminsoniy va milliy qadriyatfarning rolini ko'rsatish;
- yoshlarda estetik tuyg'u va jismoniy barkamollikka erishishni ta'minlash.

Tayanch ibora va atamalar: estetik tarbiya, nafosat, estetik tarbiyaning mazmun-mohiyati, estetik tarbiya kategoriyalari, badiiy ijod, go'zallik kategoriyasi, san'at asarlari, tasviriy san'at, musiqa, rasm, jismoniy tarbiya, jismoniy tarbiyaning mohiyati, jismoniy tarbiyaning maqsadi, jismoniy madaniyat,

umid nihollari, barkamol avlod, sog'lom avlod, badantarbiya, jismoniy mashqlar, universiada, sport musobaqalari, jismoniy tarbiya vositalari.

12.1. Estetik tarbiyaning mazmun – mohiyati

Azal – azaldan ota-bobolarimiz o'z farzandlarini aqlli, farosatli, hayoli, iboli, oriyatli, irodali, baquvvat, mard va nafosatli qilib tarbiyalashga qayg'urib kelganlar. Ota-ona obro'si o'z farzandlari uchun ibrat – namuna o'chog'i bo'lmog'i lozim, chunki **ibrat–namuna** – bu hayot dorilfununidir.

Ota-onalar farzandlari oldidagi obro'yiga farzandlariga nisbatan yuksak talabchanlik, ularga va ularning qiziqishlariga hurmati tufayli erishadi, chunki odobsizlik, bolaning ichki dunyosiga muntazam ravishdagi qo'pollik bilan aralashish – **og'ir yovuzlikdir**.

Demak, har bir ota-onada pedagogik ichki hissiyot mavjud. Ulardan har kim har xil yo'ldan foydalanib farzandlarini tarbiyalaydilar. Bu borada estetik tarbiya eng samarali yo'llardan biridir. Oilada ham, mahallada ham, tanishlar orasida ham estetik tarbiya muhim ahamiyat kasb etadi. SHu sababli e'l e'zozidagi va xalq e'tiboridagi shaxslarni ibrat – namuna qilib ko'rsatish tarbiya samaradorligini oshirishga muhim g'oyaviy asosdir.

Estetik tarbiyaning asosiy tushunchalaridan biri **go'zallik kategoriyasidir**. Uning ma'nosini talaba – yoshlarga tushuntirish ham mazkur tarbiyaning hayotiyiligini ta'minlashga katta yordam beradi. SHu sababli go'zallik tushunchasining mazmun – mohiyatini ochib berishga quyidagicha yondashuvlar qilishni maqsadga muvofiq deb topdik:

- **go'zallik** – bu kishining qalbi go'zalligi;
- **go'zallik** – bu kishining istarasi issiqligi;
- **go'zallik** – bu kishining go'zal xulq egasi bo'lishi;
- **go'zallik** – bu bamisoli daraxt yaprog'i – **axloq**, ildizi – **ichki dunyo**, mevasi – **yaxshi fazilat**. Xullas, odam bolasidagi go'zallik – tabiat ato qilgan husn – jamolidan tashqari, yana eng yaxshi **xulq** – **atvorni**, insondagi eng yaxshi **fazilatlarini** o'z ichiga olgan **odamiylikdan** iborat” (Mirzakalon Ismoiliy).

Demak, estetik tarbiya nafosat tarbiyasi ham, odamiylik tarbiyasi ham, to'la – to'kis ahamiyatga ega bo'lgan go'zallik tarbiyasidir. SHu sababli talaba – yoshlarni estetik ruhda tarbiyalash g'oyat murakkab, ko'p qirrali dinamik jarayon bo'lib, uning yordamida barkamol shaxs tarbiyasi jarayonini olib borishning optimal variantlarini qo'lga kiritish mumkin.

Respublikamizda estetik tarbiyani amalga oshirishning hamma imkoniyatlari mavjud. Ularni oilada, mahallada, o'quv yurtlarida amalga oshirish bilan birga, darsdan tashqari mashg'ulotlarda, muzeylarda, teatrlarda, kutubxonalarda, klublarda, kinoteatrlarda, takrorlanmas o'tmish obidalarida va shu kabilarda ham estetik tarbiyani amalga oshirish mumkin va bular barkamol avlodni estetik ruhda shakllantirish va kamol toptirishda yordam beradigan asosiy vositalardir. Bu borada talaba – yoshlarni qilgan ishlaridan estetik zavq olishga o'rgatish estetik tarbiyaning mohiyatini yanada kengroq yoritishning asosi hisoblanadi.

“**Estetik tarbiya** – o'quvchilarni voqelikdagi, san'atdagi, tabiatdagi, kishilarning ijtimoiy va mehnat munosabatlaridagi, turmushdagi go'zallikni idrok qilish hamda to'g'ri tushunishga o'rgatish, ularning badiiy didini o'stirish, go'zallikka muhabbat uyg'otish va hayotiga go'zallikni olib kirish qobiliyatlarini tarbiyalashdir” [6].

“**Estetik ta'lim – tarbiya** – insonda zavq uyg'otuvchi va uni harakat, shijoat va qahramonliklarga undovchi barcha turdagi ko'rinishlar, holatlar, hodisalar va badiiy–estetik tafakkurni shakllantirish” [5].

Demak, estetik tarbiyalash keng qamrovli faoliyat turlaridan iborat bo'lib, unda tabiat va jamiyatdagi narsa va hodisalarga bo'lgan munosabatlarda natijalar yaqqol seziladi. Bu tarbiya turi mehnatdagi (aqliy yoki jismoniy) go'zalliklarni ideal nuqtai nazaridan idrok etishga, shuningdek, estetik faoliyatga, voqelikni go'zallik qonun – qoidalari asosida o'zgartirishga qodir shaxsni tarbiyalashga qaratilgandir. Bular orqali kishilar estetik jihatdan yuksaklikka intilib boradi. Bunda estetik tarbiyani musiqiy, axloqiy va aqliy tarbiyalar mushtarakligida olib borilsa kishida estetik yuksalish yuzaga keladi.

“**Estetik rivojlantirish** – bu shaxsning estetik ongi, munosabatlari va estetik faoliyatining vujudga kelishi hamda takomillashuvidan iborat uzoq davom etadigan jarayondir. Bu jarayon ijtimoiy omillar bilan belgilanadigan turli darajalarga egadir. U shaxsning jamiyat estetik madaniyatini egallab olishga bog'liq bo'lib, turli yo'llar va shakllar yordamida amalga oshiriladi.

U jamiyat estetik madaniyatini turli ma'naviy va moddiy ko'rinishlarda tushunib olishni ta'minlaydi” [6].

Talaba – yoshlar estetik tarbiyasining **mazmuni** asosan:

- estetikaga qiziqish va ehtiyojning mavjudligi;
- estetik jihatdan bilimdonlik;
- estetik ko'nikma va malakalarning shakllanganligi;
- estetik his – tuyg'uning mukammalligi;
- o'z mehnatidan zavq ola bilish va natijani baholay olish qobiliyatlarining hissiyot va qobiliyatlarining mavjudligi;
- go'zallikka intilish va didlarni tarbiyalashga erisha olishlik kabi insoniy xislatlar majmualaridan iboratdir.

12.2. Estetik tarbiyaning maqsad va vazifalari

Estetik tarbiyaning **asosiy maqsadi** talaba – yoshlarda ma'naviy jihatdan go'zallikni his qilishni tarbiyalash, yuksak estetik didni va san'at asarlarini sevishni shakllantirish, tarix va me'moriy yodgorliklarga nisbatan hurmatni

uyg'otish, jonajon tabiatimizga ongli munosabatda bo'lishga oid tasavvurlarni yuksaltirish, tabiat va jamiyat boyliklarini qadrlay bilish ko'nikma va malakalarini hosil qilish kabi insoniy fazilatlarni tarbiyalashdan iboratdir.

Estetik tarbiyaning asosiy maqsadidan kelib chiqqan holda shuni qayd etish mumkinki, uning yordamida yosh avlodni Vatanimiz va jahon badiiy madaniyatining eng yaxshi namunalaridan zavqlangan holdagi ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalashga erishish lozim bo'ladi. Bu borada estetik zavqlanish kishining ongli – intizomli va madaniyatli yashashining asoslaridan birini tashkil etadi. Bunga sabab u o'z mehnati natijalaridan ilhomlanib, zavqlanib yanada jo'sh urib mehnat qilishga kirishib ketadi. Bu esa insonni ulug'laydi, hamda uning turmush sharoitini ham ma'naviy jihatdan, ham moddiy jihatdan bezaydi.

Demak, estetik tarbiya yosh avlodning, ya'ni talaba – yoshlarning badiiy – ijodiy qobiliyatlarini yuksaltirishga qaratilgan bo'ladi.

Estetik tarbiyaning vazifalari uning asosiy maqsadini amalga oshirishdan iborat bo'ladi. Bunda mustaqil Respublikamizdagi ta'lim – tarbiyani isloh qilish borasidagi sa'y – harakatlar ham e'tiborga olinmog'i lozim.

Umuman olganda, pedagogikada estetik tarbiya vazifalarini belgilashda umumiy tarbiya maqsadlari va talaba – yoshlarning yosh xususiyatlari alohida hisobga olinishi kerak, chunki bu borada ma'naviy dunyoqarashga e'tibor bermaslik mumkin emas.

Estetik tarbiyani oliy o'quv yurtlarida quyidagi yo'nalishlarda olib borgan ma'qul va bu har bir yo'nalish estetik tarbiyaning asosiy maqsadini hal qilishdagi **vazifalardan** iboratdir:

- **talaba – yoshlardagi estetik tarbiyaga ehtiyojni aniqlash.** Bunda ularning ma'naviy jihatdan go'zallikni his qilishi; estetik ong va did, estetik mulohaza va qiziqishlarning borligi; talaba – yoshlarning o'z estetik didini yuksaltirilishini yoqtirishi; milliy – ma'naviy qadriyatlarga hurmati borligi; jonajon Vatanga, ota-onasiga va o'rtoqlariga hurmat hissi borligi va shu kabilar aniqlanadi;

Estetik ehtiyoj deb insonning atrofimizdagi olamni estetik jihatdan o'rganib birlab olishiga, uning badiiy faoliyatining muayyan bir turiga yoki yo'nalishiga muvofiq aniq jihatlarni majmuiga aytiladi.

- **talaba – yoshlardagi estetik moyillikni aniqlash.** Bular talaba – yoshlardagi estetik hayajon, estetik mulohaza, estetik munosabat, badiiy va estetik did, estetik qiziqish, estetik tuyg'u, estetik idrok va estetik baho kabi ijobiy xislatlar haqidagi bilim, ko'nikma va malakalarning borligi orqali aniqlanadi.

- **estetik ongning shakllanganligini aniqlash.** Bunda estetik tarbiya ijtimoiy voqelik, tabiat, san'atga nisbatan bevosita muloqot jarayonida shakllangan fikr, g'oya, qarash, nazariya va ta'limotlarning badiiy ta'lim va tarbiyaning natijasida hosil bo'lishligiga e'tibor berish muhim ahamiyat kasb etadi. Estetik ongning asosini esa estetik idrok tashkil etadi va u insonning go'zallik bilan uchrashganida paydo bo'ladi hamda uning aniq maqsadga yo'naltirilganligi bilan ham xarakterlanadi. Estetik ongning shakllantirilishi bilan talaba – yoshlarda go'zallik va xunuklik, saxiylik va baxillik, xushfe'llik va qo'pollik, xursandchilik va xafalik, shodlik va qayg'u, najot va falokat kabi juftliklarning mazmun – mohiyatlarini to'g'ri anglashni tarbiyalashga erishiladi. Bu orqali talaba – yoshlarda tevarak – atrofga nisbatan to'g'ri ongli munosabat va go'zallikni tushunish shakllanadi:

- **talaba – yoshlar ongida estetik tarbiya kategoriyalarining mazmun – mohiyati haqidagi bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish.** Bunga talaba – yoshlar ongiga estetik madaniyat, madaniy meros, shaxs estetik madaniyati, estetik ong, estetik idrok, estetik bahs, estetik ideal, estetik qiziqish, estetik bilim, estetik moyillik, estetik did, estetik hissiyot, estetik mulohaza, estetik ehtiyoj, estetik munosabatlar, estetik faoliyat kabi kategoriyalar mazmun – mohiyati haqidagi bilim, ko'nikma va malakalarni singdirish yordamida erishiladi:

- **ilmiy dunyoqarashning ma'naviy qiyofasini shakllantirish.** Bunda hayotni bilib borishga, nafosatni tushunishga, insonning butun qiyofasini, ya'ni uning his – tuyg'ularini va estetik irodasini mustahkamlashga e'tibor berish lozim:

- **estetik tarbiyani milliy – ma'naviy qadriyatlar asosida tashkil etish.** Bunda o'zbek xalqining o'tmishdan bizga qoldirgan ma'naviy meroslariga

o'tiborni kuchaytirish kerak. Ayniqsa, qomusiy olimlar, hadis ilmi sohiblari, shoirlar, yozuvchilar, tarixchilar, davlat arboblari, xalq qahramonlarini hayoti va faoliyatidagi estetikaga oid materiallar estetik tarbiyani asosli ravishda olib borishga keng imkoniyatlar yaratadi;

- **talaba – yoshlarni estetik faoliyatga tayyorlash.** Bunda estetik faoliyat bilim, ko'nikma va malakalar kabi ijobiy qobiliyatlar mavjudligi bilan xarakterlanishini esdan chiqarmaslik kerak. SHuning bilan birga ushbu jarayonga jamoaviy jarayon deb qarash maqsadga muvofiq bo'ladi. Bunga sabab, bunday o'rgatish guruh vazifalarini amalga oshirish jarayonida o'qituvchilarni faol estetik va badiiy faoliyatga jalb qiladi, ularda estetik va badiiy idrokni rivojlantiradi.

- **estetik va badiiy – ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish.** Bunda o'zbek xalqining o'tmishdagi boy milliy – ma'naviy merosiga, xususan, badiiy boyliklarga va san'atiga egaligi muhim didaktik asos bo'ladi va o'qituvchidan har bir bolada umumiy va individual badiiy – ijodiy qobiliyatlarining rivojlanishini, hissiy hozirjavoblik qobiliyatini hamda fazoviy tafakkurni yuksaltirishni hisobga olib pedagogik faoliyatni yuritishini talab etadi.

Estetik tarbiyaning maqsad va vazifalarini to'la – to'kis ravishda hal etilishi talaba – yoshlardagi tashabbuskorlik, ijodkorlik, san'atkorlik, yaxshilikka intiluvchanlik, kelajakni oldindan ko'ra bilishlik, qadriyatlarni ulug'lovchi, orzu qila bilishlik, ma'naviy yuksaklik, ma'rifatlilik, madaniyatlilik kabi ijobiy xislatlarni o'zida mujassam qilgan ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalash kabi xayrli ishlarni bajarishga keng imkoniyatlar yaratadi.

12.3. Estetik tarbiya berish vositalari

Estetik tarbiyani samarali amalga oshirishda quyidagilar **asosiy vositalar** hisoblanadi: muzeylar, teatrlar, kutubxonalar, klublar, kinoteatrlar, galeriyalar, o'tmish obidalari, tarixiy me'morchilik yodgorliklari, san'at asarlari va tarixiy madaniy joylar va hayot tarzimizdagi borlig'imiz hamda ulardagi go'zalliklar talaba – yoshlarimizni estetik ruhda tarbiyalashga asos bo'ladi. Bular barkamol avlodni estetik ruhda tarbiyalash va kamol toptirishga estetik – didaktik asoslar

vazifasini ham bajaradi. Bunga sabab mehnatdan estetik zavqlanish kishidagi mehnat ilhomini yanada jo'sh urdiradi. insonni ulug'laydi va uning turmush sharoitini bezaydi. Bu bilan talaba – yoshlarni Vatanimiz va jahon badiiy madaniyatining eng yaxshi namunalaridan zavq olib, estetik tarbiyalashni samarali amalga oshirish mumkin.

Estetik tarbiya vositalari – talaba – yoshlarni estetik tarbiyalash maqsadida tevarak atrofdagi tanlab olingan turmush, tabiat, san'at estetikasi va yoshlarning badiiy ijodi namunalari hamda yuqorida qayd etilgan vositalar majmuasidan iboratdir. Bunda san'at asarlari va turlari, xususan, musiqa faoliyatiga doir ijrochilik, qo'shiq, musiqaviy boshqa harakatlar, tasviriy san'at asarlari, musiqa va rasm darslarida pedagog o'qituvchilarda mustaqil izlanish, ijod qilishga doir ko'nikmalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Ma'lumki, oila nafaqat tarbiyaning dastlabki o'chog'i, balki go'zallikning dastlabki maktabi hamdir. Bunda oila a'zolarining o'zaro munosabatlaridagi go'zal va mazmunli muloqot, uy jihozlarining tartibli, mazmuni chiroyli qilib joylashtirilishi, oiladagi saranjom – sarishtalik va uying barcha narsalarining estetik did bilan joylashtirilishi estetik tarbiyalashga asosiy **vositalar** hamdir. Bunday **vositalar** o'quvchining maktabdagi va keyingi boshqa o'quv muassasalaridagi estetik tarbiyalanishida asosiy poydevorlardir. Bu jarayon maktablarda sinf xonalari, karidorlar, fan kabinetlari, to'garak xonalarini jihozlashda yana davom ettirilib, ular asosida yodgorlik va a'lochilar burchaklarini tashkil etish davomida yanada rivojlantiriladi. Bularning barchasi bolalarning estetik didini yuksaltirishga ijobiy ta'sir etadi va bular oliy o'quv yurtlarida davom ettiriladi.

Bu borada turmush tarzimidagi estetika ham muhimdir. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, estetik tarbiya ham oiladan boshlangani ma'qul bo'ladi. Bunda oiladagi tartiblilik, intizomlilik, tozalik, ozodalik, narsalarni joy – joyiga qo'ya bilishlik, bezash ishlarini olib borishda estetik didni ishga solish kabi estetik tarbiya kategoriyalari muhim ahamiyat kasb etadi. Pirovard natijada talaba – yoshlar o'z o'quv xonalaridagi tozalikni saqlanishi, jonli burchaklarning tashkil

etilishi, talaba – yoshlarning ijodiy ishlarining ko'rgazmasini tashkil qilinishi, a'lochilar doskasini tayyorlash va shu kabi badiiy – estetik sa'y – harakatlarni muvaffaqiyatli bajaradilar.

Bulardan tashqari san'at va san'at asarlari ham asosiy estetik tarbiya vositalaridan hisoblanadi. Bunda san'atning turli yo'nalishlari va janrlari yordamida talaba – yoshlarning badiiy – ijodiy qobiliyatlari rivojlantirilib borilishiga erishiladi. Auditoriyadagi ta'lim – tarbiya jarayonida turli fanlarni o'rganishda va auditoriyadan tashqari mashg'ulotlarda (kechalar, suhbatlar, ko'rgazmalar, muzey va teatrlarga ommaviy ravishda borish, rasmlar galereyasiga borish, san'at yodgorliklari, rassom va me'morlar hamda haykaltaroshlar ustaxonalariga sayohat uyushtirish, amaliy san'at to'garaklariga qatnashish, tanlovlar o'tkazishni tashkil etish va shu kabilar talaba – yoshlarning estetik tarbiyasida **asosiy vositalar** bo'lishi bilan birga **muhim yo'nalishlar hamdir**. SHuning bilan birga talaba – yoshlarga estetik tarbiya berishda ashula, musiqa, badiiy chiqishlar, ommaviy – tarbiyaviy tadbirlar uyushtirish ham ijobiy – pedagogik samaralarni beradi va ularning estetik didini o'stiradi.

Ma'naviy – estetik tarbiyani olib borishda yuqorida qayd etilgan vositalar, maqsad va vazifalarni uyg'un holatda olib borgan ma'qul. Bu orqali ma'naviy – kasbiy etuk, estetik didi yuksak barkamol avlodni shakllantirishga erishiladi.

12.4. Jismoniy tarbiya mohiyati, maqsad va vazifalari

Jismoniy tarbiya mohiyati. Jismoniy tarbiya, shu jumladan muntazam ravishdagi jismoniy mashqlar kishi organizmini har qanday muhitga chidamliligini oshirishga, sog'lig'ini mustahkamlashga, ongli ravishda uzoq umr ko'rish imkoniyatlarini kuchaytirishga qaratilgan faoliyatdir.

Bugungi kunda hukumatimiz bunday muhim omillarni e'tiborga olib qolmasdan, balki ularni muntazam ravishda amalga oshirib borishni davlat siyosati darajasigacha ko'tarmoqda. Jumladan, **“Umid nihollari”** (O'рта umumta'lim o'quv muassasalari o'quvchilari uchun), **“Barkamol avlod”** (O'рта maxsus, kasb-hunar ta'limi o'quv muassasalari o'quvchilari uchun), **“Universiada”** (oliy o'quv yurtlari

talabalari uchun) kabi respublika miqyosidagi musobaqalar davlatimiz tomonidan talaba – yoshlarimizning ham jismonan, ham maʼnan yuksakligini oʻylab qilinayotgan tadbirlardir. Bular orqali yoshlarni barkamol shaxs darajasidagiday qilib tarbiyalashga erishamiz va ular yuksak unumli ongli mehnat qilishga tayyor boʻladi hamda oʻz Ona Vatani sodiqlik bilan qoʻriqlashdek xislatlarga ega boʻladi. Yuqorida qayd etilgan tadbirlardan asosiy maqsad yosh avlodni bolalik chogʻidan boshlab jismoniy jihatdan sogʻlom va baquvvat hamda irodali qilib tarbiyalashdan iboratdir.

SHuningdek, barkamol avlodni shakllantirishda yoshlarning maʼnaviy va jismoniy jihatdan imkoniyatlarini ham uygʻun holda ishga solib mustaqil davlatimiz taraqqiyotiga fidoiylilik koʻrsata oladigan yoshlarni tarbiyalashdir. Buning uchun oiladan tortib, maktabgacha taʼlim muassasalarida, oʻrta umum taʼlim maktablarida va oliy taʼlimda ommaviy sport va jismoniy tarbiyaning barcha turlarini rivojlantirish boʻyicha keng qamrovli faoliyat yuritish lozim boʻladi. Chunki, jismoniy tarbiya kishi organizmining eng muhim aʼzolarining mustahkamligi va chidamliligini taʼminlaydi hamda funksional vazifalarini boshqarishini har tomonlama rivojlantiradi. Eng asosiysi irodani mustahkamlab hayot uchun zarur boʻlgan harakat koʻnikmalari va sifatlarining tarkib toptiradi.

Jismoniy tarbiyaning maqsadi insonni har tomonlama jismoniy jihatdan chiniqqan, mustahkam irodali, qatʼiyatli va Vatanni himoya qila oladigan sabot – matonatli shaxsni tarkib toptirishdir. Bunda kishining ijodiy imkoniyatlari doirasini kengaytiriladi va ularning mehnat tarbiyasiga hamda ijtimoiy – foydali mehnatga yoʻnaltirilishiga eʼtibor kuchaytiriladi. Bular bolalardagi harakat koʻnikmalarining

ortib borishi, jismoniy sifatlarning takomillashuvi va sogʻligʻining mustahkamlanishiga har tomonlama yordam beradi.

Jismoniy tarbiyaning vazifalari quyidagilar:

- har tomonlama, yaʼni ham jismonan, ham maʼnan rivojlangan barkamol shaxsni shakllantirishga muhim hissa qoʻshib va ulardagi ozodalik, pokizalik, irodalilik, sabr – bardoshlilik koʻnikmalarini tarkib toptirishdan iboratdir (bosh vazifa);
- sogʻliqni mustahkamlash, organizmni chiniqtirish, jismoniy takomillashuvga asos yaratish;
- yoshlar ongida harakat turlari toʻgʻrisida tasavvur hosil qilish va ularning kishi sogʻlom turmush tarzidagi ahamiyati haqidagi koʻnikma va malakalarni yoshlar ongida shakllantirish;
- kishining harakatlanish jarayoniga tegishli faoliyatini takomillashuviga yordam berish;
- yoshlarning yoshiga, jinsiga mos keladigan jismoniy mashqlar tizimini aniqlash va ularning asosiy harakat faoliyatining rivojlantiruvchi mexanizmlarini (texnologiyalarini) ishlab chiqish;
- jismoniy tarbiya va sport, jismoniy madaniyat va onglilik sohasidagi maʼlumotlarni bayon qilishda axloqiy – irodaviy sifatlarni tarbiyalash, xulq – atvor koʻnikmalarini shakllantirishni nazarda tutish;
- yoshlarning sport bilan qiziqish va unga boʻlgan maylligini hosil qilish yordamida jismoniy tarbiya mashgʻulotlari bilan muntazam ravishda shugʻullanish uchun odatlanishiga yordam berish (ijobiy taʼsir koʻrsatish);
- yoshlar turmush tarzida jismoniy tarbiyaga ongli munosabatda boʻlishni oʻrgatish, yaʼni oʻz sogʻligʻiga ongli munosabatda boʻlishni shakllantirish orqali ularni gigiena qoidalariga amal qilishni va ertalabki gimnastika qilishga odatlantirish hamda doimiy ravishda sport mashgʻulotlariga qatnashishini tarkib toptirish.

Jismoniy tarbiyaning eng muhim tomonlaridan biri yoshlarni ongli harakat qilishga oʻrgatishdir. Bu borada kichik yoshdagi bolalarning asab tizimi nihoyatda

sezuvchan va ta'sirchan bo'ladi. SHu sababli ham ularda jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini olib borish samarali kechadi. Ana shunda ularning fiziologik imkoniyatlarini e'tiborga olgan holda harakat qilishga o'rgatish izchil ravishdagi pedagogik va metodik talablar asosida tashkil etilsa, u holda yoshlardagi jismoniy tarbiya samarali bo'ladi.

Jismoniy tarbiya darslarida yoshlarni turli maqsadli (rejalashtirilgan) harakatlarga o'rgatish uchun bir necha bosqichli mashq qildirish metodidan foydalanish lozim bo'ladi. Bunda asosiy maqsad rejalashtirilayotgan va bajarilayotgan harakatlar yoshlarning qaddi – qomatni to'g'ri tutishga o'rgatishga yoki ularning harakatidagi nuqsonlarini to'g'rilashdan iborat bo'lishi kerak.

Bu yoshlardagi jismoniy kamolot asoslari bo'lmish quyidagi jihatlarning to'g'ri shakllanishiga yordam beradi:

- yoshlarni o'z qomatlarining to'g'riligini kuzatib borishiga bo'lgan qiziqishlarini oshiradi;
- yoshlarning qomatlarini to'g'rilanishiga bo'lgan qiziqishini oshiradi;
- yoshlarning qomatining risoladagidek bo'lishiga va go'zalligiga intilishni uyg'otadi;
- qomatni to'g'rilash uchun zaiflashib qolgan muskullarni chiniqtirishga bo'lgan zaruratni uyg'otadi;
- ularning harakat sifatleri ichidagi chaqqonlikka qiziqishlari kuchayadi.

12.5. Jismoniy madaniyat

Jismoniy madaniyat tushunchasi – bu ancha keng tushuncha bo'lib, u jismoniy tarbiya va jismoniy rivojlanish hamda ma'naviy takomillashuvlarning uyg'unlashgan ko'rinishidir.

Abu Ali ibn Sino sog'liqni saqlashda ettita narsaga e'tibor berishni tavsiya etadi:

- fe'l – atvorni yaxshilash;
- narsalarni tanlab eb – ichish;
- gavgani chiqindidan tozalash;
- badanning to'g'ri tuzilishini saqlash;

- toza havodan nafas olish;
- mos kiyim tanlash;
- jismoniy va ruhiy harakatlarni mo`tadil qilish.

Umuman olganda **jismoniy madaniyat** umumiy madaniyatning bir qismi bo`lib, ushbu sohadagi jamoatchilik yutuqlarini va bu yutuqlarni qo`lga kiritishning metod hamda vositalarining majmuasi asosida jismoniy rivojlanishga va yo`nalishga tegishli bilimlarni egallashga ta`sir ko`rsatuvchi jihatdir.

Bugunda davlatimiz siyosatiga aylangan barkamol shaxs tarbiyasi ko`p jihatdan yoshlarning sog`lomligi, irodasi mustahkamligi, xotirasi kuchliligi, diqqatining yaxshiligi va ularning jismonan to`g`ri rivojlanishi va sog`lomligiga bog`liq. SHu sababli ham sog`liqni mustahkamlash, kasal bo`lib qolishning oldini olish, xotiraning rivojlanishini to`g`ri mashq qildirish yoshlarning yaxshi o`qishlariga mustahkam asoslardir. Yoshlar jismoniy mashg`ulotlarni bajarishga ijodiy va ongli yondoshsa, harakat va ularga oid ko`nikma hamda malakalarni hosil qilish jarayonida anatomik – fiziologik va psixologik – pedagogik bilimlarga asoslanilsa jismoniy madaniyatning shakllanishi muvaffaqiyatli kechadi.

Sportda va boshqa jismoniy mashqlarni bajarishda yoshlardan tezkorlik bilan vaziyatni baholash va shu baho asosida harakat shaklini bajarishga o`tishni taqozo etadi. Bu tezkorlikni, ya`ni eng qisqa vaqtda, eng unumli (maqsadli) harakatni amalga oshirish hamma yoshlardan talab qilinadi. Bu esa ularning musobaqaviy fikrlash doirasini ham kengaytirishga olib keladi. Ular ichidan yuqoridagi qayd etilganidek tez o`ylab, tez harakat qilish natijasida birinchi, ikkinchi va h.k. o`rinlarda ushbu jarayonlarni bajarganlar baholanadi. Ushbu jarayonda jismoniy sog`lomlik bilan tez qaror qabul qilish tafakkuri asosiy manba bo`lib hisoblanadi. Bunday jarayonlarda yoshlar o`zlari bajarayotgan mashqlarning mazmunini ongli ravishda tushunsalar jarayon samarali va mazmunli kechadi hamda bu orqali ular o`z harakatlarini ongli boshqaradilar, ya`ni ularda to`g`ri harakat to`g`risida tasavvur hosil bo`ladi. Bunda fikr yuritish faoliyati yoshlarga harakatlarni aytib bajarish, o`z o`rtoqlarining harakatlarini kuzatish, tahlil qilishda muhim hisoblanib, ular **jismoniy madaniyatning** tarkibiy qismlarini tashkil etadi.

Yoshlar jismoniy madaniyatini yuksaltirishda quyidagi ommaviy – jismoniy tadbirlarning mazmun – mohiyati to‘g‘risida ma‘lumotlar berib borish muhimdir:

- “Umid nihollari” - o‘rta maktab o‘quvchilarining Respublika sport musobaqalari;
- “Barkamol avlod” - o‘rta maxsus, kasb – hunar ta‘limi muassasalari ta‘lim oluvchilarining respublika miqyosidagi sport musobaqalari;
- “Universiada” - oliy o‘quv yurtlari talabalari o‘rtasida o‘tkaziladigan Respublika sport musobaqalari va shu kabilar.

SHuningdek, quyidagi mavzularda suhbatlar o‘tkazish ham yoshlar jismoniy madaniyatining rivojiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi:

- sog‘ tanda – sog‘lom aql;
- ma‘naviy sog‘lom shaxs, kim?;
- ma‘naviy va jismoniy poklik jismoniy madaniyat shakllanishida qanday imkoniyatlarni kengaytiradi?;
- sog‘lom avlod – yurtimizning asosiy qo‘riqchilaridir;
- sog‘lig‘imiz o‘z qo‘limizda;
- kuch→tezkorlik→chaqqonlik→chidamlilik→aql-idroklilik→sog‘lom fikrliliklar jismoniy madaniyat asoslaridir;
- inson jasorati jismoniy madaniyatning qaysi asosi hisoblanadi;
- qahramonlik, jasorat va jismoniy madaniyat va shu kabilar.

12.6. Jismoniy tarbiya ma‘naviyati¹.

Vujudning jismoniy tarbiyasi to‘g‘risida juda ko‘p gapirish mumkin, bu sohada maxsus adabiyotlarda qayd etilgan. Unda jismoniy tarbiyaning metodologik asoslarini, ya‘ni asosiy tamoyillarini qayd qilib o‘tamiz, xolos.

Jismoniy tarbiyaning birinchi tamoyili - bu jismoniy mashqlarni juda ham sekin bajarishda. Jismoniy mashqlarni qancha tez va terlab bajarsang, shuncha yaxshi, degan gaplar hozirgi kunda ham ishlatiladi. Jismoniy mashqni mumkin qadar sekin bajarib, tez-tez bajarilgan mashqlar bilan erishgan natijaga erishsa bo‘ladi. Farqi

¹ Ushbu paragraph Bo‘ri Ziyomuhammadovning Komilikka eltuvchi ritobidan (343-345 betlardan) olindi.

shunda bo'ladiki, sekin amalga oshirilgan mashqlar yurakka og'irlik qilmaydi va kuch saqlanib qoladi. Mashqlar tez bajarilganda ancha quvvat sarf bo'lib, yurakka og'irlik tushadi, yurak sekin – asta charchab, insonning umri qisqaradi. Sekin bajarilgan mashqlar juda qiyin bo'lib, odamdan katta irodani talab qiladi. Uni to'g'ri bajarganda u tanadan ter chiqaradi, ammo yurakka hech qanday og'irlik tushirmaydi. Tekis joyga chalqancha yotasiz va oyoqlaringizni dastlab navbatma – navbat, so'ng ikkalasini qoringa iloji boricha sekinlik bilan tortasiz. SHunda oyoqni cho'zganda nafas olinib, oyoqlarni qorin tomon tortayotganda nafas chiqariladi. Bu mashq kamida 20 marotaba takrorlanishi shart. Ikkinchi mashq – oyoqlar uchini ayri, tovonlarini esa birlashtirib turib, tik turgan holatda boshingizni mumkin qadar sekin, imillab ketayotgan biron narsani kuzatib borayotganga o'xshab, u yoq bu yoqqa burasiz. Boshingizni bir tomonga burganda nafas olib, qaytarayotganingizda nafasni chiqarasiz. Bu mashqni avval 20-30 marotaba, keyin 100 marotabagacha olib borasiz, butun vujudingiz qizib, og'zingizdan g'ubor chiqayotganini sezasiz. Bu juda samarali mashqlardan bo'lib, kishining butun vujudi harakatlanishiga olib keladi. Natijada u vujud ichidagi keraksiz havolarni, havo bilan o'pkadagi chiqindi moddalarni chiqarib yuborishga xizmat qiladi. Kishi vujudining ichki sanitariya holatiga ham bu mashq asqotadi. An'anaviy, ildam bajariladigan mashqlar bilan bunday samaraga erishish uchun juda ko'p kuch talab qilinar edi. **Boshqa bir mashq** – turgan holatda, boshingizni tik tutib turib, g'oyat sekinlik bilan iyagingizni ko'tarasiz, shu paytda nafas olasiz va sekinlik bilan iyakni pastga, ko'krakka qadar tushirasiz, nafasni chiqarasiz. Bu mashqni ham 100 marotabagacha etkazsangiz, u 5-6 kilometr masofaga chopib borgandagi samarani beradi. **Yana bir mashq** – oyoqlarni juftlab, sekin oyoq uchiga ko'tarilasiz va shunday sekinlik bilan oldingi holatga qaytasiz. Bu mashqni ham 20-30 marotabadan boshlab, 100 marotabagacha chiqarsangiz, kerakli samara beradi. Bunday mashqlar ko'p, ularni maxsus adabiyotlardan topib o'rganing. Unutmang, komillikka intilgan odamning birinchi vazifasi ko'p kitob o'qish va ko'p bilim egallash hamda ularni amaliyotda qo'llash yo'li bilan ijtimoiy mohiyatini oshirib borishdir.

Ikkinchi tamoyil – to'g'ri nafas olish. Sahar turib, birinchi qiladigan ishingiz, toza havoga chiqib, buning iloji bo'lmasa uyda derazalarni ochib qo'yib yura

boshlaysiz. Maqsad badanni qizdirib, vujudingizga nafas olishni o'rgatish. Buning uchun uch yoki to'rt qadamda (bu sizning o'pkangizning hajmiga bog'liq) burun orqali nafas olasiz, keyingi uch-to'rt qadamda nafasni chiqarasiz, qorin bilan nafas olishga e'tibor bering. Nafas olganingizda ko'kragingiz ko'tarilmasin, bu juda muhim. Nafas chiqarayotganingizda qorningizni ichga tortib, iloji boricha orqa umurtqangizga yopishtirishga harakat qiling. Bu to'g'ri nafas olish hisoblanib, bu mashqni ertalab 15-20 minut davomida bajarish shart. Kun bo'yi ham, iloji bo'lsa har soatda, iloji bo'lmasa imkoniyat paydo bo'lganda, 5 daqiqa mobaynida mashqlarni takrorlash yaxshi natija beradi. Nafasni ovoz chiqmaydigan darajada sekinlik bilan tortish va chiqarish lozim. Har bir mashqni bajarganda, yurganda va boshqa holatlarda bu qoidaga rioya qilinishi shart. Umuman, hech qachon nafasni ko'p ushlab turmaslik kerak, bu zararli bo'lib, o'pkani ishdan chiqaradi.

Uchinchi tamoyil – mashqlarni bajarish tartibi. Erta bilan engil mashqlar bajarilib, kechqurunga yaqin, uyquga ketishdan uch – to'rt soat oldin og'ir mashqlar bajarilishi to'g'ri bo'ladi. Og'ir mashqlarga mushaklarni chiniqtiradigan va ko'p kuch talab qiladigan mashqlar kiradi. Bular yugurish, tosh ko'tarish, arqon tortish va boshqa snaryadlar yordamida bajariladigan, ko'p kuch talab qilnadigan mashqlardir. Har qanday mashqni bajarishdan oldin badanni qizdiruvchi mashqlar bilan vujudingizni qizdirib olishingiz shart. Ularga tez yurish, yugurish va boshqa jismoniy mashqlar kiradi.

Undan tashqari, mashqlarni bajarib bo'lgandan keyin, albatta iliq yoki sovuqroq (bu sizning salomatligingizga va chiniqqanligingizga bog'liq) suv bilan chayinib oling. Imkoniyatingiz bo'lsa, ochiq suv havzasida suzib, cho'milib oling. SHunda bardam bo'lib ruhingiz bilan vujudingiz yayraydi, kayfiyatingiz yaxshilanib, komillik tomon ketayotgan yo'lingiz ravon bo'ladi va barcha qiladigan ishlaringiz rivoj topadi.

12.7. Jismoniy tarbiyani tashkil etish yo'llari

Barkamol avlod tarbiyasi ko'p jihatdan ularning sog'ligini mustahkamlashga, me'yoriy – davriy jismoniy rivojlanishga va yuqori darajadagi intellektual salohiyatga bog'liq bo'ladi. Ularning turmush tarzida jismoniy tarbiya va sport odatiy tusga

aylanmog'i lozim. SHu sababli ham har tomonlama kamol topgan inson deganda ham jismoniy jihatdan chiniqqan, ham aqliy salohiyati mustahkam odam inson tushuniladi. Ular hayotida jismoniy tarbiya bilan muntazam shug'ullanish muhim ahamiyat kasb etadi. Quyida jismoniy tarbiyani tashkil etish yo'llari va ularning inson kamolotidagi ahamiyati to'g'risidagi ma'lumotlarni keltiramiz.

1. Ertalabki badantarbiya. Sog'lom bo'lishni va muntazam aqliy rivojlanishni o'ziga maqsad qilib olgan har qanday insonning ertalabki badantarbiyasi ish kunining asosiy dastlabki bosqichidan iborat bo'lmog'i lozim. Bu holatga o'qituvchi ham alohida e'tiborni qaratish lozim bo'ladi, ya'ni o'qituvchi har bir o'quvchining ish kuni badantarbiya mashqlarini bajarishdan boshlanishiga erishish kerak. Bunday mashqlar uchun mo'ljallangan harakatlar majmualarini jismoniy madaniyat darslarida o'rganish kerak. Har bir majmuaga 6-7 ta mashq kiritiladi va bunda muskullarning hammasini qamrab oluvchi mashqlar (harakatlar) e'tiborga olinmog'i lozim bo'ladi.

2. Mashg'ulotlarga cha bo'lgan badantarbiya. Bunday mashg'ulotlar dars jarayoni boshlangunga qadar amalga oshiriladi. Muntazam ravishda olib boriladigan bunday mashqlardan ko'zlangan maqsad, o'quvchilar organizmining tashqi muhitga nisbatan chiniqishini va qomatining to'g'ri rivojlanishini ta'minlashdan iborat bo'ladi. Bu turdagi badantarbiyani sport maydonlarida o'tkazilsa qulay bo'ladi va bu bilan qo'shimcha ravishda yugurish, sakrash kabi harakatlarni ham qo'shib olib borishga imkoniyat yaratiladi. Har qanday sharoitda ham kamida bir oyda bunday mashg'ulotlar majmuasini tarkibiy harakatlar tizimini almashtirib turish lozim.

3. Jismoniy tarbiya daqiqasi. Bu turdagi mashg'ulotlar jismoniy madaniyatga ko'proq tegishli bo'lib, ayniqsa muayyan fanlarni o'zlashtirish davomidagi aqliy toliqishning oldini olish uchun undan foydalaniladi. Bunday harakatlardan (harakatlar majmuini o'qituvchi tanlaydi) ko'zlangan maqsad quyidagilardan iborat:

- ta'lim oluvchilarning asab tarangligini bo'shashtirish;
- ta'lim oluvchilarning jismoniy holatini yaxshitash;
- diqqatini yanada o'rganilayotgan mavzuga kuchaytirish.

Umuman olganda jismoniy tarbiya daqiqasi asosan quyidagi uch qismdan iborat bo'ladi:

1. Harakatlarga kirishishni ta'minlash;
2. Oyoq muskullarini harakatlantirishga mo'ljallangan mashqlar;
3. Tananing boshqa a'zolarini harakatlanishiga mo'ljallangan mashqlar.

Bunday ko'rinishdagi jismoniy tarbiya daqiqalari o'yin ko'rinishida tashkil etilib, bunda qo'l harakatlari barcha mashq turlarida mos holda ishtirok qiladi.

4. Madaniy jismoniy yayov yurishlar va sayr qilishlar.

Bunday mashqlarga odatda havoning ochiq kunlari va darsdan tashqari vaqtlar tanlanadi. Jismoniy yayov yurishlar asosidagi sayrlarda quyidagilarga e'tiborni qaratish lozim bo'ladi:

- uni to'g'ri uyushtirishni rejalashtirish lozim;
- sayr dasturi mukammal ishlab chiqilmog'i lozim;
- sayr harakat rejasi oldindan aniqlanib, ma'qullanib olmog'i lozim;
- o'quv yurti rahbariyati va ota – onalar bunday jismoniy harakatlar majmuidan xabardor bo'lmog'i lozim;
- ushbu harakatlar majmuini amalga oshirish muddatini bir kundan oshirmaslik lozim;
- sayr qatnashchilarining xavfsizligi va salomatligiga mutasaddilar oldindan belgilanishi lozim va shu kabilar.

5. Darsdan tashqari mashg'ulotlarda umumiy jismoniy tarbiya.

Bunday turdagi jismoniy tarbiya sport turlariga mos holda tanlanadi va ular yilning fasllarini e'tiborga olgan holda tashkil etiladi. Mashg'ulotlarning asosiy mazmuni jismoniy tarbiya o'quv dasturining mazmuniga mos bo'ladi.

6. Sport musobaqalari. Bu ta'lim oluvchilarning muntazam ravishda jismoniy mashqlar bilan shug'ullanishini e'tiborga olinishini nazarda tutiladi. Umumiy jismoniy tayyorgarlik guruhlarini tuzishga keng imkoniyatlar yaratadi va ular bolalar jamoalarini yanada jipslashtiradi. Bu borada Respublikamizda katta ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, maktab o'quvchilari uchun "Umid nihollari", o'rta maxsus, kasb – hunar ta'limi o'quv muassasalari o'quvchilari uchun "Barkamol avlod", Oliy o'quv yurtlari talabalari uchun "Universiada" va shu kabi Respublika miqyosidagi

sport musobaqalarining tashkil etilishi yoshlarimizning ham jismonan, ham aqlan barkamol bo'lishiga yurtimizdagi katta e'tibordir.

Jismoniy tarbiyani tashkil etishning bundan boshqa yo'llarini ham amalga oshirish mumkin va ularning barchasining mazmun – mohiyati yoshlarimizning ma'naviy jihatdan etuk, jismoniy jihatdan baquvvat bo'lishligidan iborat bo'lmog'i lozim. Ayniqsa, sog'lomlashtirish guruhlarini olib borishda jismoniy tarbiyaning mos turlarini tanlash o'ta muhim bo'lib, kishi salomatligini ta'minlash garovidir.

12.8. Jismoniy tarbiya vositalari

Ma'lumki, insonning hayoti va faoliyati hamda turmush tarzi turli – tuman jabhalardan iboratdir. Bu jabhalar ichida eng muhimi ularning sog'lom turmush tarzidir.

Bugungi kun taraqqiyoti saviyasi uzluksiz ta'lim tizimi oldiga yosh avlodni jismonan sog'lom, ma'nan etuk, intellektual salohiyati shaxs qilib etishtirishdek muhim talablarni qo'yimoqda.

Bu talablarni bajarish uchun jismoniy ma'naviyat va madaniyatni og'ishmay amalga oshirish hamda ularga mos jismoniy tarbiya vositalarini jamul-jam qilmoq lozim. Zero etuklik va komillik o'z mazmun – mohiyatiga ko'ra mustaqil ong va faoliyat zahirida shakllanadi, shuningdek, zamonaviy bilim, ko'nikma va malakalar sohibi bo'lishga intilish jismonan sog'lom, aqlan teran, ruhan tetik bo'lishlik yoshlarning jamiyatda o'z o'rini topishga zamin yaratadi.

Demak, insonning har tomonlama kamol topishi uchun jismoniy tarbiya zarur va bunda jismoniy tarbiya vositalaridan to'g'ri foydalanishning ahamiyati beqiyosdir.

Jismoniy tarbiya vositalarini shartli ravishda uchta yo'nalishga ajratiladi.

Ular:

- sanitariya – gigiena omillari;
- tabiatdagi sog'lomlashtiruvchi kuchlar;
- jismoniy tarbiya vazifalarini hal etishga yo'naltirilgan jismoniy mashqlar tizimi.

Endi har bir yo'nalish bo'yicha qisqacha ma'lumotlarni keltiramiz.

Birinchi yo'nalish asosan jismoniy tarbiya vositalaridan foydalanishning kundalik rejimi asosida harakatlar majmuini tashkil etadi. Qat'iy rejim har qanday yoshni sog'lig'ini muntazam ravishda ta'minlash bilan birga ularni algoritmik tarzda tartib – intizomga ham o'rgatadi va bu faoliyat shartli refleksga aylanib bo'ladi. Shuningdek, yoshlarning kundalik rejimni muntazam ravishda bajarib borishi, ularning organizmining ritm bilan ishlashiga odatlantiradi va doimiy hayotiy ehtiyojga aylanadi.

Rejimga rioya qilmaslik, ya'ni o'z vaqtida ovqatlanmaslik, me'yorida uxlamaslik, aqliy va jismoniy mehnatlarning tartibsiz bajarilishi quyidagi salbiy oqibatlarining paydo bo'lishiga olib keladi:

- kishi organizmini tashqi muhitga chidamliligi susayadi, ya'ni organizm bo'shshib ketadi;
- organizm hujayralarining me'yoriy harakatlari faoliyati buziladi;
- kishi bosh miyasi funksiyasi buziladi.

Kundalik rejim tuzishda kishilar yoshi, o'quv yurtlaridagi mashg'ulotlar muddati, ovqatlanish vaqti, ochiq havoda dam olish vaqti, yilning fasllari va aqliy mehnat bilan jismoniy mehnatning almashinuvi kabi jihatlari e'tiborga olinsa kundalik rejim tuzishning **optimal variantlarini** kafolotlashga erishiladi.

Ikkinchi yo'nalish. Kishi jismoniy sog'lomligini ta'minlashda tabiatdagi sog'lomlashtiruvchi kuchlardan foydalanish yoshlarning sog'lig'ini mustahkamlash, organizmni chiniqtirish va ularning muntazam jismonan rivojlanish darajasini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda asosiy vositalar quyosh, havo va suvdan iborat bo'ladi, ya'ni tabiat kuchlari jismoniy mashg'ulotlar o'tkazish va mustaqil shug'ullanish uchun eng asosiy vositalar sifatida foydalaniladi.

Uchinchi yo'nalish. Jismoniy tarbiyada foydalaniladigan jismoniy tarbiya vositalari orasida eng ko'p qo'llaniladigani jismoniy mashqlar tizimidir. Ular orqali quyidagi samaralarga erishiladi:

- gavda muskullarining me'yorida o'sishi ta'minlanadi;
- organizm jismonan mustahkamlanadi;
- yurak qon – tomir tizimi faoliyati yaxshilanadi;

- nafas olish tizimining ishlashi yaxshilanadi;
- bosh miya qobig'ida harakatlantiruvchi sohalarning faoliyatini yaxshilashga samarali ta'sir ko'rsatadi.

Ushbu yo'nalishdagi jismoniy tarbiya vositalari tizimida gimnastika, harakatli o'yinlar va sport mashg'ulotlari etakchi o'rinni egallaydi.

Gimnastikaning quyidagi turlari mavjud:

- asosiy gimnastika, ya'ni gigienik gimnastika;
- sport gimnastikasi va uning ba'zi turlari (akrobatika, badiiy gimnastika va shu kabilar);
- yordamchi, jumladan davolovchi gimnastikasi.

Sport. Jismoniy tarbiya tizimida sport musobaqalarini tashkil etilishi va uyushtirilishi jismoniy tarbiyani og'ishmay amalga oshirishning asosiy vositalaridan hisoblanadi. Bunday xatti – harakatlar ko'proq musobaqaviy tarzda amalga oshirilib, ularda eng yuqori yutuqlarga intilish, ya'ni g'oliblikni qo'lga kiritish, muntazam ravishda mashq qilish, sport musobaqalarga qatnashish, sport razryadlari olish, sport ustasi maqomiga sazovor bo'lish va hakozi ko'rinishlarda amalga oshiriladi.

Bugungi kunda Respublikamizda sportning barcha turlariga katta e'tibor berilmoqda va bu sohadagi ishlarni qo'llab – quvvatlash davlat siyosati darajasigacha ko'tarilgan.

Bularni "Umid nihollari", "Barkamol avlod", "Universiada" va shu kabi respublika miqyosidagi o'tkazilayotgan sport musobaqalaridan ham anglasa bo'ladi. Ularning natijalari esa Vatanimiz yoshlarining dunyo miqyosida o'z o'rini topishiga keng imkoniyatlar yaratmoqda.

Esda saqlab qolish uchun zarur bo'lgan tushunchalar:

Estetik tarbiya – o'quvchilarni voqealardagi, san'atdagi, tabiatdagi, turmushdagi go'zallikni idrok qilish va to'g'ri tushunishga o'rgatish, ularning badiiy didini o'stirish, go'zallikka muhabbat uyg'otish, estetik tafakkurini shakllantirish.

Estetik rivojlantirish – bu shaxsning estetik ongi, munosabatlari va estetik faoliyatining vujudga kelishi hamda takomillashuvidan iborat uzoq davom etadigan jarayondir.

Estetik ta'lim-tarbiya – insonda zavq uyg'otuvchi va uni harakat, shijoat va qahramonliklarga undovchi barcha turdagi ko'rinishlar, holatlar, hodisalar va badiiy-estetik tafakkurni shakllantirish.

Estetik tarbiya vositalari – talaba-yoshlarni estetik tarbiyalash maqsadida tevarak atrofdagi tanlab olingan turmush, tabiat, san'at estetikasi va yoshlarning badiiy ijodlari qayd etilgan vositalar majmuasidir.

Jismoniy tarbiya – muntazam ravishdagi jismoniy mashqlar orqali kishi organizmini har qanday muhitga chidamliligini oshirishga, sog'lig'ini mustahkamlashga, ongli ravishda uzoq umr ko'rish imkoniyatlarini kuchaytirishga qaratilgan faoliyatdir.

Jismoniy madaniyat – keng tushuncha bo'lib, uning asosini jismoniy tarbiya va jismoniy rivojlanish hamda ma'naviy takomillashuvlarning uyg'unlashgan ko'rinishidir.

“Umid nihollari” – o'rta maktab o'quvchilari o'rtasida sportning hamma turlari bo'yicha o'tkaziladigan Respublika sport musobaqalari.

“Barkamol avlod” – o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida ta'lim oluvchi o'quvchi-yoshlar o'rtasida o'tkaziladigan Respublika sport musobaqalari.

“Universiada” – oliy o'quv yurtlari talabalari o'rtasida sportning barcha turlari bo'yicha har ikki yilda o'tkaziladigan Respublika sport musobaqalari.

✉ Mavzularni mustahkamlash uchun savol va topshiriqlar:

1. Estetik tarbiya deb nimaga aytiladi?
2. Estetik tarbiyaning mazmun-mohiyati nimadan iborat?
3. Estetik rivojlantirish deganda nimani tushunasiz?
4. Estetik tarbiyaning maqsadini izohlab bering.
5. Estetik tarbiyaning vazifalarini tushuntiring.
6. Estetik tarbiya berish vositalari deganda nimani tushunasiz?
7. Estetik tarbiyani shakllantirishda asosiy vositalarning rolini izohlab bering.

8. Estetik tushunchani shakllantirishda ta'lim va tarbiyaning uyg'unligini tushuntiring.

9. Jismoniy tarbiyaning mohiyati nimadan iborat?

10. Jismoniy tarbiyaning vazifalarini tushuntirib bering.

11. Jismoniy madaniyat deganda nimani tushunasiz?

12. Jismoniy tarbiyaning zarurligi to'g'risida buyuk mutafakkir Ibn Sino fikrlarining mazmunini tushuntirib bering.

13. Jismoniy madaniyatning tarkibiy qismlarini nimalardan iborat?

14. Jismoniy tarbiya ma'naviyati deganda nimani tushunasiz?

15. Jismoniy tarbiyaning asosiy tamoyillari nimalardan iborat?

16. Ertalabki badantarbiya ahamiyatini tushuntiring.

17. Jismoniy tarbiyani tashkil etish yo'llariga nimalar kiradi?

18. Sport musobaqalari deganda nimani tushunasiz?

19. Jismoniy tarbiya vositalari nechta yo'nalishdan iborat?

20. Jismoniy tarbiyada sportning mohiyatini tushuntirib bering.

III Mavzularni o'rganishda foydalanish mumkin bo'lgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. Barkamol avlod orzusi. Toshkent: SHarq, 1997.
2. Karimov I.A. O'zbekiston: milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura. I-tom. Toshkent: O'zbekiston, 1996.
3. O'zbekiston Respublikasi «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi». Toshkent, 1997.
4. Abdurahmonov A. Saodatga eltuvchi bilim. – T.: Movarunnahr, 2002. – 718 bet.
5. Ziyomhammadov B. Pedagogika. T.: «Turon – Iqbol». 2006. 112 bet.
6. Munavvarov A. K. Pedagogika. –T.: "Kamalak", 1991 y.
7. Muxamedov G.I., To'raqulov X.A. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarning ilmiy-nazariy asoslari.–T.:Fan, 2004.-230 bet.
8. Falsafa: qomusiy lug'at. –T.: SHarq, 2004. –496 bet.

9. O'zbekiston milliy Ensiklopediyasi. –2-jild. -T.: O'ME Davlat ilmiy nashriyoti, 2001. –704 bet.

Oilada oilaviy ehtiyoj, oilaviy orzu – havas va oilaviy imkoniyatlarning mushtarakligi oilani optimal boshqarishning asosiy negizidir.

Xolbo'ta To'raqulov.

13-MAVZU: OILA TARBIIYASI ASOSLARI. TARBIIYADA OILA, TA'LIM MUASSASASI VA JAMOATCHILIKNING HAMKORLIGI

REJA:

1. Oilada bola tarbiyasini tashkil etish.
2. Ta'lim muassasalarining ota-onalar bilan olib boradigan faoliyat turlari.
3. O'quvchilarni tarbiyalashda oila, mahalla va o'quv muassasasining hamkorligi mazmuni.

Mavzuning maqsadi:

Oila, maktab va jamoatchilik o'zaro pedagogik hamkorligi, oila va uning tarbiyaviy vazifalari, oila, maktab va mahallaning hozirgi davrdagi muammolari haqida ilmiy tushuncha berish hamda yoshlarni pedagogik hamkorlik, ota-ona va katta yoshdagilarga hurmat ruhida tarbiyalash.

Mavzuning vazifalari:

- tarbiyada pedagogik hamkorlikni tashkil etish;
- ta'lim muassasalarining bola tarbiyasida oila, mahalla, jamoatchilikning rolini ko'rsatish, oila tarbiyasining samaradorlik yo'llarini yoritish;
- oila tarbiyasida umuminsoniy va milliy an'analardan foydalanish.

Tayanch ibora va atamalar: jamiyat va oila tushunchalari, oila tarbiyasi, bola tarbiyasida oilaning roli, oila muhiti, bola tarbiyasida ota-onalar bilan olib

boriladigan ishlar, ota-onalar majlisi, ota-onalar bilan o'tkaziladigan suhbat, faxriy yorliq, rahmatnoma, bola tarbiyasida hamkorlik tushunchasi, tarbiyada oila mahalla, o'quv muassasasi hamkorligi.

13.1 Oilada bola tarbiyasini tashkil etish

«Jamiyat» va «Oila» tushunchalari bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Bu borliq jamiyatning oilalarisiz mavjud bo'lmasligi hamda o'z navbatida oilaning ma'lum bir jamiyat tarkibida vujudga kelishi va yashovchanligida ko'rinadi. Oila hamda jamiyat o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar ikki tomonlama aloqadorlik xususiyatiga ega. Har bir oila umumjamiyat talablari asosida faoliyat yuritadi. Jamiyat taraqqiyotining rivoji esa uning bag'rida mavjud bo'lgan oilalarning ijtimoiy, iqtisodiy va ma'naviy qiyofasining shakllanganlik darajasiga bevosita bog'liqdir. CHunonchi, ijtimoiy borliqning oilalar zimmasiga qo'yadigan talablari uning manfaatlariga zid bo'lmasa, aksincha, oilalar farovonligi, tinchligi ta'minlashga yordam bersa, oilalar tomonidan ijtimoiy talablarning qo'llab-quvvatlanishi, ularning amaldagi ijrosini ta'minlash ko'rsatki vazifasi yuqori bo'ladi.

Ilmiy-pedagogik, psixologik, fiziologik hamda falsafiy asarlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, oila bola uchun eng muhim tarbiyaviy muhit bo'lib, bu muhitda shaxs kamoloti uchun muhim hisoblangan xulq-atvor, iroda, tasavvur, dunyoqarash shakllanadi.

Bola oila timsolida jamiyatning ijtimoiy-ma'naviy qiyofasini ko'radi, jamiyat talablari mohiyatini ilk bora shu kichik jamoa orasida anglaydi.

Oilaviy munosabatlar farzndlarning aqliy, ruhiy kamolotini ta'minlab qolmasdan, ota-onalarda o'ziga xos faollikni ham yuzaga keltiradi. Xususan, farzandlarning bevosita ta'siri tufayli ularning qiziqish hamda faoliyatlari doirasi kengayadi, o'zaro aloqalari boyib boradi, real hayot mazmunini chuqurroq anglash, ya'ni farzandlar kamoloti, kelajagi timsolida o'z umri davomiyligini ko'rish holati yuz beradi.

SHaxsning ma'naviy sifatlarga ega bo'lishi, unda ma'naviy bilimlarga nisbatan ehtiyoj va qiziqishni paydo bo'lishi oila tarbiyasi asosida amalga oshadi. Oilada qaror topgan sog'lom ma'naviy-ruhiy muhit farzandlarining etuk, barkamol bo'lib voyaga etishlar uchun beqiyos ahamiyatga egadir.

SHarqda azal-azaldan oila tarbiyasiga yuksak baho berib kelishgan. Totalitar tuzum davrida esa oilaning shaxs tarbiyasida tutgan o'rni inkor etilib, uni borliq vositasida tarbiyalashga harakat qilingan edi.

Milliy istiqloлга erishgandan so'ng o'zlikni anglash tuyg'usining qaror topganligini, o'tmish qardiyatlarini o'rganishga bo'lgan qiziqishning ortganligi, oilaning shaxs kamolotida tutgan o'rni va ahamiyatini xolisona baholash imkonini beradi. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov quyidagi fikrlarni bayon etadi: «Oila turmush va vijdon qonunlari asosiga quriladi, o'zining ko'p asrlik mustahkam ma'naviy tayanchlariga ega bo'ladi, oilada demokratik negizlarga asos solinadi, odamlarning talab ehtiyojlari va qardiyatlari shakllanadi. O'zbekiston xalqining aksariyati o'zining shaxsiy farovonligi to'g'risida emas, balki, oilaning, qarindosh urug'lar va yaqin odamlarning omon-esonligi to'g'risida g'amxo'rlik qilishni birinchi o'ringa qo'yadi. Bu esa uning oliy darajdagi ma'naviy qardiyati, inson qalbining gavharidir».

Ota-onalar o'z ijtimoiy burchini bajarar ekanlar, farzandlarni mehnat qilishga, uni tashkil etuvchilarga nisbatan mehr-muhabbat tuyg'usini shakllantirishga, ularni ijtimoiy foydali mehnatga tayyorlash, turli ko'rinishdagi munosabatlarni uyushtirish vaqtida tartib-intizomga amal qilish, ijtimoiy-me'yorlarga o'g'ishmay rioya etish, sog'lom turmush tarzini yartish, o'z shaxsiy hayotlari mazmunini belgilashdan maqsad, so'z va faoliyat birligini ta'minlash borasida har tomonlama ijobiy ibrat namunasini ko'rsatadi.

Oila tarbiyasida ob'ektiv va sub'ektiv omillarning roli katta. Ob'ektiv omillar sirasiga: oilaning moddiy ta'minoti va farovonligi, shu bilan birga maishiy turmush darajasi, oila byudjetining mavjud holati, undan oqilona foydalanish borasidagi tajriba, sog'lom ruhiy muhitning barqarorligi va hokazolar kirs; oiladagi shaxslararo munosabatlar mazmuni, oila a'zolarining fizilogik-psixologik, madaniy

jihatdan komillik hamda ma'lumot darajasi, ularning qiziqish va ehtiyojlari o'rtasidagi mutanosiblik, birlik tamoyillariga tayanish va shu kabilar sub'ektiv omillar sirasiga kiradi.

Bolalarda ijtimoiy-dunyoviy bilimlarni egallashga bo'lgan intilish, ijtimoiy faollikning shakllanishida ota-onalarning samarali ishtirok etishi hal qiluvchi omil bo'lib, bu oila tarbiyasini muvaffaqiyatli amalga oshirishdagi zarur sharoitlardan biridir.

Oila tarbiyasida bolalar hayotini to'g'ri uyushtirish – ularni vaqtdan to'g'ri va unumli foydalanishning asosiy garovidir. Bolaning oiladagi vaqtini o'yin, mehnat va o'qish faoliyatlariga to'g'ri taqsimlash nihoyatda muhimdir.

Oila jismoniy va psixologik jihatdan sog'lom, ma'naviy barkamol, mehnatga hamda oilaviy hayotga tayyor shaxsni shakllantirib berish lozim. Oila tarbiyasi mazmuni bolalarga ijtimoiy tarbiyaning mazkur yo'nalishlari: jismoniy, axloqiy, aqliy, estetik, mehnat, ekologik, iqtisodiy, huquqiy, siyosiy-g'oyaviy hamda jinsiy tarbiya berish, ularda faoliyat ko'nikma va malakalarini shakllantirishdan iborat.

Oila muhitida tashkil etiladigan jinsiy tarbiya bolalarni jinsiy jihatdan chiniqtirish, ularni tozalik va ozodalikka o'rgatish, o'z sog'lig'i uchun g'amxo'rlik qilish va mas'uliyatli bo'lishlarini ta'minlashga qaratilgan harakatlar mazmunini ifoda etadi. Bolalarning sog'lom bo'lishlarida ularning kundalik hayotiy rejimga amal qilishlari nihoyatda muhimdir. Ota-onalar yoki oilaning katta avlod vakillari bolalarning dam olishlari va mehnat qilishlarini tartibga solishga ahamiyat berishlari kerak.

Oila tarbiyasida bolalarning aqliy jihatdan tarbiyalash ham muhim o'rin tutadi. Bu boradagi dastlabki vazifa ota-ona tomonida bolaning qiziqish va ehtiyojlarini ko'ra bilish asosida tasavvur, idrok, tafakkur, xotira hamda diqqatni takomillashtirishga yordam beruvchi mashg'ulotlarga jalb etishdan iboratdir. SHuningdek, ma'lum yo'nalishlar bo'yicha bolada qiziqishni uyg'ota olish, uni rivojlantirib borish ham talab etiladi. Bu borada ota-ona yoki oilaning boshqa a'zolari dunyoqarashi, ehtiyoj va qiziqishlari doirasi hamda ular tomonidan ko'rsatilayotgan namuna tarbiyaviy omil bo'lib xizmat qiladi. Oila muhitida

bolaning aqliy jihatdan tarbiyalanib borishida konstruktorlik o'yinlari (kubiklar yordamida uylar qurish, kesmalar asosida fano (tasvir) lar hosil qilish va boshqalar), fikr doirasini kengaytirishga yordam beruvchi sport o'yinlari (shaxmat, shashka)ni tashkil etish turli mavzulardagi krossvord va rebus topishmoqlar hal qilish teatr, muzey va texnologiya taraqqiyoti yuzasidan suhbatlarning uyushtirilishi bu borada o'zining ijobiy samarasini beradi.

Axloqiy tarbiya oila tarbiyasining o'zagini tashkil etadi. Oilada uyushtirilajak axloqiy tarbiyaning maqsadi bolalarda eng oliy axloqiy sifatlar ota-ona hamda oilaning boshqa a'zolariga, shuningdek, atrofdagilarga nisbatan mehr-muhabbat, kattalarga hurmat, kichiklarga muruvvat, kamtarlik, to'g'ri so'zlik, mehnatsevarlik, saxovat, insonparvarlik, adolat, vijdon, or-nomus, g'urur, intizom, ijtimoiy burchini anglash va hokozolarni shakllantirishdan iboratdir. SHaxsda mazkur sifatarning qaror topishida oiladagi muhit, oila a'zolarining psixologik jihatdan o'zaro yaqinliklari, ehtiyoj, qiziqish va hayotiy yondoshuvlaridagi umumiylik, bir-birlarini har qanday vaziyatda qullay olishlari, ota-onalari tomonidan barcha farzandlariga nisbatan qo'yilayotgan talablarning hamda ularga ko'rsatilayotgan e'tiborning bir xil bo'lishi oila tarbiyasida ijobiy natijalarga erishishning omillari sanaladi. Oilada muayyan an'ananing qaror topganligi, unga oila a'zolari tomonidan bildirilayotgan hurmat, mehnatda erishgan (garchand u oddiy bo'lsa ham) yutuqlari, atrofdagilar bilan munosabati borasidagi suhbat yoki xotiralarning tashkil etilishi bolalarda hayotiy e'tiqodning shakllanishini ta'minlaydi.

Oilada tashkil etilayotgan estetik tarbiya bolalarda go'zallikni his qilish, undan zavqlanish, tabiat go'zalliklaridan bahra olish asosida his-tuyg'u, idrok, tasavvur hamda qarashlarni yuzaga keltirish va ularni hayotni sevishga o'rgatishdek vazifalarning ijobiy hal etilishini nazarda tutadi. Bolalar yoshligidanoq soxta go'zalliklar (yarim yalong'och yoki yalong'och badan, me'yordan ortiq qo'lanilgan pardoz urfga kirib borayotgan kosmetik operatsiyalar «mahsuli», o'ta darajadagi yaltiroq mato yoki taqinchoqlar) go'zallikni timsoli emasligini anglab etishlari lozim. Bola tasavvurida haqiqiy, tabiiy go'zallik (yam-yashil tabiat, nafis qor uchquni, nozik gullar, beg'ubor osmon, viqorli tog'lar tiniq,

zilol suv buloqlari, tonggi musaffo havo, bepoyon dalalar, qushlar ovozi, sharqiroq suv, kamalak jilosi, shuningdek ochiq havo, xushsurat chehra, chiroyli tabassum, shirali ovoz. Ta'sirchan badiiy va san'at asarlari. Yuksak mahorat bilan yaratilgan o'yinchoqlar, yarashiqli liboslar va boshqalar)ning namoyon bo'lishi uchun shart-sharoit yaratib berish maqsadga muvofiqdir. Bolalarda haqiqiy go'zallikni his etish tuyg'usi tabiat bag'rida, muzey, ko'rgazma va kino-teatrlarda bo'lish tufayli shakllanadi. SHu bois maktabgacha tarbiya hamda boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan tabiat bag'riga, ko'rgazma va kino-teatrlarga uyushtirilgan sayohat hamda tashriflar katta tarbiyaviy kuchga egadir.

Mehnat tarbiyasi ham oila tarbiyasining asosiy yo'nalishlaridan biri sanaladi. SHaxsning mustahkam tavsif va qat'iy iroda egasi bo'lib voyaga etishida mehnatning ahamiyati kattadir. Bolalarni oilada to'g'ri tarbiyalashda oila xo'jaligining yuritish ishiga jalb qilib turish ahamiyat kasb etadi. Bolalar tomonidan bajariladigan oilaviy yumushlar ularning jismoniy va aqliy kamoloti darajasidan ortiq bo'lmasligi, ularni tezda toliqishlari yoki mayib bo'lishlariga sabab bo'lmasligi lozim. Bolalar zimmasiga ularning yoshi, rivojlanish darajasi, jismoniy quvvatiga muvofiq yumushlarni taqsimlab berilishi, berilgan topshiriqlarning bajarilishini, ularning sifatini kattalar tomonidan nazorat qilib turish, bajarilgan topshiriqlarning haqqoniy bahosiga ega bo'lishi bolaning mehnatga bo'lgan havasini oshiradi, unda o'z kuchiga ishonchini yuzaga keltiradi.

Oilada mustaqil ravishda, ayrim yumushlarning o'zaro hamjihatlikka asoslangan holda bajarilishiga erishish katta ahamiyatga ega.

Mehnatni tashkil etishda ota-onalarning shaxsiy namunasi aka-opalar ibrati, shuningdek, ota-onaning bola bilan birga ishlashlari katta tarbiyaviy kuchga egadir.

Oiladagi mehnat bolalarni farosatli bo'lishga ishni rejali olib borishga, vaqtdan unumli foydalanishga, tejamkor bo'lishga shuningdek, o'zgarlar mehnati hamda inson mehnati mahsuli bo'lgan ne'matlarni asrab- avaylab o'rgatadi.

Oilada, shuningdek, atrof-muhit muhofazasiga oid tarbiyaviy ishlar ham tashkil etiladiki, bu holda bolalarda «inson – tabiat – jamiyat» tushunchalari o'rtasidagi o'zaro muvofqlik borasidagi g'oyalarning qaror topishiga zamin

huzurlaydi. Oila muhitida tashkil etilayotgan hovli sahnani supurib-sidirish, gulzor tashkil etish, ko'chatlar o'tkazish hamda ularni parvarish qilish, axlatlarni suv lavzalariga tashlamaslik, o'simlik va hayvonlarga nisbatan ehtiyotkorona munosabatda bo'lish kabi harakatlar bolalarda tabiatni asrashga nisbatan mas'ullik tuyg'ularini shakllantiradi.

Oilaviy hayotning me'yorida bo'lishi ko'p jihatdan oila byudjetining holatiga ham bog'liq. SHu bois oila a'zolari mehnati evaziga yaratilayotgan moddiy mablag'larni tejab-tergab, ulardan oqilona foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bu esa bolalarni yoshlikdan pul bilan muomala qilishga o'rgatish, o'zining shaxsiy hamda oila a'zolarining buyumlari, shuningdek, oila a'zolari mulkiga nisbatan mas'uliyatli yondashishga ko'nikib borish, imkonini beradi. Bolalarga pulning inson mehnatiga to'lanadigan qiymat ekanligini tushuntirib berish uchun oilaning eng muhim ehtiyojlari uchun ishlatilishi lozimligini uqtirish ularning iqtisodiy tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatgan bo'lar edi. Oilada tashkil etiladigan iqtisodiy tarbiya bolalarda iqtisodiy savodxonlikni hamda iqtisodiy tafakkurni shakllanishida muhim o'rin tutadi. Bolalarda iqtisodiy tafakkurni hosil qilishda ota-ona, oilaning katta yoshli a'zolarining namunasi katta tarbiyaviy ta'sir kuchiga egadir.

Oila sharoitida uyushtirilayotgan suhbatlar orasida huquqiy mavzudagi suhbatlar alohida diqqatga sazovordir. Ommaviy axborot vositalari orqali aholi e'tiboriga havola etilayotgan huquqiy mavzudagi ko'rsatuv maqolalar, eshittirishlar, shuningdek, ommabop huquqiy adabiyotlar hamda ularda ilgari surilayotgan g'oyalar yuzasidan o'tkaziladigan suhbatlar, bolalar huquqiy tasavvur, idrok, tafakkur, savodxonlik, faollik, mas'ullik, e'tiqod va salohiyatni qaror topishiga olib keladi. Oila muhitida bolalarga ularning burchlar to'g'risidagi ma'lumotlarni berib borish, o'z navbatida, huquqlardan foydalanish yo'llarini ko'rsatib berish bu borada yaxshi samaralar bera oladi.

Oila bolalarda vatanparvarlik, insonparvarlik tuyg'ularini hosil qiluvchi o'ziga xos maskan sanaladi. Bolalar «Vatan», «Xalq» tushunchalarining mohiyatini dastlab ana shu maskanda o'zlashtirib oladilar. Zero, oilaning o'zi Vatanning bir bo'lagidir. Oila sha'nini himoya qilish, uni saqlash to'g'risida qayg'urish Vatan

sha'ni, el-yurt manfaati uchun kurashish tuyg'ulari bilan uzviy bog'liq bo'lishiga erishish oilada tashkil etilayotgan ijtimoiy-siyosiy tarbiyaning asosiy tarbiyaning asosi bo'lishi lozim.

13.2 Ta'lim muassalarining ota-onalar bilan olib boradigan faoliyat turlari

Yuqorida qayd etilgan tarzda oila tarbiyasini tashkil etish komil insonni tarbiyalab voyaga etkazishda ota-ona oilaning boshqa a'zolarining dunyoqarashlari, hayotiy yondoshuvlar va ma'naviy dunyosi o'ziga xos o'rin tutadi. SHuningdek, ota-onalarning muayyan darajada pedagogik bilimlarga ega bo'lishlari ham ahamiyatlidir. Oila va ta'lim muassasalari o'rtasida tashkil etilgan hamkorlikning bosh g'oyasi ota-onalar uchun pedagogik yordam ko'rsatishdan iboratdir.

Farzand dastlabki ma'lumot va ijtimoiy me'yorlarga amal qilish borasidagi ko'nikmalarga ham oilada odatlanadi. CHunki oilaviy-ijtimoiy munosabatlar: xususan, madaniy-maishiy, iqtisodiy-moliyaviy, mulkiy munosabatlar hamda mehnat faoliyatini tashkil etishda farzandlar o'zlari sezmagani, mohiyatini tushunib etmagan holda mazkur munosabatlar jarayonida ishtirok etadilar demakki, ijtimoiy munosabatlar bilan to'qnash keladilar, natijada bu tarzda muloqotlarning doimiy, qisqa muddatlarda takrorlanib turishlari uchun ota-onalar, farzandlarning huquq, burch, majburiyat va mas'uliyatlarini tushunib etishga yordam beruvchi ijtimoiy ob'ektiv shart-sharoitlarni yaratadi.

SHu jihatdan pedagogika fani oldiga milliy va huquqiy xususiyatlarni inobatga olgan holda tarixan tarkib topgan oliy ta'lim muassasasi jamoatchilik imkoniyatlarini aniqlash hamda ulardan unumli foydalanish talabi o'rtaga qo'yilmoqda.

Oilada farzandlarga tarbiya berish, ularda ma'naviy madaniyat shakllantirish imkoniyatlarni aniqlash yuzasidan bir qator tadbirlar amalga oshiriladi. Bu borada ota-onalar bilan olib borilgan ishlar hamda o'tkazilgan tadbirlar ayrimlarini namuna sifatida keltiramiz:

1. Ota-onalar bilan olib borilgan ishlar

A) Ota-onalar bilan o'tkazilgan suhbatlar.

Suhbatlar yakka hamda umumiy tarzda olib boriladi. Ilk suhbat chog'ida o'quvchilarni ma'naviy jihatdan tarbiyalash, ularda ma'naviy madaniyatni qaror toptirish muvaffaqiyatini ta'minlash kafoloti bo'lgan ota-onalar va farzandlarining ijtimoiy anketa so'rovlar o'tkazish mumkin. So'rovnoma ikki xilda bo'lib, ulardan birinchisi, har bir o'quvchining umumiy portretini tasvirlovchi, diagnostik tavsifga ega, ikkinchi turdagi so'rovnoma esa ota-onalarning ijtimoiy tarbiyani yo'lga qo'yish, farzandlar ma'naviy madaniyatni shakllantirishga ularning shaxsiy munosabatlarini aniqlashga xizmat qiluvchi so'rovnomalardir. Quyida birinchi turdagi so'rovnomaning umumiy mazmunini keltiramiz:

«Siz o'z farzandingizni qay darajada bilasiz?» nomli so'rovnoma mazmuni quyidagicha:

1. Farzandingiz ushbu o'quv maskanida nechanchi yil tahsil olmoqda?
2. Farzandingiz so'nggi o'quv yilidagi o'zlashtirish darajasi sizni qoniqtiradimi?
3. Farzandingizning fanlarga bo'lgan munosabati qanday?
4. Uning fanlarga bo'lgan qiziqishini baholay olasizmi?
5. Ijtimoiy munosabatlar (oilaviy, jamoada va keng jamoatchilik o'rtasida tashkil etiladigan munosabatlar) jarayonida ishtiroki qanday?
6. Farzandlaringizga munosib bo'lgan muhitning ma'naviy-axloqiy iqlimi qanday? U kimlar bilan do'stlashgan, ularning ma'naviy qiyofasi sizning talablaringizga javob bera oladimi?

7. Katta farzandingizga nisbatan salbiy aloqa yoki ta'sir ko'rsatganliklarining guvohi bo'lganmisiz?

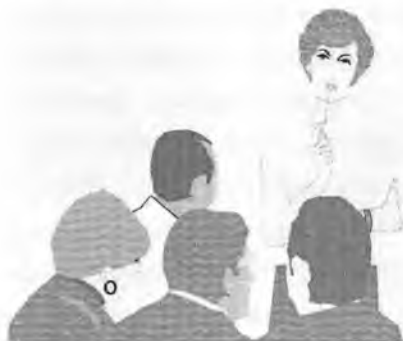
8. Uning oilada tutgan o'rni qanday?

9. O'quv yurti yoki oila o'rtasida vujudga kelgan shaxsiy ziddiyatlar bormi?

Dastlabki suhbat hamda ota-onalar tomonidan to'ldirilgan so'rovnomalarni natijalarini tahlil etib, ular bilan tashkil etiladigan yo'nalishi va mazmunini belgilab beradi.

2. Maktabning o'quv yili davomida ota-onalar bilan olib boriladigan ishlari:

A) Sinf ota-onalar majlisi. Majlis o'quv yili davomida 5 marta o'tkaziladi, ya'ni o'quv yili boshlanishi oldidan I, II, III va IV – chorak yakunida.

Majlislarda o'quv yurti ichki tartib-qoidalariga umumjamo'a ijtimoiy me'yorlariga rioya etish holati, yuzaga kelgan ziddiyatlar tahlil qilinadi, navbatdagi davr uchun qilinadigan ishlarni ijobiy hal etish chora-tadbirlari belgilanadi. Maktabda tarbiya va ta'lim olayotgan jamoa hayotida, shuningdek, tarbiyaviy tadbirlar jarayonini faollik

ko'rsatgan, o'qishda, mehnatda alohida o'rnatilgan bo'layotgan tarbiyalovchilarning ota-onalariga minnatdorchilik izhor etiladi.

Ayrim ota-onalarining o'quv yurtida tashkil etilayotgan tadbirlarda faol qatnashmasliklari aytib o'tiladi va buning sabablari aniqlanadi, bunday holatlarini barham berish borasidagi asosiy talablar o'rtaga tashlanib fikrlanib olinadi.

B) Umummaktab ota-onalar umumiy yig'ilishida o'quv yili davomida o'quvchilar, ota-onalar bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlarning borishi va yakun muhokama qilinadi. Ota-onalar maktab hayoti va o'quvchilarning ijtimoiy xulq-atvori, ijtimoiy me'yorlariga amal qilishlari, o'quvchilarni ma'naviy jihatdan tarbiyalash borasida erishilayotgan natijalar bilan tanishtiriladi. O'quv yili

yakunida bo'lib o'tgan umummaktab ota-onalar majlisida maktab ijtimoiy hayotida faol ishtirok etgan, huquqiy mazmundagi tadbirlarni uyushtirishda alohida ibrat ko'rsatgan, shuningdek, muyyan fanlar olimpiadasida muvaffaqiyatli qatnashgan bir guruh o'quvchilar va ularning ota-onalari rahmatnoma bilan taqdirlanadilar, nyda ushbu rahmatnomani matnini keltiramiz.

«Hurmatli Tohirjon Hasanboev!»

Yangiqo'rg'on tumanidagi 32-o'rta maktab ma'muriyati, kasaba uyushmasi, «Kamolot» yoshlar uyushmasi Sizga farzandingizning tarbiyasiga alohida e'tibor herayotganingiz uchun tashakkur izhor etadi.

Farzandingiz Nodirjon Hasanov 2004-2005 o'quv yilini a'lo baholar, namunali xulqi, shuningdek, «Soliq tizimini boshqarish» bo'yicha bilimlar tanlovida faol ishtirok bilan yakunlaydi.

Farzandingiz mustaqil respublikamiz va xalqimizga munosib fuqaro bo'lib etishayotganidan xursandmiz.

Sizga va oila a'zolaringizga sog'liq, oilangizga tinchlik tilaymiz.

Maktab ma'muriyati:

Kasaba uyushmasi qo'mitasi:

«Kamolot» yoshlar uyushmasi

2005 yil 6 iyun

V) Ijtimoiy-ma'naviy mazmundagi suhbat va ma'ruzalar.

Bunday ma'ruza va suhbatlar ota-onalarda ijtimoiy mazmunda shuningdek, ta'lim-tarbiyaga oid bilimlarni egallash, farzand tarbiyasi ishiga jiddiy e'tibor berish, bu borada ta'lim muassasasi bilan mustahkam hamkorlik o'rnatishni ta'minlaydi.

13.3 O'quvchilarni tarbiyalashda oila, mahalla va o'quv mussasasining hamkorligi mazmuni

Mamlakatimizda keyingi yillarda qabul qilingan ta'lim va tarbiya to'g'risidagi qator me'yoriy hujjatlar, jumladan, O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» bozor iqtisodiyoti

sharoitlarida muvafaqqiyatli ishlay oladigan, mustaqil fikrlay oladigan kadrlarni tayyorlashda oila, mahalla va o'quv muassasalarining nufuzini yanada yuqori pog'onaga ko'tarishni taqozo etadi.

Zero, ta'lim-tarbiyani takomillashtirishda davlat bosh islohatchidir. Prezidentimiz ta'kidlaganidek, **birinchidan**, yosh avlodga o'zligimizni, muqaddas an'analarimizni anglash tuyg'ularini, xalqimizning ko'p asrlar davomida shakllangan ezgu orzularini, jamiyatimiz oldidagi bugun qo'yilgan oliy maqsad va vazifalar;

Ikkinchidan, jamiyatimizda bugun mavjud bo'lgan bir fikrlikdan qat'iy nazar yoshlarni jipslashtiradigan xalqimiz va davlatimiz daxlsizligini asraydigan, el-yurtimizni eng yuksak maqsadlar sari chorlaydigan yagona g'oya- milliy mafkuraga sadoqat ruhida tarbiyalash;

Uchinchidan, yoshlarni baynalminal jahon hamjamiyatida, xalqaro maydonda O'zbekstonga munosib hurmat tug'dirish uchun intilish ruhida tarbiyalash;

To'rtinchidan, yosh avlodni vatanparvarlik el-yurtga sadoqat, yuksak odamiylik va insoniy fazilatlar ruhida tarbiyalash;

Beshinchidan, yosh avlodni ulug' ajdodlarimizning munosib vorislari ekanliklari, ayni vaqtda jahon, zamonning umumbashariy yutuqlarini egallash ruhida tarbiyalash. O'zbekistonda o'quvchi-yoshlarni tarbiyalashning eng dolzarb masalasidir.

1993 yilda ishlab chiqilgan «Oila, mahalla, maktab hamkorligi» konsepsiyasi taraqqiyotimizning ma'naviy-axloqiy negizi milliy va umuman, insoniy qadriyatlar uyg'unligi ekanligi e'tirof etiladi, milliy va umuminsoniy tarbiyaning quyidagi o'zaro aloqalari, uyg'un yo'nalishlari belgilab olindi.

Milliy tarbiya yo'nalishi orqali yoshlarda o'zlikni anglash, vatanparvarlik, milliy g'urur, millatlararo muloqot, madaniyati, milliy mafkuraviy onglilik, milliy odob, fidoiylik fazilatlarini shakllantiriladi. Umuminsoniy yo'nalishda huquqiy, iqtisodiy, jismoniy, aqliy, estetik, ekologik, gigienik va boshqa tarbiya yo'nalishlari amalga oshiriladi. Bu konsepsiya milliy davlatchilik va jamiyat qurilishi talabalari asosligini ta'minlaydi.

«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ning 2-3 bandida ta'lim oluvchilarning o'qishi, turmush va dam olishi uchun sharoitlar yaratish borasidagi vazifalar hal etilishida jamoatchilik boshqaruvini rivojlantirishga alohida e'tibor bergan. Bu «oila, maktab, mahalla hamkorligi» bugungi kunning ma'naviy-ma'rifiy, mafkuraviy, tarbiyaviy zaruriyati ekanligini bildiradi.

Yosh avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda, xalqimizning boy milliy madaniy tarixiy an'analariga, urf-odatlariga hamda umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali, pedagogik texnologiyaning ishlab chiqilib, amaliyotga joriy etilishi, shaxsni tarbiyalash va uni har tomonlama kamol toptirishning ustuvorligini ta'minlash; umumiy hamda milliy pedagogik ma'naviyatni oshirish; mamlakatimiz fuqarolar orasida milliy mafkuraviy tarbiya ishlarini takomillashtirish mazkur konsepsiyaning asosiy maqsadidir.

«O'quvchilarni tarbiyalashda oila, mahalla, maktab hamkorligi» konsepsiyasini amalga oshirish jarayonida har birining alohida vazifalari mavjud:

- oilada sog'lom muhitni yaratish, milliy ruh va turmush tarzini hisobga olish, farzandlar ota-onasiga, vatanga muhabbat tuyg'usini shakllantirish o'zaro g'amxo'r bo'lishini ta'minlash;

- farzandlarga chuqur dunyoviy bilim asoslari berish, ma'rifatli va ma'naviyatli kishilar bo'lib etishishilarni ta'minlash;

- bolalarni ma'naviy barkamol va jismoniy sog'lom bo'lishlari uchun iqtisodiy va ijtimoiy muhitni yartish;

- bolalarni mustaqil fikrlarga o'rgatish, istiqlol g'oyalari va mafkuraga sadoqat ruhida tarbiyalash;

- bolalarning bo'sh vaqtini pedagogik nuqtai nazardan kelib chiqib, unumli tashkil etish va ularga qo'shimcha ta'lim berish;

- bolalarda tejamkorlik va ishbilarmonlikni ma'naviy, axloqiy tomonlarini shakllantirish;

- mahalla faollari tomonidan tarbiya muassasalari bilan birgalikda ta'lim-tarbiya jarayonida amalga oshirilishi kerak bo'lgan masalalarni muhokama qilishda qatnashishi va oqilona echimlarini topishlarida faollik ko'rsatilishi;

- mahalla o'z hududidagi ijtimoiy va iqtisodiy yordamga muhtoj oilalarni aniqlab, ularni qo'llab-quvvatlab va farzandlarining bilim hamda tarbiya olishlariga bosh-qosh bo'lishi;

- ma'nan nosog'lom oilalarni mahalla yig'inlarida muhokama qilish ularga nisbatan jamoatchilik choralarini ko'rish;

- ota-onalar orqali bolalarni tashabbuskorlik, mehnatsevarlik, milliy g'urur, vatanparvarlik, milliy odob, baynalminallik kabi xislatlarni singdirishni har tomonlama rag'batlantirish;

- yoshlar diniy masxablari va aqidapaslikning mohiyatini anglab etishga ota-onalar orqali ta'sir ko'rsatish, ulug' ajdodlarimizning tarbiyaviy o'g'itlarini singdirib borishga jamoatchilikni safarbar qilish;

- mahalla hududida o'quv-tarbiya muassasalari bilan birgalikda turli ko'rik tanlovlari, sport musobaqalari, anjumanlar, bayram va bellashuvlar tashkil qilish;

- turli yo'nalishda iqtidorli bo'lgan o'quvchi-talabalarni maktablar tavsiyasiga ko'ra ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan qo'llab-quvvatlash;

- har bir yosh fuqaroda O'zbekistonga, uning tabiatiga muhabbat, tarixiga qiziqish, mahalla obodonchiligi, ahlligi uchun javobgarlik ruhini shakllantirish;

- maktabda bolaga biror bir kasb-korni egallash uchun mustahkam poydevor yaratish;

- bolalarga ta'lim-tarbiya berishni ilg'or pedagogik texnologiyalar, zamonaviy o'quv-uslubiy dasturlar asosida tashkil etish, o'quv-tarbiya jarayonlarini jahon andozalarigi mos holda ta'minlash;

- tarbiyasi «og'ir», qarovsiz qolgan bolalarning ota-onalari bilan ishlash, oilalarga pedagogik yordam berish;

- yosh oilalar bilan ishlash, tibbiy, tarbiyaviy, huquqiy, ma'naviy-ma'rifiy ijtimoiy tushunchalar berish uchun maxsus tadbirlarni amalga oshirish;

- turar joyda va mahallada olib borilayotgan barcha tarbiyaviy, ma'naviy, ma'rifiy, madaniy ommaviy va sport tadbirlari markazi – maktab bo'lishiga erishish;

- o'quvchi yoshlar ota-onalar, jamoatchilik bilan huquqiy tarbiyani amalga oshirish, tarbiya jarayonini barcha ishtirokchilar orasida milliy mafkurani targ'ib qilish, aqidaparastlik va milliy taraqqiyotimizga zararli g'oyalarni kirib kelishiga qarshi murosasiz kurashishni tashkil qilish;

- ta'lim muassasalari nizomlari asosida o'quvchilarning maktabda joriy qilingan tartibga amalga qilishlarini ta'minlash.

SHunday qilib, tarbiyada oila, mahalla, o'quv muassasalarining hamkorligini oqilona tashkillashtirib, ta'limiy va tarbiyaviy masalalarni ijobiy hal qilish imkoniyati yaratiladi.

Esda saqlab qolish uchun zarur bo'lgan tushunchalar:

Oila – kishilar hayotining eng muhim qismi, jamiyatning kichik hujayrasi, ijtimoiy-madaniy organizm.

Oila tarbiyasi – bola shaxsini shakllanishi uchun eng muhim tarbiyaviy muhit bo'lib, u muhitda shaxs kamoloti uchun muhim hisoblangan xulq-atvor, iroda, tasavvur, dunyoqarash shakllanadi.

Oila pedagogikasi – oilada beriladigan ta'lim-tarbiyaning nazariy-amaliy asoslari bilan shug'ullanuvchi pedagogika fanining alohida tarmog'i.

Mavzularni mustahkamlash uchun savol va topshiriqlar:

1. Oila terminining ma'nosini izohlab bering.
2. Oila va jamiyat tushunchalarining bog'liqligini tushuntiring.
3. Oila tarbiyasi deganda nimani tushunasiz?
4. Bola tarbiyasida oilaning rolini izohlang.
5. Oila muhiti deganda nimani tushunasiz?
6. Bola tarbiyasida ota-onalar bilan olib boriladigan faoliyat turlari ni sanang.
7. Bolani tarbiyalashda mahallaning rolini tushuntiring.
8. O'quvchilarni tarbiyalashda oila, mahalla va o'quv muassasasi hamkorligi deganda nimani tushunasiz?

9. O'quvchilarni tarbiyalashda oila, mahalla va o'quv muassasasi hamkorligi konsepsiyasining mohiyati nimadan iborat?

10. Oila, mahalla va o'quv muassasasi hamkorligi konsepsiyasining vazifalariga nimalar kiradi?

III Mavzularni o'rganishda foydalanish mumkin bo'lgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. Xavfsizlik va barqaror taraqqiyot yo'lida. 6-tom. Toshkent: O'zbekiston, 1998. 324 bet.
2. Karimov I.A. Barkamol avlod orzusi. Toshkent: SHarq, 1997.
3. Karimov I.A. O'zbekiston: milliy istiqloq, iqtisod, siyosat, mafkura. 1-tom. Toshkent: O'zbekiston, 1996.
4. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent, 1992.
5. O'zbekiston Respublikasi «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. Toshkent, 1997.
6. O'zbekiston Respublikasi «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi». Toshkent, 1997.
7. «Oila, mahalla va maktab hamkorligi» konsepsiyasi. Toshkent, 1993.
8. Ibrohimov A., Sultonov X., Jo'raev N. Vatan tuyg'usi. -T.: O'zbekiston, 1996. - 17-18 betlar.
9. Milliy istiqloq g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. - T.: O'zbekiston, 2000. - 27 b.

1. Zamonaviy pedagogika faniga qaysi javobda to'g'ri ta'rif berilgan?

a) tabiatning oliy maxsuli

b) insoning ma'naviy – ma'rifiy jihatdan etuk bo'lib shakllanishi uni shaxs sifatida rivojlanishiga xizmat qiladigan fan.

s) barkamol shaxs bo'lib etishishidagi qonuniyatlarni o'rgatuvchi fan

d) barcha javoblar to'g'ri.

2. Prezidentimiz I.A. Karimovning qaysi asarlarida ijtimoiy tarbiyani yo'lga qo'yish maqsadi va vazifalari aynan belgilab berilgan?

a) "Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori"

b) "O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida"

s) "Yuksak ma'naviyat engilmas kuch"

d) "Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q"

3. Avestoda komil inson sifatlarini tarbiya sohasidagi ilmlarni xulosalab bularni nechta deb ta'kidlaydi?

a) 2ta

b) 3ta

s) 4ta

d) 5ta

4. Umuminsoniy qadriyatlarga nimalarni kiritish mumkin?

a) adolat, tenglik

b) ozodlik, insonparvarlik

s) ahil qo'shnicilik

d) hamma javoblar to'g'ri

5. Aqliy tarbiya bu...

a) tabiat va jamiyat, kishi tafakkuri haqidagi bilimlar sistemasini bilib olishni ta'minlash.

b) olamni anglash

s) o'zligini anglash

d) to'g'ri javob yo'q.

6. Jismoni tarbiyaning vazifasi nima?

a) o'quvchilarning jismoniy jihatdan baquvvatligini ta'minlash

b) tetik va xushchaqchaqligini ta'minlash

s) mehnatga qobiliyatli qilib tarbiyalash.

d) hamma javob to'g'ri

7. Komillik 3 – bosqichdan iborat bo'lib, ular qaysilar?

a) jismoniy salomatlik, axloqiy poklik, aqliy etuklik

b) aql – zakovat, yuksak ma'naviyat insonparvarlik

s) iymon, insof, diyonat

- d) a,b javoblar to'g'ri
8. Pedagogika qanday fan?
- a) shaxs haqidagi fan
 - b) o'quvchilar haqidagi fan
 - s) o'qitish haqidagi fan
 - d) tarbiya haqidagi fan**
9. "Tarbiyachi ustoz bo'lish uchun, boshqalarning aql – idrokini o'stirish ma'rifat ziyosidan bahramand qilish, haqiqiy vatanparvar kabi buyuk fazilatlarini shakllantira olishga ega bo'lishi kerak" fikr muallifini aniqlang?
- a) Abdulla Avloniy
 - b) I. A. Karimov**
 - s) Ushinskiy
 - d) Komenskiy
10. SHarq pedagoglaridan A. Navoiyning qaysi asari ta'lim – tarbiya to'g'risida yozilgan?
- a) "Maxbub ul - qulub"**
 - b) "Layli va Majnun"
 - s) "Farxod va Shfirin"
 - d) "Nasoimun – maoniy"
11. Iskandar Zulqarnayning ustози bo'lgan pedagogni aniqlang?
- a) Suqrot
 - b) Pifagor
 - s) Aristotel**
 - d) Platon
12. Farobiyning fikricha mavjudotning eng buyuk va eng etuk mahsuli bu...
- a) ong
 - b) odam**
 - s) aql
 - d) yaratuvchilik
13. Kamil inson bu...

- a) o'z vataniga halol mehnat qiluvchi kishi
- b) o'z xalqining ideallari uchun kurashuvchi
- s) ozod shaxs, erkin fikr yurituvchi
- d) barcha javoblar to'g'ri.**

14. SHaxs rivojlanishiining muhim davri yoshlik yillari, (talabalik yillari) nechanchi yillarni o'z ichiga oladi?

- a) 14- 15 yoshdan 17- 18
- b) 17 yoshdan 21 – yoshgacha
- s) 16-18 yoshdan 20 – 24
- d) 17 – 18 24 – 25 yoshgacha**

15. Ideal tarixiy shaxs obrazi berilgan qatorni aniqlang?

- a) Navoiy uchun ideal – Farxod obrazi
- b) Oybekning “Navoiy” romanida esa Navoiy idal obraz
- s) Xalqimiz qahramoni Alpomish
- d) javoblarning barchasi to'g'ri**

16. Pedagogika fani qaysi fanlarning yutuqlaridan samarali foydalanmoqda.

- a) tarix. etnografiya
- b) folklor
- s) xalq og'zaki ijodi
- d) a,b,s javoblar to'g'ri**

17. SHaxsning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar

- a) biologik omil. muhit. tarbiya**
- b) inson faoliyatini boshqarish
- s) tarbiya
- d) biologik omil. muhit

18. Qadriyat degan tushuncha qadr – qimmat degan ma'noni bildiradi. Ushbu fikr muallifi kim?

- a) Yusuf Xos Xojib
- b) J. Tulenov**
- s) Axmad Yassaviy

d) Fuzuliy, Bedil.

19. Temur tamg'asining naqshida "rosti - ruste" so'zi berilgan bo'lib, u qanday ma'noni beradi?

- a) chin so'z ma'nosida
- b) haqgo'y bo'lsang nojot topasan
- s) yolg'on so'zlama degan ma'noda
- d) a, s javob to'g'ri.

20. Maktabda o'quvchilarga rag'batlantirishning nechta turi qo'llanadi?

- a) 5 ta
- b) 8 ta
- s) 9ta
- d) 7 ta

21. Abu Nosir Farobiy axloqli kishiga qanday ta'rif beradi?

- a) bilimli, tarbiyali kishi
- b) ichki va tashqi go'zallik
- s) 12ta tug'ma xislatni birlashtirgan kishi
- d) a, b javoblar to'g'ri.

22. Jamoa an'analari 2 ta bo'lib, bular qaysilar.

- a) kundalik faoliyat
- b) qonunda belgilangan bayramlar
- s) qadimiy bayramlar
- d) a va b javoblar to'g'ri

23. Jamoa so'zining ma'nosi?

- a) omma, yig'ilma
- b) xalq, yig'im
- s) omma, xalq
- d) jamiyat, birlashma

24. Bolaning 3 – yoshidan 7 – yoshgacha bo'lgan davri qanday davr deb ataladi?

- a) bolalik davri
- b) maktabgacha tarbiya davri

- s) o'smirlik davri
d) balog'at davri
25. Pedagogika fanining asosiy ilmiy – tadqiqot metodlari nechta?
a) 10 ta
b) 11 ta
s) 12 ta
d) 13 ta
26. "Inson tarbiya predmeti sifatida asari" kimga tegishli
a) Y.A. Kamenskiy
b) Ushenskiy
s) Yusuf Xos Xojib
d) Abdulla Avloniy
27. Tarbiyaning eng muhim birinchi qonuniyati nima?
a) ijtimoiy muhitning obektiv, subektiv omillariga bog'liqligi
b) ijtimoiy muhitning obektiv omillari
s) ijtimoiy muhitning subektiv omillari
d) hamma javoblar to'g'ri
28. Tushuncha nima?
a) tafakkur xulosasi
b) narsa va hodisalarning umumiy belgilarini umumlashtirish
s) bilish doirasi
d) a, b javoblar to'g'ri
29. Metod ya'ni usul axborotni qabul qilish va uzatish harakteriga qarab nechaga bo'linadi.
a) 5 ga
b) 4ga
s) 3ga
d) 2ga
30. O'zbekistonda majburiy, ixtiyoriy ta'lim necha yil qilib belgilangan.
a) 10

b) 11

s) 12

d) 13

31. SHaxs bu...

a) ijtimoiy va shaxslararo munosabatlarning maxsuli ongli faoliyatning subekti bo'lmish induvid

b) ongli mavjudot

s) nutqi va ongli rivojlangan insonlar.

d) hamma javoblar to'g'ri

32. Metod ya'ni usul axborotni uzatish va qabul qilish xarakteriga qarab, unga qaysi usul yangi qo'shildi.

a) amaliy namunali usul

b) rag'batlantirish va jazo

s) ko'rgazmalilik usuli

d) so'z orqali ifodalash usuli

33. Tarbiya jarayonining o'ziga xos xususiyatlari nechta

a) 6 ta

b) 5 ta

s) 3 ta

d) 4 ta

34. Bog'cha yoshidagi bolalarning asosiy faoliyat turi o'yin bo'lsa, maktabo'quvchisi uchun qaysi faoliyat turi bor?

a) o'qish faoliyati

b) mehnat qilish faoliyati

s) a va b javoblar to'g'ri

d) ta'lim olish faoliyati

35. Pedagogika fanining predmeti?

a) ta'lim - tarbiyaning zamonaviy qonuniyatlari va mazmuni

b) ta'lim - tarbiyaning usullari va vositalari

s) dunyoning moddiy va ma'naviy rivojida shaxs kamoloti uyg'unligi

d) hamma javoblar to'g'ri

36. Axloq tushunchalarini ko'rsating?

a) vatan, muhabbat

b) mehnatsevarlik, erksevarlik

s) maqtanchoq, kitob

d) a va s javoblar to'g'ri

37. Yosh avlodni tarbiyalash maqsadidan kelib chiqadigan va komil insonni tarbiyalashning mazmuni va yo'nalishiga qo'yiladigan eng muhim talablarni belgilab beruvchi asosiy g'oya va qoidalar yig'indisi deb nimaga aytiladi?

a) erkning ko'rinishiga

b) tarbiyaning maqsadiga

s) tarbiya tamoyiliga

d) tarbiya izchilligi

38. Ta'lim to'g'risidagi qonun qachon qabul qilingan?

a) 1998 yil 1 sentyabr

b) 1996 yil 30 – iyul

s) 1997 yil 29 avgust

d) 2000 yil 1 sentyabr

39. Davlat ta'lim standartlari nima?

a) o'quvchilar bilimiga qo'yiladigan minimal talab

b) o'quvchilar bilimiga qo'yiladigan maksimal talab

s) a va b javoblar to'g'ri

d) barcha javoblar to'g'ri

40. Yosh davrlar nechaga bo'linadi.

a) 7 ga

b) 6 ga

s) 5 ga

d) 4 ga

41. Pedagogika so'zining ma'nosi?

- a) "tarbiyalovchi"
 - b) "bola etaklovchi"**
 - s) "o'qitaman"
 - d) "yo'l ko'rsatuvchi"
42. Pedagogikaning bosh masalasi?
- a) tarbiya**
 - b) bilim
 - s) odob axloq
 - d) malaka
43. Jazo nima?
- a) bolaga tanbeh berish
 - b) bolaning noto'g'ri qilgan ishiga izza qilish
 - s) ogohlantirish
 - d) bolaning noto'g'ri qilgan ishiga o'zini iqror qildirish**
44. Jazoning turlari?
- a) tushuntirish, tanbeh berish
 - b) uyaltirish, urishish
 - s) ogohlantirish, tushuntirish
 - d) hamma javob to'g'ri**
45. Xalq pedagogikasida qanday tarbiya usullari mavjud?
- a) tushuntirish, odob axloq, tarbiya
 - b) tushuntirish, namuna, nasihat**
 - s) qoralash, urishish, jazo
 - d) to'g'ri javob yo'q
46. Tarbiyani demokratiyalash bu...
- a) tarbiyani ma'muriy ehtiyoj va qiziqishlardan yuqori qo'yish**
 - b) tarbiyalanuvchilar o'rtasidagi o'zaro ishonch
 - s) bolalar bilan o'zaro aloqada bo'lish
 - d) o'quvchilar bilan o'qituvchilar o'rtasida do'stona munosabat o'rnatish

47. Tarbiyaning usullari?
- maslahat, ko'rgazmalilik, tushuntirish
 - so'z orqali ifodalash, rag'batlantirish, ko'rgazmalilik, amaliy namuna
 - jazo, rag'batlantirish
 - masuliyat, ko'rgazmalilik
48. Tarbiyadan ko'zlangan asosiy maqsad?
- ma'muriy ehtiyoj va qiziqishlar
 - insoniy fazilatlarini tarkib toptirish
 - har tomonlama ma'naviy rivojlanganlik, aqliy va axloqiy barkamollik shaxsni shakllantirish
 - a, b javoblar to'g'ri
49. SHarq pedagogikasining asoschilari kimlar?
- Termiziy, Beruniy, Zamaxshariy
 - CHo'lpon, A.Navoiy, Bobur
 - Farobiy, Yusuf Xos Hojib, Kaykovus, Navoiy
 - Avloniy, Zamaxshariy
50. Individ so'zining ma'nosi?
- yagona, bo'linmas, yarim shaxs
 - yagona, go'dak
 - shaxs
 - bo'linmas
51. Tarbiya jarayonlarini aniqlang?
- yaxlit tizimlilik jarayoni, uzoq muddatli, ko'p qirrali jarayon
 - ikki tomonlama aloqa, qisqa muddatli jarayon
 - faoliyat jarayoni
 - to'g'ri javob yo'q
52. SHaxsning o'ziga va dunyoga nisbatan munosabatlaridagi hatti – harakatlarning belgisi. Uning...
- intizomi
 - tarbiyasi

- s) odob – axloqi
d) bilimi
53. Mahorat bu...
- a) murakkab ishni tez, aniq bajarishning engilligi, mehnatning yuqori sifati va barqaror ritmi
b) shaxsning o'ziga va dunyoga nisbatan munosabatlari
s) shaxsning o'ziga va zehni sifatlari
d) shaxsning aqliy, zehni sifatlari
54. Bilim nima?
- a) sog'lom fikr va kundalik amaliy faoliyat shakli
b) borliqni bilish jarayonining amaliyotda tasdiqlangan natijasi
s) sog'lom fikr va yangi ma'lumotlarni berish
d) o'quvchi talabalarga eski va yangi ma'lumotlarni berish
55. "Ta'lim to'g'risida"gi qonunning maqsadini toping?
- a) fuqarolarga ta'lim – tarbiya berish, kasb – hunar o'rgatish
b) fuqarolarni to'g'ri yo'lga boshlash
s) fuqarolarda ko'nikma, malakani boyitish
d) fuqarolarni bilimini boyitish
56. Texnologiya qanday so'zlardan olingan?
- a) yunoncha ta'lim beraman
b) lotincha – mahorat, san'at, fan
s) yunoncha "tehne" mahorat, san'at "logos" – fan so'zlaridan
d) yunoncha "tehnos", bilim, san'at
57. Pedagogik tizimning maqsadi?
- a) barkamol inson qilib etishtirish
b) insonni ma'rifatli va ma'lumotli qilish
s) bilimni oshirish
d) pedagogik faoliyatni o'stirish
58. Pedagogik nazokatning mag'zi bu...
- a) tarbiyalanuvchilarning muomilasi

b) tarbiyalanuvchilarning shaxsga bo'lgan hurmati

s) tarbiyalanuvchining hatti-harakati

d) tarbiyalanuvchilarning xush fe'lligi

59. Inson bu...

a) tirik biologik mavjudod

b) ijtimoiy mavjudod

s) a va b javob to'g'ri

d) muayyan jamiyatning azosi

60. SHaxs rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar?

a) odob – axloq tarbiya

b) muhit, ta'lim

s) irsiyat, tarbiya

d) irsiyat, muhit, ta'lim va tarbiya

61. Irsiyat deganda nimani tushunasiz?

a) odam shaxsining va xulqining rivojlanishi

b) biologik omillarning ta'siri

s) ota – ona ya'ni yaqin ajdodlardan avlodlarga o'tadigan biologik xususiyat

d) a va b javob to'g'ri

62. Go'daklik davriga qanaqa davr kiradi.

a) bir yoshdan uch yoshgacha bo'lgan davr

b) chaqaloqlik, tug'ilgandan to bir yoshgacha bo'lgan davri

s) maktabdagi tarbiya yoshi

d) barcha javoblar to'g'ri

63. Bolalardagi o'ziga xoslikni ularning ruhiy jarayonlarining turlicha bo'lishini qaysi omillar belgilaydi.

a) biologik omil, ijtimoiy omil

b) obektiv omillar, ijtimoiy omillar

s) axloqiy omillar, biologik omillar

d) biologik omil, ijtimoiy omil, ta'lim – tarbiyaviy

64. Idrok deganda nimani tushunasiz?

- a) murakkab dialektik jarayon
- b) sezgi a'zolari orqali ongga ta'sir etib turuvchi narsa
- s) narsa va hodisalarning muhim belgisi
- d) murakkab hodisalarning muhim belgisi

65. SHaxs bu - ?

- a) kadrlar tayyorlashning bosh subekti, ta'limga oid xizmatlarning iste'molchisi va yaratuvchisi
- b) yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlovchi va ularning iste'molchi
- s) a va b javob to'g'ri
- d) kadrlar tayyorlashning poydevorri

66. Fan bu - ?

- a) kadrlar tayyorlashning bosh subekti
- b) kadrlar tayyorlashning poydevori
- s) yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlovchi va ularning iste'molchisi
- d) barcha javoblar to'g'ri

67. Faoliyat bu - ?

- a) rejani yoki uni amalga oshirishdagi muayyan bosqichlar
- b) rahbarning boshqa odamlarga jamoaga jamiyatga munosabati
- s) emperik bilimlar to'plami
- d) insonning muhit bilan o'zaro munosabati

68. Tarbiya metodlari qaysi qatorda to'g'ri berilgan.

- a) Rag'batlantirish va jazolash
- b) Ogohlantirish, tanbeh berish, uyaltirish
- s) So'z orqali ifodalash, ko'rgazmalilik, amaliy namuna, rag'barlantirish va jazolash
- d) O'rgatish, odatlantirish, o'qitish

69. Bilim, ko'nikma, malaka, aql, ong, fahm kabi tushunchalar qaysi tarbiya burchining tarkibiga kiradi.

- a) Axloqiy tarbiya
- b) Aqliy tarbiya

- s) Estetik tarbiya
- d) Mehnat tarbiyasi

70. Go`zallik, kiyinish, tozalik, yurish – turish, saramjon – sarishtalik qaysi tarbiya turining tarkibiy qismi.

- a) Huquqiy tarbiya
- b) Axloqiy tarbiya
- s) Ekologik tarbiya
- d) Estetik tarbiya**

71. Pedagogik talab, o`rgatish, mashq qildirish, topshiriq, tarbiyalovchi vaziyatlar qanday tarbiya metodlariga kiradi?

- a) Og`zaki metodlar guruhiga
- b) Amaliy metodlar guruhiga**
- s) Ko`rgazmali metodlar guruhiga
- d) Ijtimoiy ongni shakllantirish metodlar guruhiga

72. Ijodiy fikrlashni vujudga keltirishning asosi nima?

- a) Yangi g`oyalarni o`ylab topish
- b) Mulohaza yuritish
- s) Yangi fikrni o`rtoqlashish**
- d) Erkin fikrlash

73. Axloq, odob, xulq, yaxshilik, adolat, insof, diyonat, mard, vatanparvarlik qaysi tarbiya turining tarkibiy qismi hisoblanadi.

- a) Aqliy tarbiya
- b) Axloqiy tarbiya**
- s) Huquqiy tarbiya
- d) Estetik tarbiya

74. Ijtimoiy tarbiyaning muvaffaqiyatini ta`minlovchi eng muhim omil nima?

- a) Ma`naviyat – axloqiy tarbiyaning tashkil etish**
- b) Ta`lim – tarbiyaning aloqadorligi
- s) O`qituvchi o`z oldiga qo`ya olgan maqsadli yo`llari
- d) Axloqiy me`yorlar

75. Irsiyat, muhit, ta'lim – tarbiya qanday omillar sarasiga kiradi.
- Jamoatning rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar
 - SHaxs shakllantirishga ta'sir etuvchi omillar
 - SHaxs rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar
 - Bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantiruvchi omillar
76. Faollik, ishchanlik, tadbirkorlik, ishbilarmonlik kabilar qaysi tarbiya turining tarkibiga kiradi.
- Aqliy tarbiya
 - Axloqiy tarbiya
 - Ekologik tarbiya
 - Mehnat tarbiya
77. Qadimgi forslar, saklar va massagetlarning ta'lim – tarbiya qarashlariga oid muhim ma'lumotlar berilgan manbani toping?
- Gerodotning "Tarix" kitobida
 - "Avesto" kitobida
 - Exzilning "Forslar" kitobida
 - Xalq og'zaki ijodida
78. Estetik tarbiyaning asosiy vazifalarini ko'rsating.
- Axloqiy did va ongni, xulq – atvor ko'nikmalari va odatlarini rivojlantirish umumiy madaniyat va milliy qadriyatlarga hurmatni tarbiyalash.
 - Jismoniy rivojlantirish, sog'liqni saqlash, tozalik – sog'liq tarbiyasi
 - Estetik ehtiyojlarni tarbiyalash, estetik tushuncha did va badiiy qobiliyatlarini rivojlantirish
 - Intizomlilik, sofdillik, mehr – oqibat va insonparvarlikni tarbiyalash
79. Komillikning asosiy belgilari:
- Mehr – oqibat, insoniylik
 - O'zligini anglash, vatanparvarlik, sadoqat
 - O'z oldiga maqsad qo'ya bilish, milliy qadriyatlarni bilish
 - Jismoniy salomatlik, ahloqiy poklik, aqliy etuklik.
80. Mustaqil fikrlashning bosqichlari nechta.

- a) 4 ta
- b) 3 ta
- s) 2 ta
- d) 1 ta

81. "Har kim bilim olish huquqiga ega" degan ibora konstitutsiyaning nechanchi moddasida yozilgan?

- a) 41 modda
- b) 40 modda
- s) 39 modda
- d) 38 modda

82. "Badantarbiya sog'liqni saqlashda ulug'vor usuldir". Ushbu fikr qaysi allomaga tegishli?

- a) Abu Rayhon Beruniy
- b) Abu Nars Farobiy
- s) Abu Ali Ibn Sino
- d) Mirzo Ulug'bek

83. Respublikamizda nechanchi yil "Sog'lom avlod yili" deb e'lon qilindi?

- a) 2003 yil
- b) 2002 yil
- s) 2001 yil
- d) 2000 yil

84. CHiniqish, o'yinlar, sog'lom tan. harakat tushunchalari tarbiyaning qaysi turiga tegishli?

- a) Mehnat tarbiyasi
- b) Jismoniy tarbiya
- s) Ekologik tarbiya
- d) Axloqiy tarbiya

85. Qaysi qatorda axloqqa to'g'ri ta'rif berilgan?

a) Axloq – jamiyatda qabul qilingan, jamoatchilik fikri bilan ma'qullangan xulq – odob normalari majmuasidir

- b) Axloq – oila fikri asosida tartibga solinuvchi faoliyat turidir
- s) Axloq – ijtimoiy munosabatlar mazmunini ifodalovchi tushunchadir
- d) Axloq – ijtimoiy ong shakllaridan biridir

86. "Sog'lom fikr, axli axloq va ilm - ma'rifatga ega bo'lmoq uchun badanni tarbiya qilish zarur" degan fikrning muallifi kim?

- a) M. Behbudiy
- b) A. Avloniy
- s) A. Fitrat
- d) A. Cho'lpon

87. Fuqarolik tarbiyasining maqsadi nimadan iborat.

a) Milliy va umuminsoniy qadriyatlar g'oyalari hamda axloqiy huquqiy meyorlarga muvofiq faoliyat yuritishdir

- b) CHuqur vatanparvarlikni tarkib toptirish
- s) Insoniylik va mehr – oqibatni tarkib toptirish

d) Fuqarolik tushunchasining mohiyatini anglash orqali o'quvchilarda yuksak darajadagi fuqarolik madaniyatini shakllantirish, ularni xalq, vatan, jamiyat uchun fidoiy insonlar etib tarbiyalashdir

88. Tejamkorlik, sarf, isrof, foyda, mulk, mulkka egalik qaysi tarbiya turiga taalluqli.

- a) Ekologik tarbiya
- b) Mehnat tarbiya
- s) Iqtisodiy tarbiya
- d) Estetik tarbiya

89. O'quvchi va o'qituvchi faoliyatini qamrab oluvchi jarayonni aniqlang.

- a) Tashkiliy ishlar jarayoni
- b) Tarbiya jarayoni
- s) Ta'limiy maqsadlarni amalga oshirish jarayoni
- d) Tarbiyaviy tadbirlar

90. Sifat nima?

- a) Alohida bir shaxsning muayyan bir xislatini ifodalovchi kategoriyadir

- b) Har bir shaxsning o'zini tuta bilishidir
- s) Axloqning rang – barang ko'rinishlari
- d) Inson xarakterini ifodalovchi kategoriyalar
91. "Vijdon ruhimizning ma'naviy quvvati bilan fikrimizga quvvat beruvchi bir vositayu idrokiyatdir". Ushbu fikr muallifi kim?
- a) Ploton
- b) Pifogor
- s) Suqrot
- d) Arastu
92. "Turkiy guliston yoxud axloq" asari kimning qalamiga mansub?
- a) M. Behbudiy
- b) M. Qoshg'ariy
- s) A. Avloniy
- d) A. Cho'lpon
93. O'zbekiston davlat ramzlariga nimalar kiradi.
- a) Davlat bayrog'i va gerbi
- b) Davlat madhiyasi
- s) Davlat konstitutsiyasi
- d) Yuqoridagilarning barchasi
94. Tabiatni asrash, uni ne'matlarini avaylashi va parvarishlash, atrof – muhitni toza tutishi haqidagi fikrlar qaysi manbada keltirilgan.
- a) Qutadg'u bilig
- b) Avesto
- s) Donishnoma
- d) Buyuk didaktika
95. Ta'lim va tarbiyaning maqsadi.
- a) O'quv ishlarida mehnatga nisbatan ongli munosabatni shakllantirishdan iborat
- b) Kundalik ishlarda faollikni ta'minlash
- s) O'quvchilarda bo'sh vaqtini yuzaga keltirmaslik

- d) Mehnat va mehnat quollariga nisbatan qiziqish o'yg'otish
96. Mustaqil Respublikamiz yoshlarini qanday tarbiyalash lozim.
- a) Musulmonchilikni to'la biladigan imon e'tiqodli qilib
 - b) Kamida uch tilni biladigan. ilmi qilib
 - s) Vatanni, xalqni sevadigan, mehnatsevar, millatparvar, milliy qadriyatlarini hurmat qiladigan qilib tarbiyalash
 - d) Ishbilarmon, tadbirkor, harakatchan
97. "Turkiy guliston yoxud axloq" asari mazmuni asosan nimalardan iborat.
- a) Pand – nasihatlardan
 - b) Yaxshi va yomon xulqlardan
 - s) Hikoyat va rivoyatlar
 - d) Savolnomalardan
98. Muallimi soniy nomini olgan alloma kim?
- a) Beruniy
 - b) Firdavsiy
 - s) Xorazmiy
 - d) Farobiy
99. Avesto necha qismdan iborat.
- a) 3 qismdan
 - b) 4 qismdan
 - s) 5 qismdan
 - d) 6 qismdan
100. Yusuf Xos Xojibning "Qutadug'u bilig" asari necha yil yozib tugatilgan.
- a) 1069 yil
 - b) 1070 yil
 - s) 1071 yil
 - d) 1072 yil
101. Hadisshunos olimlar berilgan qatorni ko'rsating.
- a) Ibn Sino, Beruniy
 - b) Farobiy, Qoshg'ariy

s) Al – Beruniy, At – Termiziy

d) Xorazmiy, Firdavsiy

102. O'quvchilar mehnat faoliyatining turlari xilma – xil bo'lib, ular qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan.

a) Maishiy mehnat, o'quv mehnati, o'quv ishlab chiqarish mehnati, ijtimoiy – foydali mehnat

b) O'quv ishlab chiqarish mehnati, ijtimoiy – foydali mehnat

s) O'quv amaliyoti, o'quv ishlab chiqarish

d) Maishiy mehnat, o'quv amaliyoti, ijtimoiy – foydali mehnat

103. Tarbiya o'zi agar u kishining baxtiyor bo'lishini istar ekan, u baxt uchun tarbiyalashi kerak emas, balki turmush mehnatiga tayyorlashi lozim. Ushbu fikr kimga tegishli.

a) Makarenko

b) Ushenskiy

s) Suxamlinskiy

d) Pestoletsi

104. "Surat – ul arz" ("Er surati") kitobini kim yozgan?

a) Beruniy

b) Farobiy

s) Al – Xorazmiy

d) Ibn Sino

105. "Bizga bitiruvchilar emas, maktab ta'lim va tarbiyasini ko'rgan shaxslar kerak" iborasini prezidentimiz I. A. Karimov qaysi asarida ta'kidlagan?

a) "O'zbekiston kelajagi buyuk davlat"

b) "Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori"

s) "O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida"

d) "Barkamol avlod urzusi"

106. Qaysi qatorda tafakkurga to'g'ri ta'rif berilgan?

a) Inson ongiga bir fikrni tub mazmuniga tushunib etish

b) Inson ongidagi mavjud ilmiy va hayotiy bilimlar majmualaridan keragini saralab olish va amaliyotda qo'llash

s) Mustaqil fikrlash orqali borliqni bilish

d) To'g'ri javob yo'q

107. Ta'lim to'g'risidagi qonunning qaysi maddasida "Kasb – hunar kolleji o'quvchilarining kasb – hunarga moilligini mahorat va malakasini chuqur rivojlantirishni tanlagan kasblar bo'yicha bir yoki bir necha ixtisos olishni ta'minlaydigan 3 yillik o'rta kasb hunar o'quv yurtidir" deb ta'kidlangan.

a) 13 modda

b) 14 modda

s) 15 modda

d) 16 modda

108. O'quvchilarni kasbga yo'naltirishda nimalarga e'tibor qaratish lozim?

a) Ota – ona xohishiga

b) O'quvchilarning bilimiga

s) Bilim va kasbiy qiziqishiga

d) Jamoa fikriga

109. "Sog'lom fikr, yaxshi axloq va ilm – ma'rifatga ega bo'lmoq uchun badanni tarbiya qilish zarur" ushbu fikr kimga tegishli?

a) Behbudiy

b) Avloniy

s) SHakuriy

d) CHo'lpon

110. Jismoniy tarbiya darslarining asosiy vazifalaridan biri..

a) O'quvchilarda sportga qiziqishini o'yg'otish

b) O'quvchilarda tezkorlik va chaqqonlik kabi sifatlarni rivojlantirish

s) O'quvchilarni jismoniy baquvvat bo'lishiga xizmat qiladi

d) O'quvchilarning yoshiga, jinsiga muvofiq keladigan asosiy harakat sifatlarini rivojlantirish

111. Har tomonlama barkamol avlodni tarbiyalash uchun mamlakatimizda qanday tizim yo'lga qo'yilgan?

- a) Oila, mahalla
- b) Mahalla, maktab
- s) Oila, maktab, mahalla
- d) Oila, maktab

112. Jamoada tarbiyalash va jamoa munosabatlariga katta e'tibor qaratgan olim.

- a) Makarinko
- b) Ushenskiy
- s) Suxominskiy
- d) Vegotiski

113. Tarbiya ijtimoiy hodisa. Bunga asos nimada.

- a) Maktabda tarbiya beriladi
- b) Inson o'z – o'zini tarbiyalaydi
- s) Oiladagi tarbiya
- d) Inson umrining oxirigacha tarbiyalanadi va unga turli xil tashqi ta'sirlar

bo'ladi

114. Geodeziya asarining muallifi kim.

- a) Farobiy
- b) Beruniy
- s) Ibn Sino
- d) Rudakiy

115. Bilim, ko'nikma, malaka, ilm, aql, ong, fahm kabi tushunchalar qaysi tarbiya turining tarkibiga kiradi.

- a) Axloqiy tarbiya
- b) Estetik tarbiya
- s) Mehnat tarbiyasi
- d) Aqliy tarbiya

116. „Fozil odamlar shahri“ „Kitob al – musiqiy al - kabr“ „Ritmlar tarkibi haqida“ asarlar muallifi kim?

- a) Beruniy
- b) Navoiy
- s) Farobiy
- d) Az – Zamaxshariy.

117. Malaka nima?

- a) Avtomatlashtirilgan harakat
- b) Ongli xatti-xarakatlarning avtomatlashtirilgan tarkibiy qismidir
- s) Ongli xarakatning o'zi
- d) Yuqoridagilarning hammasi to'g'ri

118. Kadrlar tayyorlash milliy dasturida ta'lim tizimini isloh qilishning bosqichlari qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan?

- a) 1997-2000
- b) 2001-2004
- s) 2004-2005
- d) 1997-2000, 2003-2005, 2005 va undan keyingi yillar

119. O'zbekiston respublikasi Konstitutsiyasining nechanchi moddasida ta'lim olish tekinligi va majburiyligi ko'rsatilgan?

- a) 40-modda
- b) 41-modda
- s) 42-modda
- d) 43-modda

120. Prezident I.A. Karimovning Oliy majlisining IX sessiyasida «Barkamol avlod- O'zbekiston taraqqiyotining poydevori» mavzusida so'zlagan nutqi mamlakatimizdagi qaysi sohani isloh qilishga qaratilgan?

- a) Tarbiya sohasini
- b) Ijtimoiy sohasini
- s) Ta'lim-tarbiya sohasini
- d) Iqtisodiy sohani

121. Tarbiya jarayonining tarkibiy qismlari qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan?

- a) aqliy, ahloqiy, jinsiy

- b) jismoniy, estetik
- s) mehnat, huquqiy, iqtisodiy va boshqalar
- d) yuqoridagilarning hammasi**

122. SHaxs madaniyatining asosiy jihatlarini qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan?

- a) siyosiy, demokratik, huquqiy madaniyat
- b) iqtisodiy va mehnat madaniyati, aqliy, ahloqiy
- s) ekologik, badiiy va jismoniy madaniyat, muloqot madaniyati va oilaviy

munosabatlar madaniyati

- d) Yuqoridagilarning hammasi**

123. Kadrlar tayyorlash milliy modelining asosiy tarkibiy qismi qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan?

- a) shaxs, davlat va jamiyat
- b) uzluksiz ta'lim va fan
- s) shaxs, davlat va fan
- d) shaxs, davlat va jamiyat, uzluksiz ta'lim, fan va ishlab chiqarish**

124. Bola shaxsining rivojlanish davrlari qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan?

- a) Tug'ilgandan to' bir yoshgacha bolalik davri
- b) 1 yoshdan 3 yoshgacha bo'lgan davri va maktabgacha tarbiya yoshi davri
- s) Kichik maktab, o'smirlar va o'spirinlik davri

- d) Yuqoridagilarning hammasi**

125. Tarbiya jarayonining tarkibiy qismlari qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan?

- a) aqliy, axloqiy, jinsiy
- b) jismoniy, estetik
- s) mehnat, huquqiy, iqtisodiy va boshqalar

- d) yuqoridagilarning hammasi**

126. Kadrlar tayyorlash milliy dasturida ta'lim tizimini isloh qilishning bosqichlari qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan?

- a) 1997-2000
- b) 2001-2004
- s) 2004-2005

d) 1997-2000, 2003-2005, 2005 va undan keyingi yillar

127. O'zbekiston respublikasi Konstitutsiyasining nechanchi moddasida ta'lim olish tekinligi va majburiyligi ko'rsatilgan?

a) 40-modda

b) 41-modda

s) 42-modda

d) 43-modda

128. Prezident I.A.Karimovning Oliy majlisining IX sessiyasida «Barkamol avlod-O'zbekiston taraqqiyotining poydevori» mavzusida so'zlagan nutqi mamlakatimizdagi qaysi sohani isloh qilishga qaratilgan?

a) Tarbiya sohasini

b) Ijtimoiy sohasini

s) Ta'lim-tarbiya sohasini

d) Iqtisodiy sohani

129. SHaxs deb nimaga aytiladi?

a) Bir butun inson tushuniladi

b) Inson bolasining kamol topganligi

s) SHaxs tushunchasi odamga taalluqli bo'lib, konkret kishi ya'ni muayyan jamiyatning a'zosi tushuniladi

d) Yuqoridagilarning hammasi

130. SHaxs madaniyatining asosiy jihatlari qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan?

a) siyosiy, demokratik, huquqiy madaniyat

b) iqtisodiy va mehnat madaniyati, aqliy, axloqiy

s) ekologik, badiiy va jismoniy madaniyat, muloqot madaniyati va oilaviy munosabatlar madaniyati

d) Yuqoridagilarning hammasi

MUNDARIJA

9-MAVZU. IQTISODIY TARBIYA. EKOLOGIK TARBIYA	3
9.1. Iqtisodiy tarbiyaning mazmun-mohiyati va maqsad-vazifalari	4
9.2. Iqtisodiy tarbiyada oila byudjeti tushunchasi	7
9.3. Iqtisodiy tarbiyada - ma'naviy qadriyatlar	9
9.4. Ekologik tarbiyaning mazmun – mohiyati	10
9.5. Ekologik tarbiyaning maqsad va vazifalari	14
9.6. Talaba – yoshlar ekologik tarbiyasida ma'naviy qadriyatlardan foydalanish	16
9.7. Ekologik tarbiya yo'nalishlari	17
10-MAVZU. FUQAROLIK TARBIYASI	22
10.1. Fuqarolik tarbiyasining mazmuni, maqsad va vazifalari	23
10.2. Davlat ramzlari va ularga nisbatan hurmat hissini shakllantirish ...	29
10.3. Talaba - yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash va fuqarolik tarbiyasini shakllantirish	34
10.4. Huquqiy ong va fuqarolik madaniyatining milliy mafkura bilan mushtarakligi	37
11-MAVZU. MA'NAViy-AXLOQIY TARBIYA VA MEHNAT TARBIYASI	46
11.1. Axloq va ma'naviy sifatlar	47
11.2. SHaxs ma'naviy-axloqiy madaniyatini shakllantirishning pedagogik xususiyatlari	52
11.3. O'quvchilarning ma'naviy tarbiyasi va kamolotida e'tiqod tarbiyasining o'rni	55
11.4. Ma'naviy-axloqiy tarbiya metodlari va vositalari	56
11.5. Ongli intizom – aqliy tarbiyaning tarkibiy qismi	62
11.6. Axloqiy tarbiya berishning yo'llari	64
11.7. Mehnat tarbiyasi va uning barkamol avlodni shakllantirishdagi ahamiyati	66
11.8 Mehnat tarbiyasining maqsadi va vazifalari	68
11.9. O'quvchilar mehnat faoliyatining turlari	71
11.10. O'quvchilar mehnat faoliyatini tashkil etishga qo'yiladigan pedagogik talablar	74
12-MAVZU. ESTETIK VA JISMONIY TARBIYA	80
12.1. Estetik tarbiyaning mazmun – mohiyati	81
12.2. Estetik tarbiyaning maqsad va vazifalari	83
12.3. Estetik tarbiya berish vositalari	86
12.4. Jismoniy tarbiya mohiyati, maqsad va vazifalari	88
12.5. Jismoniy madaniyat	91
12.6. Jismoniy tarbiya ma'naviyati	93
12.7. Jismoniy tarbiyani tashkil etish yo'llari	95
12.8. Jismoniy tarbiya vositalari	98

13-MAVZU. OILA TARBIYASI ASOSLARI. TARBIYADA OILA, TA'LIM MUASSASASI VA JAMOATCHILIKNING HAMKORLIGI	103
13.1. Oilada bola tarbiyasini tashkil etish	104
13.2. Ta'lim muassasalarining ota-onalar bilan olib boradigan faoliyat turlari	110
13.3. O'quvchilarni tarbiyalashda oila, mahalla va o'quv muassasasining hamkorligi mazmuni	113

**PEDAGOGIKA.
DIDAKTIKA
(II qism)**

Darslik

Hasanboyev J., To'raqulov X.A., Alqarov I.Sh.,
Usmonov N.O'., Hasanova M.T.

Pedagogika (II qism): Darslik. Hasanboyev J., To'raqulov X.A., Alqarov I.Sh., Usmonov N.O'., Hasanova M.T. / Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. – Toshkent. 2017. 144 bet.

**PEDAGOGIKA.
DIDAKTIKA**

II qism

ISBN 978-9943-15-56-7

9 789943 15567